

34
D-94

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
O'QUV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI

G. DAVRONOVA

MUSIQA O'QITISH TEKNOLOGIYALARI VA LOYIHALASH

o'quv qo'llanma

Книга должна быть
возвращена не позже
указанного здесь срока

Количество предыдущих
выдач

--	--

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI O'LIY VA O'RTA MAXSUS
TALIM VAZIRLIGI

SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI

DAVRONOVA GO'ZAL MARDONOVNA

**MUSIQA O'QITISH
TEKNOLOGIYALARI
VA LOYTHALASH**

Oliy o'quv yurtlarining 5111100-Musiqqa ta'limi
yo'nalishi talabatlari uchun
o'quv qo'llanma

Ciclov

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
O'LIY VA O'RTA MAXSUS TALIM VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI CHIRCHIQ
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI

UDK 37:78.02
ББК 85.3
Д 14

Davronova G.M. Musiq o'qitish texnologiyalari va loyihalash. Oliy o'quv yurtlarining 5111100-Musiq ta'limi yo'nalishi uchun o'quv qo'llanma. 2019. - 156 b.

O'quv qo'llanma oliy o'quv yurtlarining 5111100-Musiq ta'limi yo'nalishi uchun mo'ljallangan bo'lib, umumiy musiq ta'limi samaradorligini ta'minlashda qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar, shuningdek, darsni bugungi zamonaviy musiq o'qitish talablari asosida loyihalashning optimal yo'l va usullari borasida bilimlar berishga yo'naltirilgan.

Shuningdek, o'quv qo'llanmada musiq madaniyati o'qituvchisining musiqiy pedagogik mahoratini shakllantirish, darsni o'tkazishga tayyorgarlik ko'rish muammolari va pedagogik samarati mulqotni tashkil etish, innovatsion texnologiyalar yordamida o'qitish sifatini oshirish yo'llari, musiqada ijodiy jarayonni tashkil etish muammolari, musiq ta'limining individual-psixologik va yosh xususiyatlari bilan bog'liq jihatlari, shuningdek, darsdan tashqari musiqiy mashg'ulotlarni tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari yoritilgan.

O'quv qo'llanmadan oliy o'quv yurtlarining professor-o'qituvchilari, musiq ta'limi yo'nalishi talabalari, amaliyotchi o'qituvchilar, shuningdek, musiq pedagogikasi bilan qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

Mas'ul muharrir: **Filologiya fanlari nomzodi U.Rashidova.**

Taqrizchilar: **Samarqand davlat Universiteti pedagogika kafedrasi professori, pedagogika fanlari doktori, N.Sh.Shodiyev.**

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi "Din pedagogikasi va psixologiyasi" kafedrasi dosenti, pedagogika fanlari nomzodi Z.X. Kasimova

ISBN — 978-9943-5377-6-7

MUNDARIJA

1. BIRINCHI BOB. MUSIQ O'QITISH TEXNOLOGIYALARI VA LOYIHALASH FANINING METODOLOGIK MASALALARI.	4
1.1 Musiq o'qitish texnologiyalari va loyihalash fanining masadi va vazifalari.....	6
1.2 Musiq madaniyati o'qituvchisining musiqiy pedagogik mahorati.....	15
1.3 Musiq madaniyati darslarini o'tkazishga tayyorgarlik ko'rish muammolari va darsda mulqotni tashkil etish.....	24
II BOB. MUSIQ TA'LIMIDA INNOVATSIYALAR SAMARADORLIGI.	
2.1 Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari.....	40
2.2 Musiq o'qitishning ilg'or pedagogik texnologiyalari.....	53
2.3 Musiqni qabul etish va tashkil etish yo'llari.....	61
III BOB. MUSIQ-IJODIY JARAYON XUSUSIYATLARI.	
3.1 Musiqda ijodiy jarayonni tashkil etish muammolari.....	74
3.2 O'qituvchilar shaxsiyatida musiqiy-psixologik xususiyatlar va balog'at yoshlari o'tiborga olish muammolari.....	81
3.3 Umumiy o'rta ta'lim maktablarida darsdan tashqari musiqiy mashg'ulotlarni tashkil etish.....	87
IV BOB. MUSIQ PEDAGOGIK FAOLİYATDA KASBIY KOMPETENTLIKNI TAKOMILLASHTIRISH.	
4.1 Musiqiy qobiliyatlarni rivojlantirish va diagnostika qilish.....	94
4.2 Pedagogik texnikani egallashning pedagogik va psixologik jihatlari.....	105
4.3 O'qituvchining o'z ustida ishlashi va kasbiy kompetentligi.....	114
Test savollari.....	126
Qo'shimcha.....	143
Adabiyotlar.....	154

Kirish

Umumiy musiqa ta'limi uchun pedagog kadrlar tayyorlash maqbul pedagogik texnologiyalarni musiqa o'quv mashg'ulotlarida izchil qo'llay olish malakalarini shakllantirish muhimdir. Provaydida o'qituvchi-mutaxassislar tayyorlashda natijalar ularning kasbiy va pedagogik jihatdan tayyorligi, balki, yangi pedagogik texnologiyalar, innovatsion o'qitish metodlaridan izchil foydalana olish imkoniyatlariga ega bo'lishi ham muhim o'rin tutadi.

O'qituvchi yuksak musiqiy pedagogik mahoratga ega bo'lmagan pedagogik va axborot texnologiyalari yutuqlarini pedagogik amaliyotda samarali qo'llashi va yuqori pedagogik natijalarga erishishi qiyin. Musiqi ta'limida har bir o'quvchiga o'z badiiy imkoniyatlarini ochib va ijodiy rivojlanishi uchun yanada kengroq shart-sharoitlar yaratish vazifasi ustuvor ahamiyat kasb etayotir. Ushbu maqsadlarni amalga oshirish o'qituvchiga, uning kasbiy kompetentligi, pedagogik texnologiyalarni qo'llash faoliyatiga, shuningdek, darsni maqbul turdagi loyihalash imkoniyatlariga bog'liqdir.

2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning beshita ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi¹ning 166-bandida, - "Mehnat bozoridagi ehtiyoj yuqori bo'lgan mutaxassislarni tayyorlash tizimini kengaytirish" alohida ko'rsatib o'tilgan¹.

Davlat dasturiga binoan, o'qituvchining pedagogik, ta'limiy innovatsion va axborot texnologiyalarini samarali qo'llay olishi, kasbiy mahoratini ta'minlaydigan ijtirochilik mahorati, uni shogirdlar tayyorlashdagi pedagogik mahorati, musiqa san'ati va pedagogikasi² ro'y berayotgan texnologik o'zgarishlar, yangiliklarni tahlil eta olish va o'zlashtirish, tashabbuskorlik, tashkilotchilik, mustaqillik, o'qituvchilar jamoasi va o'quvchilar bilan ijobiy munosabatlarni o'rnatish, keng miqyosli pedagogik talablarga javoban tayyor bo'lish malakalarining mavjud bo'lishi zarurligi namoyon bo'lmoqda.

Shularni nazarda tutgan holda, oliy o'quv yurtlarining musiqiy ta'limi yo'naltirishida o'qitayotgan "Musiqi o'qitish texnologiyalari va loyihalash" kursiga ham qo'yilayotgan pedagogik-psixologik talablarga

qaratilgan. Hozirgi kun musiqa pedagogikasining asosiy vazifasi mutaxassislar musiqiy tafakkurni shakllantirish, atrof-olamni estetik nuqtai nazaridan ko'ra olish va unga maqbul ijobiy emosional munosabat bildirish olish malakalarini shakllantirishdan iboratdir.

O'quv qo'llanmani yaratish jarayonida muallif tomonidan V.P.Bespal'ko (Bespal'ko V.P. Slagayemye pedagogicheskiye tekhnologii. - M., 1989); D.A.Karimova (Karimova D.A. Musiqiy pedagogik mahorat asoslari. - T.: Iqtisod moliya. 2008), «Yuksak bilimni va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash — mamlakatni barqaror taraqqiy yettirish va modernizatsiya qilishning yeng muhim sharoiti mavzusunda xalqaro konferensiya materiallari. Toshkent — 2012 16-17 fevral.

1. H. Ziyomuhomudov, M. Tojiyev. Pedagogik texnologiya zamonaviy o'zbek milliy modeli. Toshkent 2009-yil.

2. I. Ibratmurodov. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim amaliyotidagi oshirish yo'llari. - T.: Nizomiy nomidagi TDP, 2005).

V.I. Gorovaya (Gorovaya V.I. i dr. Obrazovatelnyye tekhnologii i tekhnologicheskaya kulturna sovremennogo pedagoga Sovremennyye tekhnologicheskoye tekhnologii. -2008. -№10. -S.35-36); N.A.Neudaxina (Neudaxina N.A. Osnovy pedagogicheskogo masterstva: Ucheb. - metodicheskoye posobie. - Barnaul: AltGTU, 2002. - 152 s.);

Sovremennyye obrazovatelnyye tekhnologii v uchebnom prosesse vuzov: Metodicheskoye posobie / avt. - sost. N.E.Kasatkina, i dr. - Kemerovo: KGTU «KRIKPO», 2011. - 237 s.; R.G.Qodirov (Kadyrov R.G. Aktualnaya pedagogika: Uchebnoye posobie. - T.: Musiqi, 2008);

S.D. Yakusheva (Yakusheva S.D. "Osnovy pedagogicheskogo masterstva" dlya prepodavateley i studentov vuzov i kolledjey. - Uchebnoye posobie. - Orenburg: 2004); shuningdek, L.V.Shkolyar (Muzicheskoye obrazovaniye v shkole: L.V.Shkolyar, V.A.Shkolyar, Ye.D.Kotlyakova i dr. - M.: Izdatelskiy sentr "Akademiya", 2001) va boshqa mualliflar tomonidan yaratilgan o'quv-uslubiy adabiyotlar haqqida o'rganib chiqildi.

Qo'llanmada mavzular va rejalar, tayanch tushunchalar va mavzular yuzasidan savollar aks ettirilgan. Bundan tashqari, qo'llanmada 7 ta chizma, 2 ta nota na'muna, 1 ta rasm, 1 ta jadval aks ettirilgan hamda ular mavzular mazmunini yoritishga yo'naltirilgan.

¹ O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning beshita ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida // O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. "Xalq so'zi" gazetasi, 2019 yil 11 yanvar soni.

I BOB. MUSIQA O'QITISH TEXNOLOGIYALARI VA LOYIHALASH FANINING METODOLOGIK MASALALARI

1.1. Musiqa o'qitish texnologiyalari va loyihalash fanining maqsadi va vazifalari.

Musiqa o'qitish texnologiyalari va loyihalash fani o'qitish amaliyotiغا keyingi yillarda kirib kelgan fanlardan biri bo'lib, musiqa o'qitish jarayonini texnologiyalashtirish, zamonaviy texnologiyalardan dars jarayonida optimal foydalanish orqali ta'lim sifatini yanada takomillashtirishga yo'naltirilgan.

Loyihalash masalasi pedagogikada keyingi bir necha o'n yillikda asosiy va markaziy tushunchalardan biri sifatida o'qitishni yangicha shaklda tashkil etish, ya'ni, loyihalangan dars ishlamasi orqali hali tajribasi nisbatan oz bo'lgan musiqa o'qituvchilari ham yuqori pedagogik natijalarni qo'lga kiritishi mumkinligi isbotlangan haqiqatdir. Shu munosabat bilan, musiqa o'quv mashg'ulotlarida darsni oldindan loyihalash, darsning har bir elementi, har bir bo'lagini oldindan tasavvur etgan holda ko'zlangan natijaga erishish yo'llarini ko'rsatib berish vazifasi qo'yilgandir. Bu esa, tezkor taraqqiyot davrida o'quvchilarning musiqiy bilimlarni egallash imkoniyatlarini yanada kengaytirishga olib keladi.

Musiqa o'qitish texnologiyalari va loyihalash fanining maqsadi amaliy musiqiy faoliyatni o'zlashtirish jarayonida musiqa madaniyatini o'qituvchisining pedagogik faoliyatini izchil o'rganish, musiqa pedagogikasi masalasiga zamonaviy yondashish va uni amaliy oshirishni chuqur va keng tasvirlashdan iboratdir.

Fanning vazifalari - musiqa o'qitishda innovasion pedagogik texnologiyalar ta'limning mazmuni, o'qituvchilarning musiqa o'qitish texnologiyalari va loyihalash borasida ko'nikma va malakalarini shakllantirish orqali pedagogik ta'sir ega bo'lish hamda musiqa ta'limida rivojlantiruvchi, ijodiy, o'yinli va interaktiv uslublar haqida ma'lumotlar berishdan iborat. Shuningdek, musiqa ta'limi va tarbiyasohasidagi ilg'or ish tajribalarini umumlashtirish, darsdan tashqari olib boriladigan ommaviy-musiqiy tadbirlarni mustaqil tayyorlash va o'rganishni o'z ichiga oladi.

Bo'lajak musiqa o'qituvchisi (bakalavriat talabasi) o'qitish jarayonida quyidagi bilimlarga ega bo'lishi talab etiladi:

• musiqiy ta'limda keng qo'llaniladigan zamonaviy pedagogik texnologiyalar va metodlarni;

• musiqiy ta'lim-tarbiyani rivojlantirish uchun zamonaviy, ilmiy va uslubiy metodik talimlarni tayyorlash yo'llarini;

• tarqatqiy etgan xorijiy mamlakatlarda musiqa ta'limi tizimi borasida ma'lumotlarga ega bo'lishni;

• zamonaviy musiqiy pedagogik tamoyillarga tayangan holda musiqa madaniyatini darslarini optimal rejalashtirish va tashkil etishni;

• amaliyotda musiqiy pedagogik texnologiyalar va metodlarni qo'llash usullarini bilishi hamda ularni samarali qo'llash bo'yicha talimlarga ega bo'lishi talab etiladi.

Shuningdek, musiqa madaniyatini darslari mazmunidan kelib chiqqan holda, darsdan tashqari mashg'ulotlarda fanning amaliy maqsad va vazifalarini singdirib borishi:

• kasbiy faoliyat bilan bog'liq tegishli o'quv-uslubiy axborotlarni mustaqil tanlash va amaliyotga joriy etib borishi, musiqa darslarining har bir shakllarini amalda qo'llashda innovasion texnologiyalardan samarali foydalanish;

• pedagogik ish faoliyatida umumiy tajribaga, kasbiy maxsus bilimlar, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishi;

• har bir amalda o'quvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda musiqa o'qitishning zamonaviy metodlari va vositalarini tanlash va talimlarga ega bo'lishi zarur.

Shu bilan birga, o'quvchilarning bilimi, ijrochilik va ijodkorlik malakalarini baholay olishi;

• musiqa darslarida nazariy mavzularni singdira bilishi va ularni amaliyotda usullar bilan boyitib, amaliy faoliyatda ko'rsata olishi;

• didaktika va musiqa o'qitishning o'ziga xos xususiyatlarini bilishi;

• umumiy o'rta ta'lim musiqa ta'limi mazmunini (boshlang'ich va o'rta ta'lim) bilishi;

• musiqa o'qitishning zamonaviy innovasion pedagogik texnologiyalarini bilishi;

• musiqa ta'lim va tarbiya asoslarini bilishi, amalda qo'llay bilishi ko'nikma va malakalariga ega bo'lishi talab etiladi.

"Pedagogika" atamasi yunonchadan olingan bo'lib, "bola etaklash" ma'nosini anglatadi. Bunda "Buyuk didaktika" asari muallifi Yan Amos Komenskij (1592-1670) davridan boshlab o'qitish, uning jamoaviyligi,

shakllangan pedagogik tamoyillarning hayotga tadbiq etilishi bilan bog'liq barcha jarayonlarni o'z ichiga olgan tuzilma tushuniladi.

"Texnologiya" tushunchasi texnikaviy taraqqiyot bilan bog'liq holda fanga o'tgan asrning 70-yillarida kirib keldi va yunoncha *tekhnos* - san'at, hunar va logos *logos* - fan, ta'limot so'zlaridan iborat. Texnologiya - ta'lim modelini optimallashtirish maqsadida, inson va texnika resurslari hamda ularning o'zaro ta'sirini hisobga olgan holda butun o'qitish va bilimlarni o'zlashtirish jarayonini yaratish, qo'llash tasarruf etish tizimidir.

Musiqqa ta'limda o'qitish jarayonini texnologiyalashtirish deganda multimedia vositalari, turli dasturiy ta'minot imkoniyatlaridan hamda musiqiy tovushlarni tahrir qilish uskunalaridan foydalangan holda o'qitish jarayonini amalga oshirish nazarda tutiladi.

Musiqqa - turli-tuman tovushlar bilan musiqiy obraz yaratilgan beruvchi, g'oyaviy-emosional mazmunga ega bo'lgan san'atning bir turi. Insonning jamiyada tutgan mavqei, madaniy-tarbiyaviy g'oyaviy-tashkilotchilik ro'lda musiqqa ma'lumi ahamiyat kasb etadi. Hozirgi kunda musiqasi milliy xususiyatiga ko'ra bir-biridan farq qiladigan xalqlar mavjud. Xalq musiqasi uzun yillar davomida shakllanib, badiylashtirib yuksalib borgan. Xalq musiqasi ko'pincha xalqning boy xazinasiga aylandi. Xalq musiqasi bilan mustahkam bog'langan holda professional musiqqa ham taraqqiyot qilib keldi, uning vujudga kelishiga muhim sezanda, bastakor va kompozitorlar o'z hissalarni qo'shishdi.

Musiqadagi obrazlarni gavdalantirib beruvchi asosiy element musiqqa tovushidir. Musiqaning asosi kuydir. Bundan tashqari ritm, melodiya, garmoniya uning muhim vositalaridir. Musiqqa tifo, ovoz, bo'yicha ikki asosiy turga bo'linadi: cholg'u musiqasi, ikkinchisi vokal bo'yicha ashulali musiqqa.

Musiqqa bir ovozi (monodiya) va ko'p ovozi (polifoniya) gomofoniya bo'linadi. Bular ko'p jihatdan bir-biridan farq qiladi. Ma'lum bir mavzuda yaratilgan cholg'u musiqasi dasturti (programmi) musiq deb ataladi. Vokal musiqasi esa biror cholg'u asbobi jo'rligida qilinadi. Ayrim ko'p ovozi xorlar cholg'u asboblari jo'rligisiz qilinadi, bu *a' capella* deb ataladi. Musiqali sahna asarlari: oper

va balet musiqali drama, balet, drama va kinolarda musiqqa muhim rol o'ynaydi.

Musiqqa ta'lim pedagogika fanlari tarmog'iga kiradi va o'qitishda musiqaning amaliy va nazariy jihatlari borasida muhim rol o'ynaydi. Musiqqa ta'limi va tarbiyasini amalga oshirishning asosiy yo'llari, vositalari, shakllari va metodlarini ishlab chiqish, o'qitish, musiqqa san'atining turli sohalarida bo'yicha amaliy malaka, iqtisodiy va ijodiy ko'nikmalarni shakllantirish bilan shug'ullanadi.

Mahorat bo'yicha ish, kasb uchun zarur yoki shu sohada o'qitilgan ishchi, san'at, muhandislik, ijodiy mahorat va boshqalardir³. Demak, pedagogik yoki musiqiy pedagogik mahorat deganda, o'quvchilarga musiqiy bilim berish borasida shakllangan tegishli kasbiy ko'nikma, malaka va mahorat tushuniladi.

Musiqqa ta'limi yo'naltirishda tayyorlanadigan mutaxassis kadrlar o'qitish jarayonida musiqqa o'qitish, ya'ni musiqqa ta'limining barcha tomonlari, ko'nikma, malakalarini, ayniqsa, musiqiy ta'lim samaradorligi omili bo'lgan pedagogik texnologiyalarni musiqqa o'qitish amaliyotida izchil qo'llash malakalarini egallashi muhim sanaladi.

Musiqqa ta'limda o'qitish metodikalarini izchil qo'llash bilan bir qatorda pedagogik, axborot va innovatsion texnologiyalarni ham ta'lim jarayonida faol qo'llash taqozo etiladi.

Musiqqa o'qitish o'quv rejasida asosida tashkil etiladi va o'quvchilarga musiqiy bilim, ko'nikma, malakalarini singdirish jarayoni bo'lib, musiqqa ta'limning ma'lum darajasiga javob beruvchi, musiqiy-badiiy faoliyat qamoli bilan, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishga yo'naltiriladi.

Musiqqa tarbiyasi shaxsni amaliy musiqiy-estetik faoliyatga olib keluvchi, musiqiy qiziqishlar, qobiliyatlar, did, idealarni shakllantirish orqali musiqiy bilim, ko'nikma va malakalarni ta'lim olib berishga uzatish va ular tomonidan o'zlashtirilishi jarayonidir.

Musiqqa ta'limi musiqiy faoliyatning barcha ko'rinishlarida turli ish shakllari, ta'lim texnologiyalari, metodlari orqali ta'lim oluvchilarning musiqiy bilimlarini oshirishga, ularda badiiy-estetik didning shakllanib borishiga xizmat qiladi. Musiqiy o'quv-tarbiyaviy jarayon natijalari turli darajadagi badiiy ommaviy-tadbiqlarda namoyon bo'ladi.

³ Axborot - Musiqqa lug'ati. - T.: G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti. 1997. - B. 179-180.

⁴ O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. 2-jild. - T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" davlat ilmiy nashriyoti. 2000. - B. 575.

Musiqqa ta'limida pedagogik texnologiyalar va innovatsion metodlar o'quv-tarbiyaviy jarayon ishtirokchilari orasidagi o'zaro interaktiv harakatlarni tashkil etib, musiqiy faoliyatni o'rganish, bilim, ko'nikma va malakalar o'zlashtiriladi hamda musiqiy-estetik va badiiy-jadidlash sifatlar rivojlaniriladi. Ta'kidlash lozimki, o'qitish va tarbiyalash ma'lum o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, musiqqa o'qitish tarbiyalashda texnologik yondashuv o'quv-tarbiyaviy jarayonning yuqori ijodiy xarakteri bilan aks etadi.

Musiqqa ta'limi musiqqa san'atiga oid bilimlarni texnologik vositalar yordamida o'qitish, o'qitish va tarbiyalashni amalga oshiradi. Musiqqa ta'limi va tarbiyasini singdirish jarayoni tarixiy xarakterga ega bo'lgan umumiy pedagogikaning qonuniyatlari asosida rivojlantiriladi.

[illegible]

Pedagogika oliy o'quv yurtlari musiqa ta'limi yo'naltirilgan faoliyat yurituvchi professor-o'qituvchilarning musiqa ta'limi va tarbiyasini yanada rivojlantirish bo'yicha amalga oshiradigan ilmiy tadqiqotlari muhim rivojlantiruvchi xarakterga egadir.

Musiqqa o'qitish va tarbiyalashni yanada rivojlantirishda ilg'or pedagogik texnologiyalarni topish, amaliyotga joriy etish bo'yicha amalga oshiriladigan ilmiy-eksperimental ishlar natijalarini o'rganish hamda umumlashtirish nazarda tutiladi. Bu esa musiqqa ta'limi tarbiyasi muammolarini o'rganish va mazkur yo'nalishdagi faoliyatni takomillashtirish bo'yicha ilmiy tadqiqot muassasalari, laboratoriyalari, olimlarning amalga oshirgan ish natijalaridan iborat bo'lishi mumkin.

Musiqiy pedagogik texnologiyalar vositasida o'qitish sharoitlarini oshirishda fanning nazariy kategoriyalari muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu kategoriyalar musiqa amaliyotining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda uning nazariy asosini belgilaydi.

Musiqqa ta'limi musiqiy bilim, ko'nikma va malakalarni pedagogik texnologiyalar vositasida egallash jarayoni hamda natijasi sifatida amaliy ijrochilik yoki nazariy jihatdan musiqiy jarayon va hodisalar o'zlashtirishning ma'lum darajasini belgilaydi. Demak, musiqqa ta'limi jamiyatda oldin to'plangan musiqiy tajriba namunalarni rivojlantirish

Ushbu bo'lagi avlodga yetkazish vazifasini bajaradi. Musiqqa ta'limdagi ushbu bo'lagi yetkazishi me'yoriy hujjatlar organi tartibga solinadi.

Maqsadga erishimi samarali tashkil etishda innovatsion tamoyillar muhim o'rin tutadi. Ular o'quv-tarbiya jarayoni tayanadigan asosiy maqsad, g'oya va talablarni aks ettiradi. Mazkur innovatsion o'qitish tamoyillariga hammaqoplik, ya'ni, musiqa ta'limi barcha uchun uning qop qolgan, millati, ijtimoiy kelib chiqishidan qat'i nazar baravarligi, fikrni, fikrdan tashqari, kreativlik, ya'ni, musiqiy bilimlarni o'qitishda zarur bo'lgan tashabbuslarni yoqlaydigan faol sharoitlar yaratish kerak.

Maʼlumotlarning oʻqali umuminsomiy maʼnaviy qadriyatlarining taʼsiridagi, milliy va butunjahon musiqa sanʼatining oʻzaro aloqasi; musiqa taʼlimi va tarbiyasini tashkil etish vositalari va metodlarini taʼminlash ehtiyoqi nazarda tutiladi.

sharhlarining tengligi deganda, musiqiy qobiliyatlarni ifodalantirish, har tomonlama rivojlantirish imkoniyati mavjudligi haqida to'liq. Hammaboplik musiqqa ta'limning ilg'or ilmiy-metodik natijalari va amaliy yirochilik faoliyati orqali namoyon etiladi. Musiqqa ta'limni samarali amalga oshirish negizlari va sabablari musiqqa ta'limi qobiliyatlarini ta'kidlaydi. Ular:

• Jamoatlarimiz tarqatqiyoti darajasi bilan musiqa o'qitishning maqsadlari va shartlari orasidagi muvofiqlik;

* Ma'mura o'qitish jarayonining milliy musiqa madaniyati ta'minlashini ta'minlaydigan ijtimoiy-madaniy negizlarga bog'liqligi;
* Ma'mura ta'limi mazmunining milliy musiqiy anʼanalarga bog'liqligi va tushuntiruvlar kiradi.

Aytish lozimki, musiqa ta'limining samaradorligi hamda sifatini ta'minlovchi motivatsiyalar hamda dialektik ziddiyatlar musiqa ta'limining barokatlantiruvchi kuchlari bo'lib hisoblanadi.

Motivatsiyalar motiv⁴ va qo'zg'atuvchilar birligi sifatida shaxsni ma'lum faoliyatga undaydi. Motivatsiyalar moddiy, ijtimoiy va axloqiy-moralistik turlarga bo'linadi. Bunga, insonning qaysidir moddiy ehtiyojlariga ega bo'lishini ta'minlashi mumkin bo'lgan masha'q ta'limini o'z ichiga oladi. Ikkinchidan, jamiyat tomonidan talab etiladigan kasbni o'z ichiga oladi. Uchinchidan, qiziqish, munosiyat ma'lumotga ega bo'lishga intilish kiradi. Uchinchidan,

Masalan, musiqiy idrok faoliyati psixologiyasi bastakor tomonidan belgilangan badiiy mazmunning cholg'uchi, dirijyor yoki qo'shiqchi tomonidan tinglovchiga etkazilishi jarayonlarini psixologik jihatdan o'rganadi va tavsiyalar beradi. Bunda sahna mahorati va aktyorlik qobiliyati ijtimoiy perspektiva nuqtai nazaridan tahliliy o'rganiladi.

Musiqiy qobiliyatni aniqlash diagnostikasi esa musiqiy eshitish qobiliyati, musiqiy xotira hajmi va ritm-usul hissiini aniqlashga qaratiladi. Bu yo'nalishda maxsus testlar mavjud bo'lib, ular yordamida layoqatlar darajasini aniqlash va maxsus rivojlantiruvchi mashg'ulotlar tashkil etish mumkin.

Musiqiy o'qitish va tarbiya psixologiyasi psixologik tavsiyalar asosida o'quvchi-yoshlar bilan ishlashning aniq metodlarini ishlatishga yo'naltiriladi. O'qituvchi pedagogik-psixologik bilimlariga tayangan holda musiqqa materialni ma'lum mantiqiy bo'laklarga ajratib o'rgatishi, pirovard natijada o'quvchilarning musiqiy xotirasini rivojlantirishga erishishi imkoniyati mavjud.

Xullas, pedagogik texnologiyalarga tayangan holda pedagogik faoliyatni tashkil etish o'qitish samaradorligini ta'minlashning muhim omilidir. Musiqqa san'ati jamiyatimizda ma'naviy-estetik didi shakllantirishda muhim o'rin tutishini nazarda tutgan hold o'qituvchilardan texnologik jihatdan ta'minlanganlik hamda yuksak pedagogik mahorat talab etiladi.

Nazorat uchun savollar

1. Pedagogik texnologiyalar musiqqa pedagogikasi taraqqiyoti qanday o'rin tutadi?
2. Musiqiy pedagogik texnologiyalar asosida o'qitish faoliyatini tashkil etish shakllariga misollar keltiring.
3. Musiqqa o'qitish va tarbiyalashning umumiy metodlarini sana boring.
4. Musiqqa ta'limi tamoyillarini tushuntiring.
5. Musiqqa pedagogikandagi muhim o'qitish metodikalarini gapir boring.

1.2. Musiqqa madaniyati o'qituvchisining musiqiy pedagogik mahorati.

Tabiiy islohotlar davrida ta'limga katta e'tibor qaratilayotganligi soha kadrlari zimmasiga yanada mas'uliyatli vazifalarni yuklamogda. Ta'limdagi asosiy figura bu o'qituvchi ekan, uning pedagogik kasbiy bilimlari, pedagogik mahorati qimmatli professional fazilat sifatida dolzarb ahamiyat kasb etmogda. Shu bois, "Musiqiy o'qitish texnologiyalari va loyihalash" fani mohiyatiga alohida e'tibor qaratgan holda pedagogik faoliyat masalasiga nazar tashlaymiz.

Har qanday mahorat ma'lum faoliyatning natijasidir. Amalgalashiriladigan faoliyatning sifati esa mahoratilik darajasini belgilaydi. Faoliyat jamiyatning mavjudligi sharti, atrof-olamga nisbatan inson munosabatining o'ziga xos shakli bo'lib, uning mazmuni insonlar foydasi uchun o'zgarishi va qayta yaratilishi mumkin. Inson faoliyati o'z mazmuniga ko'ra tarixiy hodisadir. U o'zi xizmat ko'rsatadigan va munozam o'zgariradigan ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirish bilan birga paydo bo'ladi, o'zgaradi va takomillashadi.

Faoliyat atrof-olamga nisbatan insonning o'ziga xos faol munosabat shaklidir. Olamni maqsadga muvofiq va qayta o'zgartirish faoliyatining mazmunini tashkil qiladi, har qanday faoliyat maqsad, usul, natija va jarayonlardan iborat.

O'qituvchilik faoliyati maqsad, usul, vosita, ob'yekt va sub'ektdan iborat bo'lib, pedagogik maqsad - o'qitish, tarbiyalash va shu asosda o'quvchilar shaxsini shakllantirishni o'z ichiga oladi. Usul esa tarbiyalanuvchilar hurmatiga sazovor bo'lish va ta'sir ko'rsatish yo'lidir. Pedagogik mehnatning ob'yekti sifatida o'qituvchi shaxsi turadi, uning xarakteri, irodasi, ongi, aqli odob-axloqining asosi bo'lib hisoblanadi.

Pedagogik faoliyat sub'ekti tarbiyalanuvchiga ta'sir ko'rsatuvchi o'qituvchining o'zidir, chunki u o'quvchilarga san'at, tabiat, jamiyat, tafakkur qonunlari to'g'risida ma'lumot berish uchun avvalo, ularni o'z faoliyatining ob'yekti va sub'ektiga aylantiradi, shu tariqa bilimlar o'zlashtiriladi.

O'qituvchi faoliyati intellektual pedagogik faoliyat bo'lib, mavjud bilimlarni uzatish, uning o'zlashtirishini nazorat qilish va egallanishiga erishish faoliyati bo'lib, u quyidagilardan tashkil topadi.

Pedagogik mehnat o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro harakat, mulqot jarayoni bo'lib, boshidan oxirigacha insonlarning o'zaro, birgalikdagi faoliyati jarayonidir. Pedagogik mehnat predmeti individual, o'ziga xos, betakror xususiyat va sifatlariga ega bo'lgan faoliyat insonidir.

Pedagogik faoliyatning asosiy elementlari - sub'ekt, ya'ni faoliyat shaxsi; ob'yekt, ya'ni faollik unga qaratilgan, hamda; sub'ektni xususiy faolligidan iboratdir. Faoliyat hamisha maqsad yo'nalganlikni o'zida aks ettiradi. Maqsadlarga ko'ra faoliyatni quyidagilarga ajratish mumkin. Faoliyat turlari:

- 1) qayta yaratuvchi faoliyat;
- 2) bilishga qaratilgan faoliyat;
- 3) yaxlit-yo'naltiruvchi faoliyat va;
- 4) kommunikativ faoliyattan iborat.

Faoliyatning barcha turlari ijodiy (maxsuldor) va mexanik (maxsulsiz) xususiyatga ega. Inson faoliyati harakat shakli sifatida namoyon bo'ladi. Faoliyatda o'zaro ta'sir turlari quyidagilardan iborat:

- harakat orqali ta'sir etish;
- gnostik, ya'ni bilish faoliyati orqali ta'sir etish;
- ijtimoiy-kommunikativ, ya'ni jamiyat maqsadlarini to'g'ri anglagan holda axborot uzatish va qabul qila olish hamda;
- xulq-atvorni namoyon etilishi, ya'ni chetdan kuzatish imkon bo'lgan harakatlarni tuzilmasining mavjudligi.

Pedagogik mahorat muntazam takomillashtirib boriladigan o'qituvchi va tarbiyalash san'atidir. Musiqi o'qituvchisi kasbining o'ziga xos xususiyatlari darsdagi nazariy materialni verbal⁷ va nonverbal usullar orqali o'quvchilarga yetkazish hamda musiqiy asarni bevosita ijro etish va'ni, amaliy tarzda o'quvchilarga uzatish va ularda maqbul badiiy musiqiy tasavvurlarni uyg'ota olish mahoratini o'z ichiga oladi.

Ma'naviy qoniqlash jarayoni har bir shaxsda musiqa tinglashda konstert jarayonida, teatrdagi spektakl namoyish etilayotganda yoki badiiy adabiyot namunalari o'qilayotganda kechadi. O'quv mashg'ulotlari hech qanday ichki buyruqlasiz, tabiiy ravishda musiqiy xotira, diqqat, irodaning faoliyati davom etadi va bu dars jarayoniga yangi, qiziqarli aktual mazmun olib kiradi.

Shunga qaramasdan, o'qituvchining ijodiy faoliyati yo'li bu doimo o'quv jarayoniga yangilik olib kirish, takomillashishdan iboratdir. Ma'naviy vazifani amalga oshirish dastlab o'qituvchining tasavvurida shakllanadi va ma'lum jarayonga aylanadi. Pedagogik musiqiy ijodiyot yangi, oldin ma'lum bo'lmagan, maxsus yo'naltirilgan ijodiy faoliyat bo'lib, unda aniqdigan badiiy yangilikdir. Pedagogik musiqiy ijodiyotning maqsadli qirralari quyidagilardan iborat:

a) Metodik ijodiyot, bunga dars badiiy materialini o'zlashtirishning optimal usullarini ishlab chiqish kiradi;

b) kommunikativ ijodiyot, bolalar uchun mo'ljallangan musiqa asarlarini ijro etish ushbu va yo'llari o'qituvchidan o'quvchiga ijodiy tarzda o'tkaziladi;

c) o'z-o'zini takomillashtirishga qaratilgan ijodiyot, musiqa san'atining muhim qadriyat sifatidagi ahamiyatini teran anglash orqali o'zida singdirishni o'z ichiga oladi.

Ijodiy musiqiy pedagogik jarayonning turli qirralari mavjud bo'lib, ular aynan badiiy-musiqiy faoliyat muvaffaqiyatini ta'minlashga yo'naltiriladi.

Hozirgi kunda zamonaviy o'qituvchiga qo'yiladigan talablar quyidagilardan iborat:

- ❖ yuqori darajada ifodalangan fuqarolik faolligi va ijtimoiy muvohilvat;
- ❖ bolalarni sevisish, ularga o'zini baxsh etish ehtiyoji va qobiliyati mavjudligi;
- ❖ yuksak madaniyatlilik, boshqalar bilan birga ishlash ehtiyoji mavjudligi;
- ❖ kasbiy kompetentlik, pedagogik tafakkurning innovatsion uslubiga ega bo'lish;
- ❖ o'z ushida muntazam ishlashga tayyorlik;
- ❖ jismoniy va psixologik salomatlilik, kasbiy ish qobiliyatining mavjudligi.

Zamonaviy o'qituvchining ushbu sifatleri musiqa o'qituvchisi-musiqachiga ham taalluqli bo'lib, umumta'lim maktabida musiqa ta'limi va tarbiyasiga u asosiy mas'ul shaxs bo'lib qoladi. Musiqi o'qituvchisining pedagogik mahorati qirralarini quyidagi jadvalda ko'rsatib berilgan.

O'qituvchining musiqiy pedagogik mahorati qirralari. №1-jadval.

⁷ Verbal - og'zaki.

Bilim va ko'nikmalar	Umummadaniy, musiqiy-pedagogik, musiqiy-nazariy, musiqiy-psixologik, musiqiy pedagogik, musiqiy-ijrochilik
Malakalar	Gnostik – bilishga yo'naltirilgan, perseptiv–(idrok), harakat (dirijyorlik harakatlari va cholg'u asbobida ijro etish), kommunikativ (artistizm) va pedagogik
Sifat	Artistik, dirijyorlik va ijro texnikasi, musiqiylik, muvaffaqiyatga ishonch, ichki intuitsiya, pedagogik mulqot imkoniyati
Yo'nalganlik	Musiqaga san'atdagi tarbiyaviy imkoniyatni amaliyotda tadqiq etish, bolalarga musiqaga ta'limni berish va musiqiy jihatdan tarbiyalash, bolalarga va musiqaga nisbatan muhabbat, kasbni ulug'lash hisini uyg'otish
Funksiyalar	Diagnostik, prognostik, tashkilotchilik, kommunikativ, loyihalovchi, tadqiqotchilik
Qobiliyatlar	Musiqiy, didaktik, kommunikativ, tashkilotchilik, konstruktiv, gnostik, perseptiv, kreativ, ekspressiv (hazil va yumoridan oqilona foydalanish) va boshq.

Jadvaldan ko'rinib turganidek, zamonaviy musiqaga o'qituvchi quyidagi qobiliyat, kasbiy sifat va xususiyatlarga ega bo'lishi zarur. Umumta'lim maktabida musiqaga ta'limni rivojlantirish uchun o'qituvchida quyidagi kasbiy malakalar bo'lishiga e'tibor qaratiladi:

- sifati musiqiy repertuar tanlash qobiliyati, o'quv-tarbiyaviy materialni loyihalash, musiqaga darslari va darsdan tashqari ish shakllari tuzishi;

- ta'lim oluvchilarga emosional ta'sir etish qobiliyati; mavjudligi, emosiyalarining yorqinligi va yo'naltirilganligi, nutqida mimika, harakatlari, plastikaning rang-barangligi;

- o'quvchilarni turli musiqiy faoliyat yo'nalishlariga safarbar etish qobiliyati, yuqori sifatli musiqaga asarlariga nisbatan bolalar immunitet, qiziqish uyg'otish olish, musiqiy faoliyatning jamoaviy shakllari orqali (xorda kuylash, ansamblida chalish) ularni birlashtirish;

- o'quvchilar bilan maqbul mulqot o'rnatish olish qobiliyati; mavjudligi, hamkorlikni amalga oshirish;

- o'quvchilarni musiqiy-estetik tarbiyalashning barcha qirralarini harakat va tasarruf etish qobiliyati;

- bilimlarni o'rgatish, o'quvchilarga uzatish, o'qitish qobiliyati;

- pedagogik xodisa, jarayonlarni oldindan ko'ra olish, o'quvchilar bilan pedagogik faoliyatda hamkorlik natijalarini oldindan ko'z oldiga keltirish qobiliyati;

- o'quv jarayonida ijodiyotning mavjudligi, improvizatsiya qilish qobiliyati;

- o'quvchilarning ichki olamiga kira olish qobiliyati, ularning holatini his etish, empatiya (hamdardlik) qobiliyati mavjudligi.

Pedagogik mahorat masalasini tadqiq etish borasida mamlakatimiz va xorijda ilmiy izlanishlarni Yu.Azarov, N.Kuzmina, A.Makarenko, V.Blausteyn, V.Suxomlinskiy, L.Tolstoy, K.Ushinskiy, M.Azizxodjaeva, M.Axmedjanov, X.Gafurov, J.Yo'ldoshev, M.Ochilov, M.Baidalmedov, U.Tolipov, S.Usmenov, M.Usmonboeva, B.Farberman, H.Xo'jaev, musiqiy pedagogik mahorat muammosi doirasida M.Hakimova, Z.Barishnikova, L.Romanova, O.V.Sokol, D.Karimova, H.Murmatov, E.Shainskaya, G.Sharipova, N.Shodiyev, R.Qodirov va boshqalar tadqiqotchilar ish olib borganlar.

Jumladan Yu.Azarov o'qituvchining pedagogik mahoratini uning shaxsini umumiy va kasbiy nuqtai nazardan rivojlantirish jihatidan tadqiq etdi. V.Slastenin esa o'qituvchi shaxsi shakllanishini uning kasbiy tayyorgarligi jarayonida ko'radi. V.Kan-Kalik esa pedagogik mahoratni pedagogik mulqot samaradorligida, deb biladi.

O'qituvchida pedagogik mahorat shakllanishining psixologik muammolarini L.Ansiferova, A.Zimichev, E.Klimov, I.Kaloshina, E.Kudryavtsev, B.Lomov, Yu.Povarenkov, E.Romanov, Z.Reshetova va boshqalar o'rganganlar. Jumladan, V.Marinuk o'qituvchi shaxsining muhim ahamiyatga ega bo'lgan kasbiy jihatlarini shakllantirishning psixologik asoslarini o'rgandi, L.Shostakovich esa o'qitish va mehnat faoliyati jarayonida kasbiy sifatlarini shakllantirishning psixologik sharoitlari masalasini o'rgandi. V.Rindak va I.Lushnikov uzluksiz ta'lim jarayonida o'qituvchi ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirish masalasini tadqiq etdilar.

Mohir pedagoglar S.Gurevich va Z.Levchuklar pedagogika oliy o'quv yurti talabalarini kasbiy ijodiyotga tayyorlash yo'nalishlari muammosida bahs yuritib, muhim ilmiy xulosalarini e'lon qildilar. A.Meyer musiqiy havaskorlik jamoasi rahbarlarining kasbiy mahoratini

vaqtning o'zida faoliyatni amalga oshirishi yoki ularni nazorat qilishi va didqatning ko'chishi, ya'ni, yangi vazifa qo'yilishi natijasida didqatni bir ob'yektdan boshqasiga, yoki bir faoliyat turidan boshqasiga o'tkazish bo'linadi, ya'ni, darsga tayyorlanish jarayonida va bevosita darsni muhimdir.

O'qituvchi o'quvchilarni didqat bilan kuzatib, ularning musiqi jarayonida namoyon bo'ladigan mahorat, bu: badiiy-musiqiy maqsad va idroki darajalarini aniqlashi, ijro etiladigan qo'shiqning sifa va xususlarini aniqlash va; darsning ijodiy rejasi qanday tuziladi, shu orqali tinglanadigan musiqaning qanchalik darajada o'quvchilarga borib etishi namoyon bo'ladi.

Darsda mimika elementlaridan foydalanish ijobiy natijalarga olib keladi. Ijro paytida o'quvchilarga qat'ash bilan ham, boshni orqaga qaratib ham, boshni oldinga yoki yon tomonga irg'ash bilan ham, ma'lum vazifalar bajarishi mumkin. Ushbu elementlar nimani anglatishini o'quvchilar o'rganib borish maqsadga muvofiq.

Musiqi darsiga tayyorlanish jarayonida o'qituvchi o'zini o'rganib amalga oshiriladi, ular: texnologik yondashuv, bunda musiqi darsi imkoniyatini chamlashi va kuylanadigan (tinglanadigan) musiqa materialini o'zlashtirish natijasi, ya'ni, rejalashtirilgan darsning ma'lum asarining qaysi nuqtasi sal bo'shroq, qaciriga alohida urg'u beriladi. Ushbu texnologik loyiha asosida amalga oshirilishi yakuniy, katalanlangan lozimligini hisobga olib, shu asosda ishni tashkil etishi lozim. Bu tarz o'qitish bo'linishi zarur.

imkoniyatlarni o'lash o'qituvchining professional tayyorgarlik darajasini, jismoniy holatini, pedagogik iqtidori darajasini namoyon qiladi.

Shaxsiy va professional (kasbiy) sifatlarning shakllanishi miqdor esa musiqi o'qituvchisining kasbiy pedagogik imkoniyatlari chegarasi va diapazonini ko'rsatadi. Musiqi o'qituvchisining professional tayyorgarligi bu umumta'lim maktabi pedagogik jarayonida o'qituvchi bilan ulkan faollashtiruvchi omilga aylanadi.

Bundan tashqari, o'qituvchi hat-harakatlarining tahlilini amalga oshirish muhimdir: ya'ni, vaqti-vaqti bilan ma'lum bir darsda, masg'ulotni videoyozuvga olish va olingan materialni boshida oxirigacha tahlil qilingan maqsadga muvofiq.

Musiqi o'qituvchisining pedagogik mahorati asosan quyidagi jihatlarda namoyon bo'ladi. Masalan, dars jarayonidagi mahorat o'qituvchi bo'linadi, ya'ni, darsga tayyorlanish jarayonida va bevosita darsni o'tash vaqtida namoyon bo'ladigan mahorat. Darsga tayyorlanish jarayonida namoyon bo'ladigan mahorat, bu: badiiy-musiqiy maqsad va idroki darajalarini aniqlashi, ijro etiladigan qo'shiqning sifa va xususlarini aniqlash va; darsning ijodiy rejasi qanday tuziladi, shu orqali tinglanadigan musiqaning qanchalik darajada o'quvchilarga borib etishi namoyon bo'ladi.

Dars jarayonida namoyon bo'ladigan pedagogik mahorat to'rt jihatlardan iborat: 1. Dars jarayonidagi pedagogik mahoratning natijasi demokratik va imkoniyatini chamlashi va kuylanadigan (tinglanadigan) musiqa materialini o'zlashtirish natijasi, ya'ni, rejalashtirilgan darsning ma'lum asarining qaysi nuqtasi sal bo'shroq, qaciriga alohida urg'u beriladi. Ushbu texnologik loyiha asosida amalga oshirilishi yakuniy, katalanlangan lozimligini hisobga olib, shu asosda ishni tashkil etishi lozim. Bu tarz o'qitish bo'linishi zarur.

imkoniyatlarni o'lash o'qituvchining professional tayyorgarlik darajasini, jismoniy holatini, pedagogik iqtidori darajasini namoyon qiladi.

Shaxsiy va professional (kasbiy) sifatlarning shakllanishi miqdor esa musiqi o'qituvchisining kasbiy pedagogik imkoniyatlari chegarasi va diapazonini ko'rsatadi. Musiqi o'qituvchisining professional tayyorgarligi bu umumta'lim maktabi pedagogik jarayonida o'qituvchi bilan ulkan faollashtiruvchi omilga aylanadi.

Bundan tashqari, o'qituvchi hat-harakatlarining tahlilini amalga oshirish muhimdir: ya'ni, vaqti-vaqti bilan ma'lum bir darsda, masg'ulotni videoyozuvga olish va olingan materialni boshida oxirigacha tahlil qilingan maqsadga muvofiq.

Darsda o'qituvchining bag'rikengligi va optimistik kayfiyati muhimdir. Darsda o'qituvchining badiiy faoliyat bo'lganligi sababli, o'qituvchi jarayonda o'quvchiga ko'maklashishni o'z oldiga maqsad qilib oladi va ularni o'z ish faoliyatida qo'yishi, bunda o'quvchiga qo'yiladigan badiiy-musiqiy vazifalar o'qituvchi bilan yaqinlashtirishi lozim.

Bundan tashqari, muntazam mustaqil ta'lim olishi, o'z-o'zini o'rnatishning faol usuli bo'lib, u darsning o'z maqsadiga erishishiga tartiblashi va ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganishi ham pedagogik qaratiladi.

Darsga tayyorgarlik ko'rish birinchidan, darsni loyihalashni o'z ta'limiy faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini alohida ta'kidlash lozim. Ikkinchidan, o'quvchining o'tgan dars mavzusini so'rab va tinimsiz mehnat orgali namoyon bo'ladi. Ustoz-murabbiy, o'quvchilarni o'z qiziqishlarini, kamchiliklarni aniqlashni va ularni bartaraf etishni, darsga pedagogning vazifasi ijtimoiy buyurtmani bajarishga qaratilgan bo'lsa, u o'quvchilarni tayyorlangan o'quvchilarni munosib rag'batlantirishni, ularning dars mavzusini tahliliy xulosalashga tayyorlanishni o'z ichiga uning dolzarb mohiyatini belgilaydi.

Umuman, musiqiy pedagogik faoliyatning sifati musiqiy darsning mazmuni, uning o'quvchisining har bir o'quvchiga individual yondashilishi, texnologiyasiga, shuningdek, musiqa darsida sinf jamoasi boshqarishidagi usullarga bevosita bog'liq bo'lib hisoblanadi. Bu o'quvchilarga singdirilgan nazariy bilim, ko'nikma va malakalar musiqiy pedagogik mahorat darajasi bilan belgilanib, bo'lib o'tiriladi. Musiqiy darsning mazmuni o'quvchilarda ushbu sifatlarni muntazam shakllantirib borish maqsad muvofiqdir.

Nazorat uchun savollar

1. Musiqi madaniyati o'quvchisi va unga qo'yiladigan kasbiy pedagogik talablar nimalardan iborat?
2. Mahorat va pedagogik mahorat tushunchalarining mohiyati nima?
3. Musiqi madaniyati o'quvchisining pedagogik mulqoti qanday bo'lishi kerak?
4. Pedagogik kompetentlik deganda nimani tushunchasiz?
5. Pedagogik kommunikatsiya jarayonlariga nimalar kiradi?

1.3. Musiqi madaniyati darslarini o'tkazishga tayyorgarlik ko'rish muammolari va darsda mulqotni tashkil etish.

Dars - butun o'quv-tarbiyaviy jarayonning negizi bo'lib, u o'quvchilarning bilim darajasida cheklanib qolishini kuzatish mumkin.

Dars berish musiqa o'qitish maqsadini amalga oshirish bo'yicha tayyorgarlik ko'rish muammolari mavzusi darsga qaratiladi. Musiqi o'quvchilari o'qituvchining ma'lum tartibga solingan faoliyati bo'lib, u ko'rsatilgan darsda o'quvchilarning bilim darajasida cheklanib qolishini kuzatish mumkin. Dars berish musiqa o'qitish maqsadini amalga oshirish bo'yicha tayyorgarlik ko'rish muammolari mavzusi darsga qaratiladi. Musiqi o'quvchilari o'qituvchining ma'lum tartibga solingan faoliyati bo'lib, u ko'rsatilgan darsda o'quvchilarning bilim darajasida cheklanib qolishini kuzatish mumkin.

Bundan tashqari, o'liy musiqa ta'limida pedagogik-psixologiya bo'limida umumiylik, ta'riflar birligi, nutqning evolyusiston va ijtimoiy-bilimlarni yanada chuqurtroq singdirish, bu fanlar dars soatlari orqali taraqqiyotga oid qarashlarda o'xshashlik sezilmaydi. ko'paytirish bilan birga, ular o'taydigan pedagogik amaliyotga e'tibor (metodik kelib chiqish jihatidan nonverbal nutq birlamchi hisoblanadi, kuchaytirish, o'qish yakunida kasbiy bilimlari darajasiga baho berish uchun) insonning ijtimoiy-tarixiy taraqqiyoti davrida dastavval aynan pedagogik amaliyot natijalarini asosiy mezon qilib olish yuqoridagidek, so'zsiz nutq turlari paydo bo'lgan bo'lib, u o'z ichiga inson natijalariga olib kelishi mumkin.

[illegible]

Yoz
hurakatlari (fizionomika) yordamida insonning inson
mohiyatiga bevosita aloqadoridir. Masalan, musiqachi uchun nota
matematik uchun formulalar, operator uchun belgilar asosiy vazifalarni
 bajarib, faoliyat uchun yo'nalituvchi sifatida xizmat qiladi.

baiaradi va muayyan mazmuni o'zida aks ettiradi.

Nutq faoliyati inson tomonidan ijtimoiy-tarixiy tajribalar uzatish, syujetli, qoidali, ma'noli, dramatik kechimmali noverbal o'zlashtirish, mulqot o'rnatish, avlodlarga uzatish yutuq turiga *pantomimika* deb ataladi. O'z mohiyati ko'lami bilan kommunikativ o'rnatish, o'z shaxsiy harakatlarni rejalashtirish imkonidan ustuvor xususiyatga ega bo'lib, axborot, intim holatlar, amalga oshirish maqsadida foydalanish jarayonidir. Agarda til almashmab kechimmalar borasida pantomimika organi ma'lumot uzatiladi. vositasi bo'lsa, nutq aynan o'sha jarayonning o'zidir. Nutqni idrok qilishda foydalanish, turli voqealarni eslatuvchi assositsiyativ xotirani jonlantiradi oddiy reflektor faoliyatining qonunlari asosida sodir bo'ladi. Nutqni idrok qilishda foydalanish, turli voqealarni eslatuvchi assositsiyativ xotirani jonlantiradi yuzaga kelishi va idrok qilinishida inson signallar signali tarzida foydalanish, turli voqealarni eslatuvchi assositsiyativ xotirani jonlantiradi foydalanadi.

Nutq paydo bo'lishida cheklangan tana a'zolari ishtirok etmaydigan muhimlar tomonidan maqsadga muvofiq ravishda amalga oshiriladi. Artikulyar imo-ishora nutq apparatining xususiyati va holatiga bog'liq bo'lgan. Ma'naviyotli tovushlar orqali ifodalanadigan axborot uzatish va bo'lish hamda muayyan nutq tovushlarining paydo bo'lishiga bog'liq bo'lgan. Pedagogik psixologiya fanida nutq va nutq faoliyatini o'rganish *exologik* yoki aks-*in*son, *in*son-jism bag'islangan talay ilmiy - tadqiqot ishlari amalga oshirilgan bo'lgan. Ma'naviyotli nutq turt bir tomonlama aloqa, ya'ni, tog'-inson, inson-jism bag'islangan talay ilmiy - tadqiqot ishlari amalga oshirilgan bo'lgan. Ma'naviyotli nutq turt bir tomonlama keladi. Ko'pincha individual tovush harakati javob,

[illegible]

Novelba turkumga kiruvchi signifikatsiya boshqalaridan tuzilishining mexanizmlari aniq, ravon, izchil aks ettiriladi.

Novelba shaklida namoyon bo'luvchi, axborot uzatishga va qabul qilishga muayyan mantiqiy yuklamani o'zida aks ettiruvchi kommunikativ maqsadlarni qamrab olishga qaratilgan. U sharti belgilar, signallar yoki shakllar yordamida ifodalaniishi mumkin.

Novelba shaklida ifodalaniishi mumkin.

[illegible][illegible]

Og'zaki nutq novetral turkumdan keyin paydo bo'lgan nutqlar birlari hisoblanadi va u shartli ravishda quyidagi nutq ko'rinishlariga ega bo'ladi:

biri monologik, dialogik, polilogik, tashqi, ichki, ekspresiv, funktsional;

qamrab oladi: monologik, dialogik, polilogik, tashqi, ichki, ekspresiv, funktsional.

Aktivlik (sur'in natra) affektiv (his-hayajon, jah).

Ankulyation apparat orgali vujudga keluvchi, verbal holatlarda

[illegible]

Novebal nutq jarangli, sust, his-hayajoni, monoton, yuksak sut ko'rinishdagi og'zaki nutq xususiyatlarini o'zida ifodalagan holda al-Munawwar qit'ah engil kechadi.

Munawwar axborotni tartibga keltirish, g'oyalarni yaratishni ishlab chiqarishda mulqot tarkibini aks ettiradi.

Og'zaki nutq o'zining jarangdortligi, ta'sirchanligi, axborotliqligiga mo'ljallangan, lekin latent davridagi ma'lumotlar qabul qilishdagi qulayligi, uzatilisidagi ixchanligi, toliqlisning olonimidan tuziluvchi nutq turi ichki nutq deyiladi. Ichki nutqning mohir xususiyatlaridan biri, ko'lami jihatidan tashqi nutqdan kengroq qabul qilish imkoniyati mavjudligi bilan ajralib turadi.

Og'zaki nutqning dastlabki shakli monologik nuqtadi. Shu bilan bir vaqtning o'zida og'zaki nutqning asosiy xususiyatlaridan biri bo'lgan og'zaki nutqning holida aks ettirish xususiyati ham namoyon bo'ladi.

[illegible]

tarzda, muayyan sharti belgilar yordamida shakl, tuzilish, mazmuni va mohiyatni uzluksiz, tadrijiy ravishda axborotga aylantirib beruvchi nutq turi yozma nutq deyiladi.

Har bir tiling to'la mohiyati yozma nufq organi hodisalari, v

Yozma nutqning quyidagi ko'rinishlari mavjud:

a) monologik (drama),

b) dialogik (badiiy asar janrlarida)

v) ichki,

g) lakonik (yig'iq, qatra),

d) epik (yoyiq, yirik roman, qissa va boshqalar).

Yozma nutqning monologik va dialogik turlari badiiy asarlarda ifodasini topgan bo'lib, og'zaki nutqdagidan farqli o'laroq boyliklariga bevosita asoslanadi. Yangilik yaratish, ijod qilish so'z organi ma'lum mohiyat kash etadi, u yoki bu shaklda tartibga kelirli. Tili mexanizmlaridan tashqari badiiy vositalar orqali ham inson ruhi tavsiflanadi.

O'qituvchi *bad'iy* *mulogot* jarayonida tashkiloti (boshqaruvchilik) uslubini mahorat bilan tanlashi muhim ahamiyatga ega. Uning eng ko'p qo'llaniladigan 3 ta: avtoritar, demokratik va libshakllari mavjud.

Avtoritar uslub sinf jamoasini boshqarishda qattiqqo o'quvchilarning tashabbuslarini nazarga olmaslik, o'qituvchi tomonidan qabul qilinadigan qarorning muhokama etilmasligi kabi holatlar b namoyon bo'ladi. Bunda asosiy muloqot ko'rinishi sifatida buy ko'rsatma, instruksiya, hayfsan, rahmatnoma, buyurish kal go'llanishi mumkin. Yuqoridagi shaklda tashkil etilgan musiqa hissiylikdan yiroq bo'lganligi, o'qituvchi va o'quvchilar orasida o' hamkorlik sezilmasligi sababli, bu boshqarish uslubi ijobiy n bermasligi aniq.

O'qituvchining sinf jamoasi boshqarishdagi demokratik ta'sir o'rnatilganidan so'ng, o'quvchilarning o'z-o'ziga javobgarlik hissiyatini oshirishga qaratilgan ish usullarida namoyon bo'ladi.

Yana bir o'ziga xoslik: aktyor bir kunda bir spektaklda ijro etadi, musiqi o'qituvchisi esa bir kunda bir nechta dars o'tadi. Darslar turlicha musiqiy tayyorgarlikka esa bo'lgan o'quvchilar bilan tashkil etiladi. Bundan tashqari, barcha guruhlarda o'ziga xos tarzda dars vaziyati, faoliyatlar ustuvorligi yaratiladi. Bularga darsdan tashqari ishlar, turli bayram tadbirlarini tashkil etish va o'tkazishni qo'shsak umumiy ishning salmog'ini tasavvur qilish qiyin emas.

Bunda o'qituvchi quyidagilarga amal qilishi maqsadga muvofiq:

- ✓ o'quvchilarni qiziqitgan holda musiqi san'atiga safarbar etish;
- ✓ o'quvchilarning musiqiy qiziqish va intilishlari doirasini oldindan ko'ra bilish;
- ✓ o'quvchilarning musiqiy idroki xususiyatlarini nazarda tutish;
- ✓ tashkilotchi bo'lish, o'quv xonasini zamonaviy talablar darajasida jihozlash;
- ✓ cholg'u asbobida yaxshi ijro eta olish, jo'mavozlik qila olish, zamonaviy audio va videotexnika vositalaridan keng foydalana olish;
- ✓ darsda o'quvchilarning kayfiyatini o'zida aks ettira olish.

Ushbu barcha sifat va xususiyatlar o'qituvchi vazifasini tashkil etadi. O'qituvchi aktyorlik layoqatiga ega bo'lsa, yaxshi, faol, ishchan kayfiyatga ega bo'lsa ushbu barcha sifatarni o'zida aks ettira oladi.

Shu bois, o'qituvchi dars jarayoni tashkil etishda aktyorlik¹⁰ mahoratidek alohida qobiliyatlar majmuasiga ega bo'lishdan tashqari, rejissyorlik¹¹ mahoratiga ega bo'lishi va ushbu imkoniyatlarni dars jarayonida qo'llashi samarali natijalarga olib kelishi mumkin.

Qo'shiq kuylashda o'qituvchi bir tomondan dirijyor sifatida ish ko'rsa, ikkinchi tomondan rejissyor sifatida musiqiy ijodiy jarayonni tashkil etadi. Ya'ni, o'quvchilarning vokal yoki cholg'u asari dramaturgiyasi, undagi kayfiyat, ruh, sur'atni o'z emostiyalarida aks ettirgan holda ijro etish faoliyatini amalga oshirishi zarur, buning uchun o'qituvchi sinf jamoasi va har bir o'quvchi ijrosini nazorat qilib boradi va zarur paytda ularga tegishli emosional kayfiyat va holatlarni hosil qilishga ko'maklashib boradi.

K.S.Stanislavskiyning metodini qo'llash ijodiy natijalarga olib keladi, bunda teatr san'ati pedagogikasida keng qo'llanadigan

¹⁰ Aktyor - sahna obrazlarini yaratish (rol ijro etish)dan iborat bo'lgan ijrochilik faoliyati sohasidagi kasbiy ijodiy faoliyat egasi.

¹¹ Rejissyor - ma'lum ssenariy asosidagi badiiy asarni sahnalashtiruvchi ijodkor.

"aynanlashtirish usuli", ya'ni, o'z "men"ini o'ynalayotgan obraz bilan aynanlashtirish, birlashtirish nazarda tutiladi. Bu usul musiqi asari borasida nafaqat tayyorgarlik bosqichini amalga oshirishni, balki o'qituvchi tomonidan ushbu asar voqealarida tabiiy tarzda "yashash"ni ko'zda tutadi. Shundagina o'qituvchi va o'quvchilar orasida chinakam tabiiy, badiiy mulogot amalga oshirildi, deyish mumkin.

O'qituvchi uchun doimo barcha holatlarda ifodali bo'lish, aks ettirilayotgan, voqea-hodisalarda tashqi tomondan maqbul ifodalangan hissiyot, emostiya va kechinmalar ishonarli, ta'sirchan bo'lishi zarur.

Shunday vaziyatlar kuzatiladiki, ayrim o'quvchilarni talab darajasidagi ijro faoliyati holatiga kiritish qiyin bo'ladi. Mazkur vaziyatlarda o'qituvchi alohida ajralib turgan o'quvchilarni dars mavzusi materiallari bilan yana bir marta, yotig'i bilan tushuntirgandan so'ng, asar dramaturgiyasi, unda aks ettirilgan badiiy voqelik mohiyatini anglatgach ijroini boshlash mumkin. Mazkur vaziyatda o'qituvchi aktyor roliga turib anar borasida o'z fikrini bildirishi, o'quvchilarni ham badiiy ijro holatiga olib kiritishi zarur.

O'qituvchi faoliyatida sahna mahorati va aktyorlik qobiliyatining barcha qirralari namoyon bo'ladi. O'qituvchi o'z o'quvchilari oldida turib, aktyor sahnada o'z fikrini bayon etganidek, dars materialini, o'rganilayotgan musiqi asarida aks ettirilayotgan badiiy obraz kayfiyatini, kechinmalarini o'zida ifodalashga harakat qiladi, ijro jarayonida esa qahramonlar kechinmalari uning kechinmalariga aylanadi.

O'rganilayotgan asarning ba'zan o'qituvchi tomonidan hissiyotlarsiz, quruq ijro etish hollari ham uchraydi. Albatta, bunday ijro o'quvchida hech qanday estetik zavq uyg'ota olmaydi, uning xotirasida o'rnatilib qolmaydi. Shuning uchun ham ijro etiladigan musiqi asarini ma'lum ijodiy psixemosional holatga kiritishgan holdagina ijro etish maqsadga muvofiq. Natijada tinglangan asar o'quvchilarni ma'lum darajada hayajonlantiradi, ularning estetik zavq olishiga sabab bo'ladi.

O'quvchilarda noverbal kommunikatsiyani rivojlantirish uchun turli rivojlantiruvchi mashqlardan foydalanish mumkin.

"Axborot uzatish" mashqi. O'quvchilarning bir qismiga savollar yozilgan kartochkalar beriladi. Qolgan o'quvchilar kartochkalarda nima yozilganligini bilmagan holda o'rtog'larining haqiqat-harakatidan bilib

olishlari zarur. Ushbu mashq kompleks tarzda bajariladi va emosional reaksiyani o'qish hamda ifodalash malakalari darajasini ko'rsatadi.

➤ Sinfga kirdingiz, iliq kutib olishdi, siz darsning boshlanish qismidan mamunsiz.

➤ Sinfga kirdingiz, shovqinli holat. Siz buni kutmagan edingiz va hayron bo'ldingiz.

➤ Sinfga kirdingiz, bu sizning sevimli jamoangiz. Siz darsning qiziqarli o'tishini kutayapsiz.

➤ Sinfga kirdingiz, bu o'quvchilar bilan ishlash hali ancha murakkab, siz darhol o'quvchilarni ta'limiy faoliyatga jalb etishingiz zarur.

➤ Sinfga - o'quvchining kelmasligini, chunki u kasal bo'lganligini va dars qoldirilganligini aytish uchun kirdingiz.

➤ Siz guruh nomiga tabrik xati kelganligini aytish uchun kirdingiz.

➤ Mustaqil ish ketayapti. Siz qatorlar oralab yurib, o'quvchilarning ishlashini nazorat qilayapsiz. Ular yaxshi ishlashyapti.

➤ Siz qatorlar oralab yuribsiz. Bir o'quvchi bugun har doimgidan ko'ra ancha yaxshi ishladi. Ta'kidlangizni o'quvchi ko'rganligini bildiring.

Bu kabi mashqlar o'quvchilarda guruh bilan pedagogik mulotoq jarayonini ijobiy tarzda amalga oshirish malakalarini shakllantirishda ko'maklashadi.

Yuqorida keltirilgan tahliliy ish usullari o'quvchida aktyorlik va rejissyorlik mahorati elementlarini shakllantirishda muhimdir. Mazkur xossa va sifatlarni darsni yuqori pedagogik talablar darajasida tashkil etishga puxta zamin yaratadi, albatta.

Aytish mumkin, o'quvchi darsda ta'limiy jarayonni amalga oshirib, o'quvchilarga musiqiy bilimlarni singdirish barobarida ularda musiqa san'atiga mehr uyg'otadi. Bunda aktyorlik va rejissyorlik mahorati elementlari o'quvchining kasbiy pedagogik faoliyatini samaradorligini oshirishda muhim omil bo'ladi.

Nazorat uchun savollar

1. Darsga tayyorgarlik ko'rish deganda nimani tushunasiz?
2. Musiqiy madaniyati darslarini o'tkazishga tayyorgarlik ko'rish muammolari nimalarda ifodalanadi?
3. Darsda pedagogik mulotoqni tashkil etish usullari.

4. O'quvchilarning individual-psixologik xususiyatlariga nimalar ta'kidlanadi?
5. Darsda aktyorlik va rejissyorlik elementlaridan qay tarzda foydalanish mumkin?
6. Pedagogik nutq xususiyatlarini tavsiflang.

II BOB. MUSIQ TA'LIMIDA INNOVATSIYALAR SAMARADORLIGI.

2.1. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari.

Innovatsiya atamasi lotincha "novatio" – so'zidan olingan bo'lib, "yangilanish" yoki "o'zgarish" ma'nosini bildiradi. Mazkur tushuncha 19-asrda ilmiy tadqiqotlarda paydo bo'ldi. Innovatsiyaga har qanday turdagi yangilik emas, balki mavjud tizimning samaradorligini jiddiy ravishda oshiradigan omil sifatida qarashimiz lozim. Keng tarqalgan yangilish fikrlarga qaramasdan, innovatsiyalar kashfiyotlardan farq qiladi.

Iqtisodiyot nuqtai nazaridan ta'rif berganda, innovatsiyaning ilmiy kashfiyotlar va ixtirolardan farqi shundaki, ilm-fan bu ma'lum mablag'larni bilim va g'oyalarga aylantirish jarayoni bo'lsa, innovatsiyalar bilimlar va g'oyalarni mablag'larga aylantirish jarayonidir.

Innovatsiya – bu bozor talabidan kelib chiqqan holda jarayonlar va mahsulotlarning sifati o'sish samaradorligini ta'minlash uchun joriy etilgan yangilikdir. Ya'ni, innovatsiya inson intellektual faoliyati, uning fantaziyasi, ijodiy jarayoni, kashfiyotlari, ixtirolari va rasionalizatorligining natijasi hisoblanadi.

Ta'limda innovatsiyalar esa o'qitish jarayonini tashkil etishning o'ziga xos shaklini taklif etish, samarador texnologiyalarni o'qitish tizimiga dadil joriy etishdir.

Zamonaviy ta'lim ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt mobaynida yuqori pedagogik natijalarga erishish maqsadini o'z oldiga qo'ygan. Ta'lim oluvchilarga qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni yetkazish, ularda ma'lum faoliyat yuzasidan ko'nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, tahsil oluvchilar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko'nikma hamda malakalar darajasini optimal baholash musiq o'qituvchisidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta'lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etmoqda.

Pedagogik texnologiya o'z mohiyatiga ko'ra sub'ektiv xususiyatga ega, ya'ni, har bir pedagog ta'lim va tarbiya jarayonini o'z imkoniyatiga qaratib mahoratidan kelib chiqqan holda ijodiy tashkil etadi. Qanday

shakl, metod va vositalar yordamida tashkil etilishidan qat'i nazar pedagogik texnologiyalar:

- pedagogik faoliyatda ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oshirish;
- o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida o'zaro maqbul hamkorlikni qator topirish;

- tahsil oluvchilar tomonidan o'quv predmetlari bo'yicha puxta bilimlarning egallanishini ta'minlash;

- tahsil oluvchilarda mustaqil, erkin va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish;

- tahsil oluvchilarning o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqara olishlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish;

- pedagogik jarayonda demokratik va insonparvarlik g'oyalarning muvofiqligiga erishishni kafolatlashi zarur.

Pedagogik texnologiyalardan maiburan foydalanib bo'lmaydi. Albatta, tajribali pedagoglar tomonidan asoslangan yoki ular tomonidan qo'llanilayotgan ilg'or texnologiyalardan maqsadga muvofiq foydalanish bilan birga, ularni ijodiy rivojlantirish maqsadga muvofiqdir.

Hugungi kunda bir qator rivojlangan mamlakatlarda tahsil oluvchilarning o'quv va ijodiy faolliklarini oshiruvchi hamda ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini kafolatlovchi pedagogik texnologiyalarni qo'llash borasida katta tajriba to'plangan bo'lib, ushbu tajriba asoslarini tashkil etuvchi metodlar interaktiv metodlar nomi bilan nomlanmoqda.

Interaktiv metodlar texnologiyasining mohiyati ta'lim oluvchilarning ijodkorligiga taylanish va darsda erkin bahs-munozara sharoitini yaratishdan iboratdir. Bu metodikaga ko'ra darslar bir necha bosqichga bo'linadi:

1. Chiqaruvchi bosqichi. Bu bosqichda tahsil oluvchilarni faollashtirish, mavzuning mazmun-mohiyatiga kirib borish, uni anglab etish jarayoniga tayyorlash maqsadi ko'zda tutiladi.

2. Fikrli hujum. Bu usul darsning boshlanishida yoki istalgan joyida qo'llanilishi mumkin. Bu bosqichda muammo tahsil oluvchilarga fikrli hujum yo'lli bilan beriladi va ularning fikrlari orgali olinadi.

3. Anglash bosqichi. Mavzuga oid xulosaviy fikrlar eshittiladi va o'qituvchi tomonidan yangi fikrlar bilan to'ldiriladi.

4. Fikrlash bosqichi. Mavzu yuzasidan o'zlashtirilgan bilim va

tushunchalarni qisqa jumalalarda yozma ravishda bayon qilish topshiriladi. Bu topshiriqni bajarish uchun sinf guruhlariga bo'linadi. Har bir guruh topshiriq bo'yicha o'z fikrini yozadi va har bir guruh vakili bajarilgan topshiriqni bosqichlarga ma'lum qiladi.

Guruhlar bilan ishlash faqat fikrlash bosqichida emas, balki, birinchi bosqichdan boshlab yo'lga qo'yilishi mumkin. Tahsil oluvchilarni guruhlariga bo'lib ishlash uchun quyidagi talablarga amal qilish zarur:

1. Guruhlarga ajratish o'quvchi tomonidan amalga oshiriladi.
2. Har bir guruhga rahbar tayinlanadi.
3. Har bir guruhdagi tahsil oluvchilar bilim darajasining teng bo'lishiga erishish zarur.

4. Guruh doira shaklida o'tirishi lozim.

5. Ish jarayonida har bir guruhning faoliyatiga, g'oyalari e'tibor beriladi.

Bulardan tashqari guruhlar aniq yo'l-yo'riq ko'rsatish, topshiriqlarni bajarish uchun yetarli vaqt ajratish, kuchli guruhlarni rag'batlantirib borish, ishlarning natijasini baholash kabilarga ham ahamiyat berish muhim hisoblanadi. Dars jarayonida guruh a'zolarini almashirib borish ham mumkin.

«*Fikriy hujum*» metodi. Mazkur metod tahsil oluvchilarning mashg'ulotlar jarayonidagi faolliklarini ta'minlash, ularni erkin fikr yuritishga rag'batlantirish hamda bir xil fikrlash inersiyasidan ozod etish, muayyan mavzu yuzasidan rang-barang g'oyalarni to'plash, shuningdek, ijodiy vazifalarni hal etish jarayonining dastlabki bosqichida paydo bo'lgan fikrlarni saralashga o'rgatish uchun xizmat qiladi.

«Fikriy hujum» metodi A.F.Osborn tomonidan tavsiya etilgan bo'lib, uning asosiy tamoyili va sharti mashg'ulot (babs)ning har bir ishtirokchisi tomonidan o'rta tashlanayotgan fikrga nisbatan tanqidni mutlaqo ta'qiqlash, har qanday lug'at va hazil-mutoyibalarni rag'batlantirishdan iboratdir. Bundan ko'zlangan maqsad tahsil oluvchilarning mashg'ulot (babs) jarayonidagi erkin ishtirokni ta'minlashdir. Ta'lim jarayonida ushbu metoddan samarali va muvaffaqiyatli foydalanish o'quvchining pedagogik mahorati va tafakkur ko'lamining kengligiga bog'liq bo'ladi.

«Fikriy hujum» metodidan foydalanish chog'ida tahsil oluvchilarning soni 15 nafardan oshmasligi maqsadga muvofiqdir. Ushbu metodga asoslangan mashg'ulot bir soatga qadar tashkil etilishi

imkonli.

«*Yulpi fikriy hujum*» metodi. Ushbu metod J.Donald Filips tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, uni bir necha yigirma-o'tiz nafar o'quvchilardan iborat sinflarda qo'llash mumkin.

Metod tahsil oluvchilar tomonidan yangi g'oyalarning o'rta tashlanishi uchun sharoit yaratib berishga xizmat qiladi. Har biri 5 yoki 6 nafar tahsil oluvchilarni o'z ichiga olgan guruhlariga 15 daqiqa ichida ijodiy hal etilishi lozim bo'lgan turli topshiriq yoki ijodiy vazifalar beriladi. Topshiriq va ijodiy vazifalar belgilangan vaqt ichida ijodiy hal etilgach, bu haqida guruh a'zolaridan biri axborot beradi.

Guruh tomonidan berilgan axborot (topshiriq yoki ijodiy vazifaning echimi) o'quvchi va boshqa guruhlar a'zolari tomonidan muhokama qilinadi va unga baho beriladi. Mashg'ulot yakunida o'quvchi berilgan topshiriq yoki ijodiy vazifalarning echimlari orasida eng yaxshi va o'ziga xos deb topilgan javoblarni e'lon qiladi. Mashg'ulot jarayonida guruh a'zolarining faoliyati ularning ishtiroki darajasiga ko'ra baholab beriladi.

«*Fikrlarning shiddatli hujumi*» metodi. So'z yuritilayotgan metod E.A.Aleksandrov tomonidan asoslangan hamda G.Ya.Bush tomonidan qayta tashlangan. Metodning mohiyati quyidagicha:

Jamoa orasida muayyan topshiriqlarni bajarayotgan har bir o'quvchining shaxsiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga ko'rinish;

o'quvchilarda ma'lum jamoa (guruh) tomonidan bildirilgan fikrga qaratib o'zini ilgar surish layoqatini yuzaga keltirishdan iboratdir.

Yuqoridagi mohiyati bayon etilgan «Fikrlarning shiddatli hujumi» metodni ijtimoiy, gumanitar va tabiiy yo'nalishlardagi fanlar yuzasidan ta'skil etiladigan mashg'ulotlar jarayonida birdek muvaffaqiyatli qo'llash mumkin. Ushbu metoddan foydalanishga asoslangan mashg'ulot bir necha bosqichda tashkil etiladi.

«*Yulpi fikrlarning shiddatli hujumi*» metodi. Metodni qo'llash jarayonida quyidagi holatlar yuzaga keladi:

tahsil oluvchilar tomonidan muayyan nazariy bilimlarning puxta o'rnatilishiga erishish;

vaqtning iqtisod qilish;

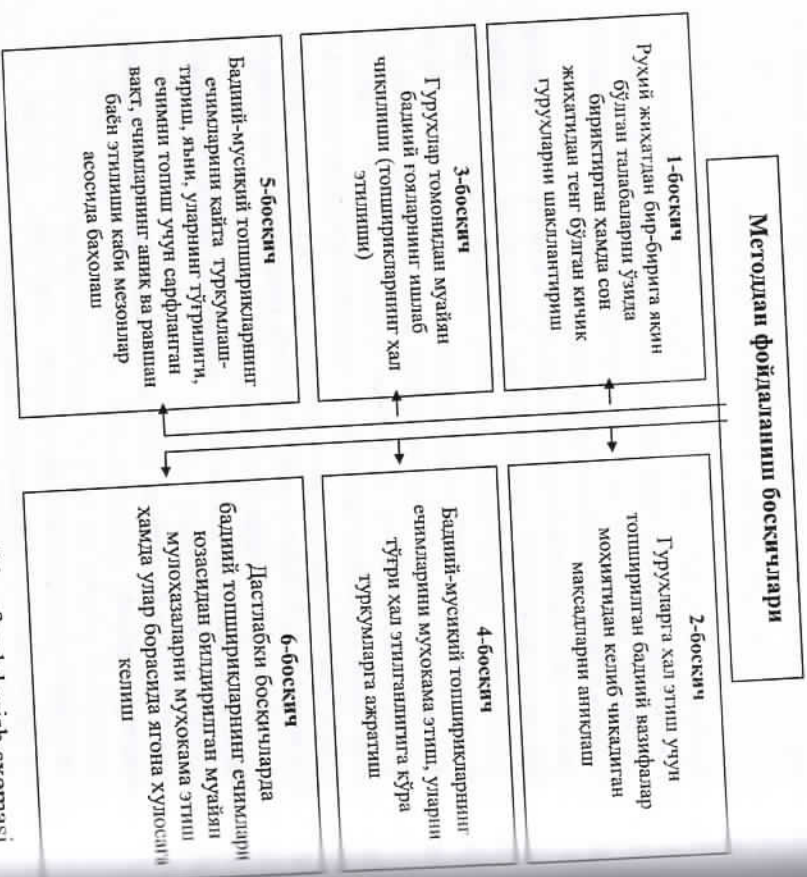
har bir tahsil oluvchini faollikka undash;

ularda erkin fikrlash layoqatini shakllantirish.

Ushbu metod yordamida bir vaqtning o'zida 36 nafar tahsil

oluvchini muayyan faoliyatga jalb etish orqali ma'lum topshiriq yoki masalani hal etish, shuningdek, guruhlarining har bir a'zosi imkoniyatlarini aniqlash, ularning qarashlarini bilib olish mumkin. «6x6x6» metodi asosida tashkil etilayotgan mashg'ulotda har birida 6 nafardan ishtirokchi bo'lgan 6 ta guruh o'qituvchi tomonidan o'rtaga tashlangan muammo (masala)ni muhokama qiladi.

Belgilangan vaqt nihoyasiga etgach o'qituvchi 6 ta guruhni qayta tuzadi. Qaytadan shakllangan guruhlarining har birida avvalgi 6 ta guruhdan bittadan vakil bo'ladi. Yangi shakllangan guruh a'zolari o'z jamoadoshlariga avvalgi guruh tomonidan muammo (masala) echimi sifatida taqdim etilgan xulosani bayon etib beradilar va mazkuri echimlarni birligida muhokama qiladilar (1-chizma qarasim).

1 - Ta'lim jarayonida 6x6x6 metodidan foydalanish sxemasi

«6x6x6» metodining afzallik jihatlari quyidagilardir:

- guruhlarining har bir a'zosi faol bo'lishga undaydi;
- ular tomonidan shaxsiy qarashlarning ifoda etilishini ta'minlaydi;
- guruhdagi boshqa a'zolarining fikrlarini tinglay olish imkoniyatini hosil qiladi;

- Ijari surilayotgan bir necha fikrni umumlashtira olish, shuningdek, o'z fikrini himoya qilishga o'rgatadi.

Ilg muhimi, mashg'ulot ishtirokchilarining har biri qisqa vaqt (20 daqiq) mobaynida ham munozara qatnashchisi ham tinglovchi sifatida faoliyat olib boradi.

Ushbu metodni 5-8 nafar tahsil oluvchidan iborat bo'lgan bir necha guruhlarda ham qo'llash mumkin. Biroq, yirik guruhlar o'rtasida «6x6x6» metodi qo'llanilganda vaqtni ko'paytirishga to'g'ri keladi.

Chunki bunday mashg'ulotlarda munozara uchun ham, axborot berish uchun ham birtinmcha ko'p vaqt talab etiladi. So'z yuritilayotgan metod qo'llanilayotgan mashg'ulotlarda guruhlar tomonidan bir yoki bir necha mavzu (muammo)ni muhokama qilish imkoniyati mavjud.

«6x6x6» metodidan ta'lim jarayonida foydalanish o'qituvchidan boshlab, pedagogik mahorat, shuningdek, guruhlarni maqsadga muvofiq birlashtira olish layoqatiga ega bo'lishni talab etadi. Guruhlarining to'g'ri shakllantirilmasligi topshiriq yoki vazifalarining to'g'ri hal etilishlariga sabab bo'lishi mumkin. «6x6x6» metodi yordamida mashg'ulotlar quyidagi tartibda tashkil etiladi:

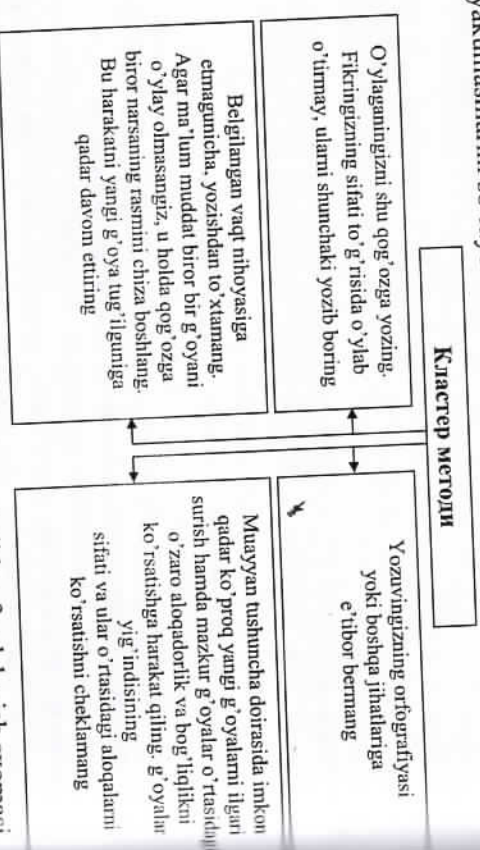
1. O'qituvchi mashg'ulot boshlanishidan oldin 6 ta stol atrofiga 6 nafar stol qo'yib chiqilganligini nazorat qiladi.

2. Tahsil oluvchilar o'qituvchi tomonidan 6 ta guruhga bo'linadilar. Tahsil oluvchilarni guruhlariga bo'lishda o'qituvchi quyidagicha yo'l tutishi mumkin: 6 ta stolning har biriga muayyan ob'yekt (masalan, kema, to'liqin, baliq, delfin, kit, akula) surati chizilgan lavhani qo'yib qo'yadi. Mashg'ulot ishtirokchilariga kema, to'liqin, baliq, delfin, kit kabi akula surati tasvirlangan (jami 36 ta) varaqchalardan birini olish taklif etiladi. Har bir tahsil oluvchi o'zi tanlagan varaqchada tasvirlangan surat bilan nomlanuvchi stol atrofiga qo'yilgan stuldan joy qabul qiladi.

3. Tahsil oluvchilar joylashib olganlaridan so'ng o'qituvchi mashg'ulot mavzusini e'lon qiladi hamda guruhlariga muayyan topshiriqlarni beradi. Ma'lum vaqt belgilanib, munozara jarayoni tashkil

etiladi.

4. O'qituvchi guruhlarining faoliyatini kuzatib boradi, kerakli o'rnlarda guruh a'zolariga maslahatlar beradi, yo'l-yo'riqlar ko'rsatadi hamda guruhlar tomonidan berilgan topshiriqlarning to'g'ri hal etilganligiga ishonch hosil qilganidan so'ng guruhlardan munozaralarni yakunlashlarini so'raydi.

2- rasm. Ta'lim jarayonini klaster metodidan foydalanish sxemasi.

5. Munozara uchun belgilangan vaqt nihoyasiga etgach, o'qituvchi guruhlarini qaytadan shakllantiradi. Yangidan shakllangan har bir guruhda avvalgi 6 ta guruhning har biridan bir nafar vakil bo'lishiga alohida e'tibor qaratiladi. O'quvchilar o'z o'rinlarini almashirib olganlaridan so'ng belgilangan vaqt ichida avvalgi guruhlariga topshirilgan vazifa va uning echimi xususida guruhdoshlariga so'zlash beradilar.

Shu tartibda yangidan shakllangan guruh avvalgi guruhlar tomonidan qabul qilingan xulosalar (topshiriq echimlari)ni muhokama qiladilar va yakuniy xulosaga keladilar.

"Klaster" metodi. Klaster (g'uncha, bog'lam) metodi pedagogik didaktik strategiyaning muayyan shakli bo'lib, u tahsil oluvchilarga ixtiyoriy muammo (mavzu)lar xususida erkin, ochiq o'ylash va shaxsiy fikrlarni bimalol bayon etish uchun sharoit yaratishga yordam beradi (2-chizmaga qarasin).

«Klaster» metodidan yakka tartibda yoki guruh asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar jarayonida foydalanish mumkin. Metod guruh asosida tashkil etilayotgan mashg'ulotlarda o'quvchilar tomonidan bildirilayotgan g'oyalarning majmui tarzida namoyon bo'ladi. Bu esa ilgari surilgan g'oyalarni umumlashtirish va ular o'rtasidagi aloqalarni topish imkoniyatini yaratadi.

«Qarorlar shajarasi» metodi. Bu metod muayyan fan asoslari bo'yidagi bir qadar murakkab mavzularni o'zlashtirish, ma'lum masalalarni har tomonlama, puxta tahlil etish asosida ular yuzasidan muayyan xulosalarga kelish, bir muammo xususida bildirilayotgan bir nechta xulosalar orasidan eng maqbul hamda to'g'risini topishga yo'llanilgandir. Ushbu metod, shuningdek, avvalgi vaziyatlarda qabul qilingan qaror (xulosa)lar mohiyatini yana bir bora tahlil etish va uni muammol tushunishga xizmat qiladi.

Guruh yoki sinf o'quvchilari ishtirokida qo'llaniladigan «Qarorlar shajarasi» bir nechta o'n nafar o'quvchining bilimlari darajasini aniqlash, ularning fikrlarini jamlash va baholash imkonini beradi. Ta'lim jarayonida mazkur metodning qo'llanilishi muayyan muammo yuzasidan oqilona qaror qabul qilish (xulosaga kelish)da o'quvchilar tomonidan bildirilayotgan har bir variant, ularning maqbul hamda maqbul jihatlarini muassas tahlil etish imkoniyatini yaratadi (0-chizmaga qarasin).

«Qarorlar shajarasi» metodi quyidagi shartlar asosida qo'llaniladi:

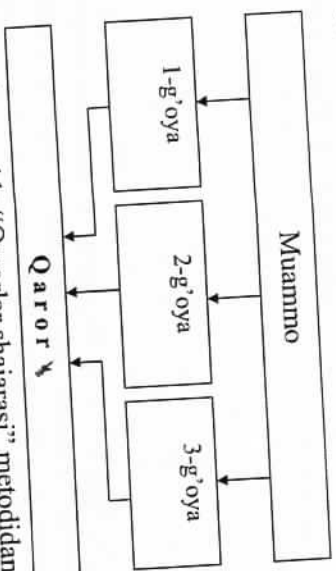
1. O'qituvchi mashg'ulot boshlanishidan oldin munozara, tahlil uchun mavzuga oid biror muammoni belgilaydi. Guruhlar tomonidan qabul qilingan xulosa (qaror)larni yozish uchun plakatlarini tayyorlaydi.

2. O'qituvchi o'quvchilarni 4 yoki 6 nafardan iborat guruhlariga ajratadi. Muammoning hal etilishi, u borada maqbul qarorning qabul qilinishi uchun muayyan vaqt belgilanadi (3-chizmaga qarasin).

3. Qaror qabul qilish jarayonida guruhlarining har bir a'zosi tomonidan bildirilayotgan variantlarning maqbullik hamda nomaqbullik darajalari bahasil muhokama qilinadi. Har bir variantning afzallik va maqbullik jihatlarini yozib boriladi. Bildirilgan variantlar asosida muammo ijobiy hal etishga xizmat qiluvchi usul xususida guruh a'zolari bir to'xtamga kelib oladilar.

4. Munozara uchun ajratilgan vaqt nihoyasiga etgach, har bir guruh a'zolari o'z guruhi qarori borasida axborot beradilar. Zarur hollarda

o'qituvchi rahbarligida barcha o'quvchilar bildirilgan xulosa (qaror)larni bir-biri bilan qiyoslaydilar.

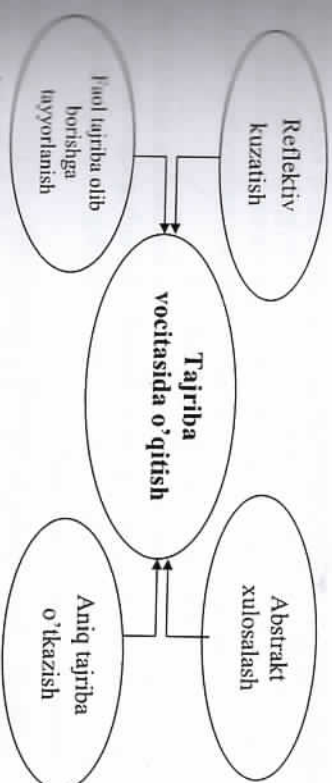
3-rasm. Ta'lim jarayonida "Qarorlar shajarasi" metodidan foydalanish sxemasi.

Muammo yuzasidan bildirilgan qarorlar borasida savollar tug'ilgudek bo'lsa, ularga javoblar qaytarilib boriladi, noaniqliklarga aniqlik kiritiladi. Agarda barcha guruhlar tomonidan muammo yuzasidan bir xil qarorga kelingan bo'lsa, o'qituvchi buning sababini izohlaydi.

"*Tajriba vositasida o'qitish*" metodi. Mazkur metod quyidagi to'rt omil asosiga quriladi:

Yuqorida qayd etilgan omillarning har biri muayyan shior (g'oya)ga asoslanadi. Chunonchi:

- 1) tahsil oluvchilar uchun mashq (topshiriq)lar mazmunini tanqidiy o'rganish va ular ustida fikr yuritish imkonini beruvchi sharoitni yaratish (reflektiv kuzatish);
- 2) tahsil oluvchilarga zarur nazariy bilimlarni berish;
- 3) muammo yuzasidan bildirilgan fikrlarni umumlashtirish va xulosalash uchun sharoit yaratish (abstrakt xulosalash [konseptuallash] (4-chizмага qaralsin));
- 4) tahsil oluvchilarga mukammal shakllangan, ayni vaqtda yana bir bor tekshirib chiqilishi lozim bo'lgan mashq (topshiriq)larni ishlab chiqish imkonini berish (faol tajriba olib borishga tayyorlanish);
- 5) yakuniy xulosani shaxsiy tajribadan o'tkazish va faoliyatini undan foydalanish (aniq tajriba o'tkazish).

4-rasm. Ta'lim jarayonida "Tajriba vositasida o'qitish" metodidan foydalanish sxemasi.

"*Qora quti*" metodi. Ta'lim jarayonida mazkur metodni qo'llashdan maqsad - tahsil oluvchilar tomonidan mavzuni puxta o'zlashtirishga erishish bilan birga ularni faollikka undash, ularni hamkorlikda ishlash, ma'lum natijalarni boshqarish hamda mantiqiy tafakkur yuritish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Metoddan foydalanishda quyidagi harakatlar tashkil etiladi:

o'quvchilar juttikka birlashtiriladi;

juttiklarga mavzu mohiyatini yorituvchi asosiy tushunchalar (tayanch so'zlar, sanalar, raqamlar, belgilar va h.k.)ni kartochkalarga qayd etish shartlari yuklanadi;

o'qituvchi o'quvchilar bilan hamkorlikda guruhlar tomonidan topshiriqlarning bajarilishini tekshiradi;

topshiriqni to'g'ri bajargan guruhning bir a'zosi o'qituvchi rolini bajaradi va topshiriqlarning echimini yozuv taxtasiga yozadi;

har bir o'quvchilari yozuv taxtasida qayd etilgan fikrni sharhlaydilar (tayanch so'zlar, sanalar, raqamlar, belgilar qanday ma'noni anglatishini bayon qiladi);

to'g'ri javob bergan o'quvchi o'qituvchi rolini bajarib, juttiklarga mavzu mohiyatini yorituvchi chizma, jadval yoki tasvir yaratishni topshiradi va o'qituvchi yordamida topshiriqlarning bajarilishini tekshiradi.

Boshqarish (olinchisi, etinchisi, ...) ortig'cha "metodi. Topshiriqlarning mantiqiy tafakkur yuritish ko'nikmalariga ega bo'lishlarda shu metod alohida ahamiyatga ega. Umi qo'llashda quyidagi harakatlar amalga oshiriladi:

o'rganilayotgan mavzu mohiyatini ochib berishga xizmat qiluvchi

tushunchalar tizimini shakllantirish;

– hosil bo'lgan tizimdan mavzuga taalluqli bo'lgan to'rtta (beshta, oltita, ...) va taalluqli bo'lmagan bitta tushunchaning o'rin olishiga erishish;

– o'quvchilarga mavzuga taalluqli bo'lmagan tushunchani aniqlash va uni tizimdan chiqarish vazifasini topshirish;

– o'quvchilarni o'z harakatlari mohiyatini sharhlashga undash (mavzuni mustahkamlash maqsadida ulardan tizimda saqlanib qolgan tushunchalarga ham izoh berib o'tishlari hamda ular o'rtasidagi mantiqiy bog'liqlikni asoslashlari talab etish lozim).

Mavzu mohiyatini yorituvchi tushunchalar o'rtasidagi mantiqiy bog'liqlikni ko'rsatish va asoslay olish o'quvchilarda mustaqil fikrlash shaxsiy yondashuvlarini asoslay olish, shuningdek, tengdoshlarning fikrlari bilan shaxsiy mulohazalarini o'zaro taqqoslash ko'nikmalarini shakllantiradi. 3/3» («4/4», «5/5», ...) *metodi*. Mazkur metod yuqorida qayd etilgan metodlarning muqobili hisoblanib, o'quvchilardan o'rganilayotgan mavzu (yoki bo'lim, bob) yuzasidan tahliliy mulohaza yuritish, shuningdek, muhim tayanch tushunchalarni ifodalay olishni talab etadi. Unga ko'ra o'qituvchi mavzu (bo'lim, bob) yuzasidan uchta (to'rtta, beshta va hokazo) to'g'ri va unga teng nisbatda (uchta, to'rtta, beshta) bo'lgan va noo'rin qo'llanilgan tushunchalar (so'zlar, belgilar, tasvirlar va boshqalar)dan iborat tizimni shakllantiradi.

O'quvchilar ushbu tizimdan mavzu (bo'lim, bob)ga taalluqli bo'lmagan tushunchalarni ajratadilar va harakatlarning mohiyatini izohlaydilar.

Metodni qo'llashda quyidagi harakatlar tashkil etiladi:

– o'qituvchi o'zaro teng nisbatda mavzu (bo'lim, bob)ga oid va o'lmagan asosiy tushunchalar tizimini yaratadi;

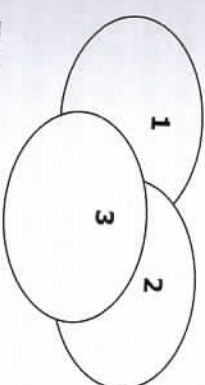
– o'quvchilar mavzu (bo'lim, bob)ga oid va o'lmagan asosiy tushunchalarni aniqlaydilar va daxldor bo'lmagan asosiy tushunchalarni tizimdan chiqaradilar;

– o'quvchilar o'z harakatlarning mohiyatini izohlaydilar.

Metoddan individual, guruhli va ommaviy shaklda o'quvchilarning tomonidan mavzuning puxta o'zlashtirilishini ta'minlash hamda ularning bilimlarini aniqlash maqsadida foydalanish mumkin.

“*Venn diagrammasi*” *metodi*. Ushbu strategiya o'quvchilarda mavzuni nisbatan tahliliy yondashuv, ayrim qismlar negizida mavzuning umumiy mohiyatini o'zlashtirish (sintezlash) ko'nikmalarini hosil qilishga yo'naltiriladi. Strategiya kichik guruhlarini shakllantirish asosida chiziqli bo'yicha amalga oshiriladi.

Yozuv taxtasida o'zaro teng to'rt bo'lakka ajratiladi va har bir bo'lakka shema chiziladi (5-rasm):

5- rasm. Ta'lim jarayonida “*Venn diagrammasi*” metodidan foydalanish sxemasi.

Strategiya o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilgan o'zaro yaqin ma'noy bilimlar, ma'lumotlar yoki dalillarni qiyosiy tahlil etishga asoslan beradi. Ushbu strategiyadan muayyan bo'lim yoki boblar bo'yicha yakuniy darslarni tashkil etishda foydalanish yanada muvofiqdir.

Strategiyani qo'llash bosqichlari quyidagilardan iborat:

– o'quvchilarni to'rt guruhga bo'linadi;

– yozuv taxtasiga topshiriqni bajarish mohiyatini aks ettiruvchi shema chiziladi;

– har bir guruhga o'zlashtirilayotgan mavzu (bo'lim, bob) yuzasidan ulohida topshiriqlar beriladi;

– topshiriqlar bajarilgach, guruh a'zolari orasidan liderlar tanlanadi; liderlar guruh a'zolari tomonidan bildirilgan fikrlarni muvofiqdirlab, yozuv taxtasida aks etgan diagrammani to'ldiradilar.

Venn diagrammasi strategiyasini qo'llash jarayonida guruhlar tomonidan tashkil etiluvchi faoliyat mohiyati quyidagicha. Faoliyat mohiyati umumiy bilim maktablarida o'qitiladigan “Musiqqa madaniyati” boshqa “Mola yozuvi” borasida bilimlarni o'rganishni kengaytirilgan bilimlar to'rtida ochib berilishi mumkin (2-jadvalga qarasin).

Musiqiy faoliyatning muhim va ajralmas qismlaridan biri bu musiqiy ijrokor faoliyati bo'lib, u orqali jamiyatimizda kechayotgan o'zgarib ketayotgan yosh ijrokorlar faoliyati, musiqada ro'y berayotgan o'zgarishlar, qolaversa, konster zallari va teatrlardagi tinglovchi-musiqachilarning salmog'i borasida keng ommaga ma'lumotlarni tarqatish faoliyati bo'lib hisoblanadi.

Guruhlar	Diagramma-ning tartib raqami	Topshiriqlar mazmuni
1-guruh	1-diagramma	Notalarning bo'linish algoritmi
	2-diagramma	Butun nota va uning o'qilishi
	3-diagramma	Yarim nota va uning o'qilishi
2-guruh	1-diagramma	Notalarni joylashtirish qoidalari
	2-diagramma	Notalarni nota yo'lida joylashtirish
	3-diagramma	Turli cho'zimdagi notalarni ketma-ket joylashtirish texnikasi
3-guruh	1-diagramma	Notalarni o'qish qoidalari
	2-diagramma	Nota bilan ishlash yo'llari
	3-diagramma	Matnli musiqada nota va matn
4-guruh	1-diagramma	Vokal va cholg'u musiqada notalarni joylashtirish
	2-diagramma	Jo'mavozli musiqada notalar joylashuvi
	3-diagramma	Ko'p ovoqli musiqada notalar joylashuvi va o'qilishi

1-chizma.

Demak, musiqa pedagoglari targ'ibotchilik makalalariga ega bo'lishi zarur, chunki milliy musiqa madaniyatimizning kelajakdagi rivojlanishi va dunyoga chiqishi ko'p jihatdan targ'ibot faoliyati sifatiga bog'liq.

Keyingi yillarda musiqa madaniyatimiz industriyasi rivojlanib, respublikamizda musiqa sohasi tizimini zamon talablarini hisobga olgan holda rivojlantirish, u bilan bog'liq texnika, texnologiyalar, asboblarning uskunalar va nashriyot faoliyatini mustahkamlash bo'yicha ishlar jadval olib borilmoqda. Bugungi kunda faqatgina musiqa o'quvchisi bo'lib kamlik qiladi, musiqa olamidagi yutuqlar va ayrim kamchiliklarni o'zida tug'yon urib turgan musiqiy kechimalarni keng ommaga targ'ib etish ham muhim ahamiyatga ega.

Ma'ruza-konstert, konstert-lektoriy, "Soz sehti" yo'naltirish badiiy-musiqiy tadbirlar, konstertlarda turli konkurs va viktorinalar o'tkazish, g'oliblarni mukofotlash, o'quvchilarga hozirgina tinglagan asari haqida fikr bildirishga imkon yaratish singari tinglovchilarni qiziqishlarini faollashtirish texnologiyalaridan foydalangan holda

jamiyatimizda musiqa madaniyatini rivojlantirish va shu orqali yuksak ma'naviyatni shakllantirish uchun katta imkoniyatlar mavjud.

Musiqa pedagogikasiga kirib kelishga tayyor bo'layotgan yosh mutaxassislar bu boradagi faoliyatni amalga oshirishda dadil bo'lishlari zarur. Zero, jamiyatimizning bugungi shiddatli taraqqiyoti shuni taqozo etmoqda.

Nazorat uchun savollar

1. Bugungi kun musiqiy ta'limni tashkil etishga qo'yilgan talablar nimadan iborat.
2. Pedagogik texnologiyalarning qo'llanish samarasi nimalardan iborat bo'ladi?
3. Interaktiv metodlarga ta'rif bering.
4. Modulli ta'lim texnologiyalarining mohiyati nimalardan iborat?

2.2. Musiqqa o'qitishning ilg'or pedagogik texnologiyalari.

O'quvchilar ijodini tahlil etishda asosiy diqqat – ularda ijodiy mohiyatni shakllantirishdan boshlab badiiy g'oyani aks ettirishgacha bo'lgan jarayonda o'z faoliyatini qanday rejalashtirishga qaratiladi. Bu o'z asosiy mezon: "eshitaman – ko'raman – o'ylayman – his etaman – ifodalab qilaman" zanjiri o'rtasidagi garmoni bo'lib hisoblanadi.

Musiqiy o'qitishning har bir tarkibiy qismi, mavzulariga ma'lum pedagogik texnologiyalar muvofiq keladi. Ulardan ba'zilari, misol uchun, savollar, kuzatuvlar an'anaviy xarakter kasb etsa, boshqarlari musiqiy bilimlarni o'zlashtirish dasturi uchun maxsus yaratilgan va ular mualliflik ishlari bo'lib hisoblanadi. Shuning uchun ta'limchi, ularning yangiligi nimadan iborat?, degan savol paydo bo'ladi. Birinchi o'ringa mazkur metodikalarning alohida ko'rsatkichlari tushunilgan, balki o'quvchi ma'naviy rivojlanishining u yoki bu qirralarini ifodalash chiqadi.

Quyidagi ilg'or metodikalar qo'llash uchun qulay va ixcham bo'lib, ularning tashlabuskorlik va omilkorlik bilan, professional darajada amaliy foydalanishga o'rnatilish bo'lajak musiqa o'quvchilarida pedagogik kompetentlik va mahoratni shakllantirishga xizmat qiladi¹².

¹² Методические образцовые в школе: Учеб. пособие для студ. муз. фак. и отд. выпещ. и инст. пед. учещ. заведений / Л.В. Школяр, В.А. Школяр, Е.Д. Кривенко и др.; Под ред. Л.В. Школяр. – М.: Издательский центр "Академия", 2001. – С. 105-176. (оригиналда)

"Musiqiy-hayotiy assosiativalar" metodikasi o'quvchilarni yosh xususiyatlariga ko'ra musiqa tinglash faoliyatiga qiziqitirish va ularning mavjud badiiy-musiqiy tasavvurlarini boyitishga yo'naltiriladi. Mazkur texnologiya:

- o'quvchilarning musiqiy tinglovchilik imkoniyatlari;
 - idroki darajalari;
 - ulardagi musiqiy-hayotiy assosiativalar yo'nalishi, ushbu assosiativalarining hayotiy mazmunga mosligi darajasi;
 - tinglangan musiqa nisbatan emostiyalarni o'zida aks ettirishi;
 - idrokning musiqa asari rivojlanishi qonuniyatlariga tayanishi
- kabilarini aniqlashga imkon yaratadi.

Bu maqsad uchun tanlanadigan musiqa bir necha obrazlarni o'zida aks ettirishi, ularning kontrastligi darajasi turlicha bo'lishi, biroq, albatta engil "o'qilishi" zarur. Musiqa o'quvchilarga notanish bo'lishi talab etiladi.

Musiqa yangrashni o'qituvchi-eksperimentator tomonidan ishonarli ohangda to'ldirilib boriladi, o'quvchilar soni 2-3 nafardan oshmasligi kerak. Bunda so'z musiqaning insonni butun hayoti davomida qurshab turishi, u oldin amalga oshirilgan turli voqealarni eslatishi mumkinligi oldin his etilgan turli kechinma va hissiyotlarni yana paydo qilishi, turli hayotiy vaziyatlarda insonni qo'llab-quvvatlashi, uni teitkiashirishi mumkinligi haqida borishi zarur. Musiqani tinglab, quyidagi savollarga javob berish so'raladi:

1. Ushbu musiqa sizda qaysi xotiralarni qo'zg'atdi, hayotingizdagi qaysi voqealar bilan uni bog'lash mumkin?
 2. Qaysi hayotiy vaziyatlarda ushbu musiqa ijro etilishi maqsadga muvofiq va u insonlarga qay tarzda ta'sir etishi mumkin?
 3. Musiqadagi qaysi jihatlar sizning ushbu xulosalarga kelishingizga turtki bo'ldi (shu nazarda tutiladiki, musiqa nima haqda va qanday so'zlaydi, har bir alohida asarda uning ifoda vositalari qaysilar?).
- Mazkur musiqiy-pedagogik texnologiya talablariga ko'ra o'quvchilarga bir xil musiqani taqdim etish zarur. Bu o'quvchilarning musiqa o'z assosiativalariga tayanishi asosida musiqani idrok etish darajasini aniqlashga imkon yaratadi.
- Musiqa o'quv mashe'ulotlari turlicha murakkablikda tashkil etiladi va dialog hamda polilog usullarini qo'llab, o'quvchilarga quyidagidek savollar qo'yilishi maqsadga muvofiq:

– siz musiqa necha obrazni tingladingiz?;

– bu musiqa qaysi jamga mansub?;

– u qaysi shaklda yozilgan?;

– musiqa tasviriylik (shakl) va ifodaviylikning (mazmun) yaxlitligi qanday amalga oshirilgan va h.k.

Musiqa tinglangach, har bir o'quvchi bilan individual suhbat o'tkaziladi. Agar u javob berishga qiyalsa, musiqa parchalarini qayta eslatish mumkin. Javoblar yozma shaklda qayd etiladi, bu ma'lumotlardan so'ng ularning musiqa tinglash malakalarini tekshirganda farqlarni ko'rish uchun zarur.

Natijalarni qayta ishlash quyidagi mezonlar bo'yicha amalga oshiriladi:

- ✓ musiqa beriladigan tavsifning aniqligi;
 - ✓ assosiativalarining badiiyligi va keng qamrovligi;
 - ✓ javoblarda emostional ruhning aks etishi.
- O'quvchilarning tafakkuri yo'nalganligiga, jumladan:
- ✦ umumiydan xususiyga;
 - ✦ musiqaning obrazli mazmunidan ifoda vositalariga;
 - ✦ musiqa tili ushbu va jamga keng ahamiyat qaratiladi.
- O'quvchilarning javoblarga ko'ra, ular asar shaklini mazmunidan kelib chiqadigan iklilamchi hodisa sifatida tushunsa, ularda tanlanayotgan musiqa obrazini yaxlit idrok etish shakllanayotganligi haqida gapirish mumkin.

"Musiqani tunda" musiqiy-pedagogik texnologiyasi o'z mazmuniga ko'ra bir-biriga yaqin bo'lgan musiqani aniqlashga qaratilgan. Bunda o'quvchilar uch-to'rtta asardan parcha tinglab, o'z mazmuniga ko'ra tanlab bo'lganlarini aniqlashni lozim.

Tahlif etiladigan musiqa tashqi tomondan:

- ✦ shakl tuzilishi;
- ✦ ijro dinamikasi;
- ✦ qaysi muallifga mansubligi;
- ✦ musiqiy nutq elementlari;
- ✦ cho'lg'u sozlari;
- ✦ ijrochilar tarkibi va boshqalar bo'yicha o'xshashligini aniqlashlari talab etiladi.

Texnologiyaning murakkabligi shundaki, unda tahlil etish uchun tanlangan bo'lmagan asarlar taklif etiladi.

Tinglagandan so'ng o'quvchilar ushbu asarlardan qaysilari o'z ruh, musiqiy-obrazli tuzilishi bilan o'xshashligini aniqlashi lozim, so'ngra ular musiqiy-belgiyalar orqali ushbu xususiyatlarni aniqlaganliklarini so'zlab qaysi belgilari orqali ushbu xususiyatlarni aniqlaganliklarini so'zlab berishlari so'raladi. Texnologiya o'ziga xos «musiqani his etish»ni aniqlashga imkon beradi. Asosiy - unda o'quvchilar musiqaga orqali paydo bo'lgan o'z emostiyalarini yoki asardagi ifoda vositalarini baholashadi.

Agar ular faqat *vositalarga tayinlash*, bu *past darajadagi* idrok imkoniyatlaridan darak beradi, faqatgina o'z emostiyalariga *tayansa* - o'racha daraja sifatida baholanishi mumkin. Agar o'quvchi yangragan musiqaga va o'z emostiyalari orasida *ma'lum bog'lanishni aks ettira olsa*, ya'ni, ushbu emostiya unda nima uchun paydo bo'lganligini izohlab bera olsa, buni *yuqori daraja* sifatida baholash mumkin.

“O'zingni musiqaga orqali namoyan et” musiqiy-pedagogik texnologiyasi o'quvchilarning musiqani idrok etishi va musiqaga nisbatan shaxsiy munosabatini aniqlashga mo'ljallangan. U ma'lum darajada o'quvchilarning musiqaga orqali o'zlarini namoyan etishini, o'z kechinma va hissiyotlarini, musiqaga mazmuniga, uning obrazlariga, aks ettirilgan voqealarga nisbatan daxldorliklarini his etishini o'rganishga qaratilgan.

Buning uchun o'quvchilarga yaxlit asar yoki uning parchasi taklif etiladi va uchta vazifa beriladi.

1. O'quvchilar «Musiqaga bilan hamsuhbat» maqomiga ega bo'ladi. Tinglangan musiqaga asari ularga «mimalardir» haqida so'zlaydi, tinglagan o'z taassurotlari haqida gapirib berishlari so'raladi.

2. O'quvchilar tinglangan musiqaga mazmunini o'z harakatlari orqali aks ettirishlari lozim, bu harakati pantomima-improvizatsiya yoki oddiygina qo'l harakatlari bo'lishi mumkin.

3. O'quvchilarga chizgan suratlarida o'zlarini aks ettirishi so'raladi. Bunda o'quvchilar tinglayotgan musiqasidagi tasavvur etayotgan obrazini emas, balki o'zini musiqaga tinglayotgan paytda aks ettirishi zarur. Bu shartlar har uchala vazifada ham o'z kuchini saqlab qoladi chunki unda musiqaga emas, balki o'quvchining o'z ma'naviy olamiga bergan bahosi bizni qiziqtiradi. Musiqaga esa o'z-o'zini baholash uchun manba, mazmunli sabab sifatida namoyon bo'ladi.

Birinchi va uchinchi vazifa o'qituvchining “psixologik fantaziyani uchun qiziqarli material bo'lishi mumkin: amaliyotni ko'rsatish uchun agar musiqaga o'quvchilar kayfiyati bilan hamohang yangrasa, u yoki boshqalar tarafdagi «yashirin» jihatlari, ular qalbining holati, umumiy psixologik ko'tarinkilik orqali yaqqolroq namoyon bo'ladi.

Eshitib, notanish asar muallifini aniqlash qobiliyati ma'lum darajada

yuqori musiqiy dunyogarash va didning mavjudligidan darak beradi, chunki bunday qobiliyat faqatgina o'kir «musiqiy zakovat» mavjud bo'lgandagina, musiqaning ustubiy xususiyatlarini sezgandagina bo'linadi. Albatta bu, musiqaga darslari tizimli va muntazam olib borilganligiga rivojlanadi.

“Notanish musiqaga muallifini aniqlash” musiqiy-pedagogik texnologiyasi darsdan tashqari paytda o'quvchilarning kichik guruh bilan o'tkaziladi va o'qituvchi har bir o'quvchi bilan suhbat qilib, uning u yoki bu muallifni tanlash mezonlarini asoslab beradi.

Umuman, musiqiy pedagogikada o'quvchilarning notanish musiqaga bilan uchrashuvi qay tarzda amalga oshadi, u bu musiqani qay tarzda qabul qiladi, bir mara tinglagach unda o'zi uchun muhim jihatlarni topa oladimi? Boshqa tomondan, unda yoqimli, yuqori badiiy saviyadagi muallifni ko'ra oladimi va uning mazmuniga yanada chuqur kirib borish uchun sevimli asarlarga takror murojaat etish ehtiyoji bormi?

Agar biz birinchi jihatini maxsus pedagogik texnologiyalar orqali aniqlasak, ikkinchi jihatini muntazam olib boriladigan musiqaga shaxs ulotlari davomida ommaviy usulda aniqlashimiz mumkin: o'quvchi yil davomida o'quvchilarga sevimli bo'lib qolgan asarlarni tanlab boradi, ayniqsa, ba'zi bir asarlarga o'quvchilar necha mara murojaat etganini aniqlaydi.

“Rolni tanla” musiqiy-pedagogik texnologiyasida so'z teatr, o'qituvchi roli o'yinlar yoki ularni dramalashtirish haqida emas, balki kompozitor, ijrochi, tinglovchining musiqiy-ijodiy faoliyatidagi rollar tanlab boradi.

Musiqiy-ijodiy rivojlanish darajasi o'quvchilarning musiqaga bilan tanlovi jarayonida tekshiriladi. Jumladan, quyidagilarga e'tibor berish zarur:

- » ma'lum vaziyatda o'quvchi qaysi rolni egallaydi;
- » u tanlagan rolga asosan qanday harakat qiladi: o'zi obraz mazmunini va rivojlanishini o'ylab topadi, uning xarakterli xususiyatlarini aniqlaydi, uni amalga oshirish shakllarini tanlaydi, musiqaga materialini tanlab o'z yekti sifatida tahlil qiladi va h.k.;
- » o'z fikrlari va uni amalga oshirish shakllarini aks ettirishda qay tarzda original va ifodaligi;
- » turli faoliyatlar bo'yicha musiqiy-badiiy vazifalarni amalga oshirishda o'z tushunchasini ifodalash ehtiyoji qay darajada aks etadi;
- » u ijodiy izlanishda mustaqilmi?

Mashg'ulotlardan so'ng individual subhatlar o'tkaziladi, ular davomida o'quvchining aynan ushbu harakatlari sababini aniqlash amalga oshiriladi. Bunda quyidagicha savollar qo'yilishi mumkin:

✓ siz ijro etgan rolingizdan qoniqingizmi, agar qoniqmagan bo'lsangiz, nima uchun?

✓ mashg'ulotdan qanday taassurot oldingiz (qiziqarli, quvnoq, zerikarli, befarq)?

✓ siz o'zingni qanday his qildingiz: (quvnoq, katta kishi, jasur, hammaning esidan chiqqan kishi va b.q.).

✓ keyingi safar siz qaysi rolni tanlaysiz va nima uchun?

"Musiqi ijod etib" musiqiy-pedagogik texnologiyasi har bir o'quvchi bilan individual tarzda o'tkaziladi, va badiiy vazifalar, obrazli tinglash, ko'rish doirasidagi obrazli tasavvurlar, fantaziya, xayol va tafakkurning rivojlanishi darajasini aniqlashga yordam beradi. Texnologiyani amalga oshirish ijodiy jarayon shaklida kechadi. O'quvchilarga mustaqil badiiy faoliyat uchun dastlabki harakat nuqtasi ko'rsatib beriladi. Bunda bir necha vaziyatni taklif etish mumkin, ularidan o'ziga yoqqanini ular tanlab oladi.

Vaziyat tanlab bo'lingach, o'quvchi o'qituvchi bilan birgalikda bo'ljak san'at asarining obrazli mazmuni rivojlanishining originalligi haqida fikr yuritishadi. Masalan, bahorda tabiat qanday uyg'unlikda muzlar eriydi, quyosh qizdira boshlaydi, to'ng'ichlar jaranglay boshlaydi, sumalaklar eriydi, irmoqchalar to'lib oqa boshlaydi. Bularning barchasi qanday *eshtitish* hamda o'z *munosabatini* qanday *ifodalash* kerak? O'quvchilarning tasavvurlarini turli cholg'ularda, shuningdek harakatlarda ifodalash mumkin.

"Hankorilik" musiqiy-pedagogik texnologiyasida o'quvchilar o'z guruhiga bo'linadilar. O'tilgan darsda ijro etilgan qo'shiqni alohida qismlarga bo'lgan holda o'qituvchi tomonidan konvertga solib beriladi. Vazifa shundan iboratki, o'quvchilar konvertidagi qo'shiqni to'la holda keltirib yig'ishlari lozim. Asarning nota va matn yig'ilgach, uni ijro etish talabi qo'yiladi. Bu kabi ilg'or pedagogik ish usullari har bir dars mashg'ulotini qiziqarli va samarali tashkil etishda muhim omil bo'ladi.

Kasbiy musiqiy bilim, ko'nikma va malakalarni baholash mezonlari sifatida quyidagilarni inobatga olish zarurligi o'quvchilarga uqdiriladi:

- tinglab, notanish musiqi muallifni kompozitorlik maktabi nuqtai nazaridan aniqlash uchun o'quvchining ichki ehtiyoji mavjudligi darajasi;

- o'quvchida o'zini "musiqi organi namoyon etish" qobiliyatining mavjudligi;

- o'quvchining musiqi mazmuniga, unda tasvirlangan hayotiy hodisalarga shunday mazmun bergan daxldorligi darajasi;

- o'quvchining asardagi musiqiy-dramaturgik jarayonlarni, ifoda vositalarini tahlil qila olish darajasi.

Bular texnologik mezonlar bo'lib, o'quvchilarda yaxlit musiqiy-kasbiy bilimlarni singdirishda ma'lum xulosalarga kelishga imkoniyat yaratadi.

"Disko – quvnoqlar va zakkolar" musiqiy-pedagogik texnologiyasida o'quvchilar 2 ta jamoaga bo'linib musobaqa uyushtiriladi. O'yin uch bosqichda o'tkaziladi.

Birinchi bosqichda folklor va kompozitorlar tomonidan yaratilgan ballalar qo'shiqlari bo'yicha savol-javob o'tkaziladi va unda jamoalar o'z bilimlarini namoyish etadilar.

Ikkinchi bosqichda jamoalar bir-birlarining musiqiy bilimdonligini o'z savodi, cholg'u sozlarini tinglab aniqlash, turli ijrochilarning repertuaridagi sara asarlar talqini borasidagi savollar bilan aniqlaydilar. Uchinchi bosqichda, o'quvchilarning vatanparvarlik yo'nalishida yaratilgan qo'shiqlar borasidagi bilimlarini aniqlash amalga oshiriladi. Ballalar bularda hisoblanadi va g'olib jamoa rag'batlantiriladi.

Musiqi bilimdonlari to'planadigan ushbu jamoalarga "referent guruh" sifatida ishtirok etuvchi "muxlislar" (o'quvchilar) o'z bilimlarini qiziqishlarini taqdoslab baholashlari mumkin. Jamoalar baholalari guruhning musiqiy tajribasini yaxlit holda aks ettiradilar.

Bu kabi tanlov sifatida tashkil etiladigan bilimlarni sinash va yangi bilimlarni egallashga yo'naltirilgan musiqiy-pedagogik texnologiyalar yordamida bellashadigan jamoalar a'zolari o'rtasida qiziqarli tarzda o'z bilimlar almashuvi yuz beradi.

"Shonlitirish" musiqiy-pedagogik texnologiyasi o'quvchilarning o'z bilimlarini muntaz musiqaning inson hayotida muhim o'rin tutishiga qaratilganiga qaratilgan.

Buning uchun ma'lum muntaz musiqi asari sinfda tinglanadi va tinglagan muntaz musiqaning har bir o'quvchi hayotidagi ahamiyati baholadi. O'quvchilar asarni tinglagach, "ha" yoki "yo'q" deb javob beradilar.

muhim ahamiyatga ega (+2);
o'rtacha ahamiyatga ega (+1);

- kam ahamiyatga ega (0),
- ahamiyatga ega emas (-1),
- mutlaqo ahamiyatga ega emas (-2).

Bunda o'quvchilarga pastki sinf o'quvchilari haqida gapirildi. Ular orasida mumtoz musiqaning inson hayotida ahamiyati uncha katta emas, deb hisoblaydigan o'quvchilar borligi aytiladi.

Kim ushbu masalada o'quvchiga yordam bermoqchi bo'lsa, ya'ni ularni mumtoz musiqaning yuksak ahamiyatiga ishonitirmoqchi bo'lsa, marhamat deb murojaat qiladi. Vazifa ixtiyoriy tarzda qo'yiladi va unda faqatgina xohlagan o'quvchilar ishtirok etadi. Vazifa bajarilgach, o'quvchi ushbu olingan materiallardan umumiy qilib gazetaga material berishni, mumtoz musiqaning ahamiyatini boshqa o'quvchilar ham bilib qo'yishi lozimligini aytadi. Shundan so'ng ular dan yana bir marta o'quvchilarni munosabatini bildirish so'raladi.

Ekspirimentda eksperimentatorga yordam berishning ixtiyoriyligi va bildirilgan fikrga nisbatan mas'uliyat hissining o'rinishiga asoslanib e'tibor qaratilishi lozim.

"Musiqiy rol ringi" musiqiy-pedagogik texnologiyasini amalga oshirishda mumtoz va zamonaviy estrada musiqasi shnavadalarining vakillari ishtirok etadilar. O'yin 3 bosqichda bo'lib o'tadi. Har bir jamoa o'zi yoqtirgan musiqiy janrning qarshi jamoa yoqtirgan musiqiy janridan afzalligini isbotlashga harakat qiladi.

Ikkinchi bosqichda jamoalar rollarni almashadilar va mumtoz musiqaga tarafdorlari zamonaviy estrada janri tarafdorlariga aylanadilar. Uchinchi bosqich muhim bosqich bo'lib, bunda har ikkala janr orasidagi muhim shaxsiy va ijtimoiy-ma'naviy ahamiyat kasb etishi mumkin bo'lgan variantga to'xtalish jarayoni amalga oshadi.

Modellashirilgan ziddiyat o'quvchilarning har ikkala janrning o'z hayotiy doirasi, muhiti bo'lishi lozimligi, ularning hech birini inkor etish yoki ustun janr sifatida ko'rsatish noto'g'ri ekanligini aniqlash orqali echiлади. Mumtoz musiqani tinglab, kishi jiddiy fikr va kechimmallari oshmo bo'ladi.

Zamonaviy estrada musiqasi bugungi kun yoshlarining o'y-fikrlari hayotga munosabatini ifodalaydi, biroq keng dunyoqarashli inson bo'lish uchun mumtoz musiqaga singari jamiyat ma'naviyatini yorqin etiruvchi qadriyatlariga nisbatan kengroq ijobiy munosabatda bo'lish maqsadga muvofiq.

"O'zingni angla" musiqiy-pedagogik texnologiyasi o'z-o'zidan

foytaylash va hissiy kechimmallari doirasini kengaytirishda musiqaning imkoniyatlaridan foydalanishni aniqlashga qaratilgan. O'quvchilarga Ayazov savohnomasining anketalari tarqatildi, u orqali o'z temperamenti tuzilishini aniqlashi so'raladi.

Turi xarakterdagi musiqaga asarlarini tinglash barobarida o'quvchilarga ularning tabiiy temperamenti doirasiga kirmaydigan ruhiiy kechimmallarni o'z ongida aks ettirish taklif qilinadi va shu orqali odatiy bezgiklar doirasidan chiqiladi, bu esa o'quvchilarning emotional imkoniyatlarini boyitadi. Musiqaga asari bu erda o'quvchining shaxs etadilagi rivojlanishini ta'minlaydigan vositaga aylanadi.

O'quvchilar bilan tashkili etiladigan konsterlarda turli tanlov va konsertlar o'tkazish, g'oliblarni mukofotlash, o'quvchiga hozirgina tugallagan asari haqida fikr bildirishga imkon yaratish singari tashkiliy faollashtirish usullari o'quvchilarda kasbiy bilimlarni kengaytirish uchun katta imkoniyatlar yaratishi mumkin. O'quvchilar bilan musiqiy o'quv mashg'ulotlarini yangi pedagogik texnologiyalar yordamida tashkili etishda bir texnologiyani ma'lum mavzu materiali asosida keng tahlil qilish ijobiy natijalarga olib kelishi mumkin.

Umuman, musiqaga ta'limi sifat - samaradoprtiligini oshirishga qaratilgan yangi musiqiy-pedagogik texnologiyalarni qo'llash amaliyotini izchil o'rganish bosqichi talabalarda kasbiy pedagogik malakalarni shakllantirishda muhim omil bo'ladi.

Nazorat uchun savollar

1. Musiqiy pedagogik texnologiyalarga qo'yilgan talablar qanday iborat.
2. "O'zingni angla" musiqiy-pedagogik texnologiyasini tushuntirib bering.
3. Musiqaga ta'limda samarali qo'llaniladigan interaktiv ta'lim texnologiyalariga misollar keltiring.
4. Innovatsion ta'lim texnologiyalarini ta'rifiang.
5. "Ishontirish" musiqiy-pedagogik texnologiyasini tushuntiring

2.3. Musiqani qabul etish va tashkili etish yo'llari.

Musiqaga tovuş-ohanglardan iborat bo'lib, inson ongiga ushbu tovush ohanglari orqali ta'sir etadi va unda adekvat tasavvurlarni hosil qiladi. Musiqani qabul etish bilish jarayonlari orqali amalga oshiriladi.

Sub'ektiv reallik, ya'ni, insonning ichki olami turlicha va murakkab bo'lganligi uchun ham bilish jarayonlari individual xususiyat kasb etadi. Bular: diqqat, sezgilar, xotira, idrok, tafakkur va xayol tushunchalari kiradi.

Bundan tashqari, barcha intellektual va emosional hat-harakatlar motivatsiya me'yori orqali amalga oshiriladi. Ular: ichki ehtiyojlar va motivlar, istaklar, maqsadlar, rejalar va qiziqishlar, shuningdek, orzular, hissiyotlar, kechinmalar, holatlar, munosabatlar, qarashlar, e'tiqod va boshqalar kiradi.

Bilish jarayonlari orqali inson axborot mazmunini anglaydi, ob'yektiv olamni aks ettiradi. Bilish jarayonlari orqali ob'yektiv olam inson ongida sub'ektiv obrazga aylanadi. Shuning uchun ham musiqa amaliyotida musiqiy mazmuni anglatish intellektual va emosional harakatlar orqali amalga oshiriladi.

Diqqat kishining faoliyati barcha turlari, jumladan, musiqa o'qov faoliyati samaradorligining muhim va zarur shartidir. Diqqat shaxsning hissiy, aqliy yoki harakatlantiruvchi badiiy-musiqiy faolligi darajasining oshirilishini taqozo etadigan, ongning yo'naltirilganligi va ma'lum musiqa asariga qaratilganligidir. Diqqat - sezgi, xotira va tafakkur jarayonlarida namoyon bo'lishi mumkin.

Sezgilar ushbu danda predmet, hodisalar va moddiy borligning alohida xossalari, sifatlarining sezgi organlarida aks etishidir. Musiqiy faoliyatlarda sezgilar birinchi navbada, musiqiy tovushni eshitish sezgisi orqali anglash, idrok etishni nazarda tutadi. Albatta, sezgilar paydo bo'lishi uchun avvalo qo'zg'atuvchi bo'lishi lozim. Musiqiy faoliyatda bu musiqiy tovushlardir.

Qo'zg'atuvchilar sezgi organlariga ta'sir etuvchi real obyektlar predmetlari va hodisalari yoki musiqiy tovushlarning tinglovchi tomonidan eshitilishi, anglanishi, idrok etilishidir. Ularning analizatorlarga ta'siri ma'lum qo'zg'alishni keltirib chiqaradi. Sezgi faotagina o'z tuzilishi bilan ancha mukammal bo'lgan asab to'qimalari tuzilmasini qo'zg'atganda yuzaga keladi va bosh miya to'qimalarining ishtiroki ham zarur bo'lib hisoblanadi.

Receptor joylashuviga ko'ra, analizatorlar ichki va tashqi bo'linadi. Ular tana yuzasida va ichkarisida joylashadi. Eksteroreseptorlar tashqi qo'zg'atuvchilarni sezadi. Interoreseptorlar esa organizm ichida yuz beradigan o'zgarishlarni sezadi. Organlari sezgilar ularning faoliyati bilan bog'liq.

Insonga turli qo'zg'atuvchilar munozam ta'sir etib turadi. Insonning bu ob'yektlarning barchasini birdaniga ma'lum aniqlikda qamrab olishga qodir emas, ba'zilar aniq, ba'zilar g'ira-shira ilg'ab olinadi, ba'zilar esa umuman sezilmaydi. O'rab turgan ob'yektlardan inson o'zi uchun qiziqarli bo'lganlarini ajratadi. Insonning har qanday faoliyati ma'lum ob'yektni ajratish va unga diqqatni qaratishni talab etadi.

Diqqat deganda, ongning boshqa ob'yektlardan to'la xoli bo'lgan holda ma'lum ob'yektlar yoki faoliyatga qaratilganligi va yo'nalganligi tushuniladi. Musiqa tinglashda diqqatning tanlanganligi namoyon bo'ladi. Diqqat: a) ixtiyorsiz; b) ixtiyoriy va; v) ixtiyoriydan keyingi holatda bo'lishi mumkin.

Ixtiyorsiz diqqat tashqi ta'sirlar, ya'ni, qo'zg'atuvchilar amaliyotlari orqali va ichki intilish natijasida, shaxsning yo'nalganligi orqali namoyon bo'ladi. Ongi tarzda qo'yilgan maqsad natijasida hosil bo'lgan diqqat ixtiyoriy diqqat deyiladi. Bunday diqqat turi hamisha muvaffaqiyatli harakatlarni talab etadi va musiqiy faoliyatlarda muhim o'rinni tutadi.

Diqqatning beshta xossasini ajratib ko'rsatish mumkin. Bular: diqqatning to'planishi - diqqatni bir faoliyat yoki bir ob'yektda, boshqa barcha narsalardan xoli bo'lgan holda saqlab tura olish; diqqatning muqarrorligi - diqqatni bir faoliyat yoki bir ob'yektda uzoq muddat saqlab tura olish; diqqatning hajmi - diqqat orqali ma'lum aniqlikda idrok etiladigan ob'yektlar soni; diqqatning taqsimlanishi - ikki va undan ortiq ob'yektlarda bir vaqtning o'zida faoliyatni amalga oshirish va ularni nazorat qilishdir va; diqqatning ko'chishi, ya'ni, yangi vazifa qo'yilishi natijasida diqqatning bir ob'yektdan boshqasiga, yoki bir faoliyat turidan boshqasiga o'tishi nazarda tutiladi. Musiqiy faoliyatlarda muqarror diqqat turlarining barchasi muhim ahamiyat kasb etadi.

Sezgilar predmetlar alohida xossalariining sezgi organlarida aks etiladi. Musiqiy faoliyatlarda eshitish sezgisi ustuvor ahamiyat kasb etadi. Sezgilar bir paytning o'zida ham ob'yektiv, ham sub'ektivdir. Ixtiyorsizligi shundan iboratki, unda hamisha tashqi qo'zg'atuvchi aks etadi, ya'ni musiqiy faoliyatda musiqa ijrosi anglanadi. Sub'ektivligi esa har hamisha asab tuzilmasi va individual xususiyatlarga bog'liq, ya'ni, har kimga yoki ijro etilgan musiqa inson ongida ma'lum amaliyotlarni hosil qiladi.

Analizator deb tashqi va ichki muhitdagi ma'lum qo'zg'atuvchilar ta'sirini qabul qilishga yo'naltirilgan anatomofiziologik tuzilmaga

aytiladi. Eshitish analizatori uch qismdan iborat bo'ladi: a) restseptor tashqi ta'sir energiyasini asab impulsiga aylantiruvchi sezgi organi¹, bu quloqdir, har bir restseptor faqat o'zi uchun xarakterli bo'lgan, ma'lum ta'sirni qabul qilishga moslashgan; b) o'lkazuvchi asab yo'llari. Bu yo'llar organi musiqa ohanglari (signal) miyaga uzatiladi va; v) bosh miya qobig'i yarim sharladagi miya markazi, bunda qabul qilingan axborot qayta ishlanadi va tovush obrazlari ma'lum mazmuni tashuvchi manbaga aylanadi.

Eshitish sezgilari distant sezgi turiga kiradi va inson hayotiy faoliyatida muhim o'rin tutadi. Musiqiy faoliyatlarda eshitish sezgilarning o'zini muhim bo'lib, ularning qo'zg'atuvchilari tovush to'liqlaridir. Tovush to'liqlari havo zarralarining uzunlama tirnash bo'lib, ular tovush manbaidan barcha tomonlarga bir tekisda tarqaladi. Eshitish sezgilari: a) tovush balandligini aks ettiradi, u o'z navbatida to'liqin chastotasiga bog'liq; b) balandlik, tebranish amplitudasiga bog'liq va; v) tovush tembi tovush to'liqlarining tebranish shakliga bog'liq bo'lib hisoblanadi.

Teri sezgilari inson terisida joylashgan: taktil, og'riq va harorat singari bir nechta analizatorlar tuzilmasi organi hosil qilinadi. Taktil sezgirtik tuzilmasi butun inson organizmni qamrab olgan bo'lib, bosim, teriga tegish, vibratsiya sezgilari o'zida aks ettiradi. Lablar va barmoqlar uchlarida eng ko'p taktil to'qima-restseptorlar to'plangan. Cholg'u jirolari asosan barmoqlar organi jirolari amalga oshiriladi. Sabab, ularda taktil sezgirtikning kuchli bo'lishi muhim. Ijod ko'rsatkich hisoblanadi. Bundan tashqari, nay cholg'usida jirolar ham cholg'u sozining barcha texnik va tovush chiqarish imkoniyatlarini aynan lablari organi boshqarib, moslashtiradi va muayyan nozik tovush ohanglarini hosil qilishga erishadi.

Sezgi organlari organi qabul qilingan va qayta ishlangan axborot natijasida ongda obrazlar shakllanadi. Bu obrazlarning shakllanish jarayoni idrok yoki perseptiya deb aytiladi. Musiqiy idrok jarayoni sezgi organlariga musiqiy ohanglar obrazlari mazmuni tarzda aks etadi. Musiqiy idrokning asosan to'rtta bosqichi mavjud, bular: 1) ilg'ab olish, 2) farqlash, 3) identifikatsiya va; 4) bilib olishdan iboratdir. Ilg'ab olish va farqlash perseptiv harakatlarga, identifikatsiya va bilib olish anglab olish harakatlarga kiradi.

Har qanday sensor jarayonning oxirgi fazasi ilg'ab olishdir. Har qanday sensor jarayonning oxirgi fazasi ilg'ab olishdir. Har qanday sensor jarayonning oxirgi fazasi ilg'ab olishdir.

natijasi perseptiv obraz etalonning shakllanishidir. Ushbu obraz shakllanuvchi, identifikatsiya organi bilib olish mumkin bo'ladi.

Identifikatsiya idrok etiladigan ob'yektni xotiradagi obraz bilan, so'ki ushbu lablarda bevosita idrok etilayotgan ikkita ob'yektni taqqiylashdir. Idrokni ixtiyoriy va g'ayriixtiyoriyga bo'lish mumkin, bunday bo'lish idrokning yo'nalganligiga bog'liqdir. Agar ixtiyoriy idrok hech qanday faoliyatga yo'naltirilmagan bo'lsa, u kuzatish deyiladi. Kuzatishning asosiy xususiyatlari: 1) ma'lum maqsad; 2) natijalarning amqiligi va; 3) uni amalga oshirishning rejaliligi hamda natijalardan iborat bo'ladi. Musiqiy faoliyatlarda kuzatish kasbiy idrok quvidagi yaratadigan imkon bo'lib hisoblanadi.

Idrok quyidagi xossalarga ega:

1. Apperpestsiya idrokning inson oldingi psixik tajribasiga bog'liqligi.

2. Yoxlitlik va tuzilmalilik. Idrok hamisha predmetning yaxlit obrazidir. Shuningdek, idrok sezgilar majmuasi bo'lmay, biz hamisha amalga oshirilgan tuzilmani idrok etamiz.

3. Konstantlik, ya'ni, olam biz tomonimizdan nisbatan doimiy va o'zgarishsiz idrok etiladi.

4. Anglanganlik – idrok tafakkur bilan chambarchas bog'liq.

5. Ijodkorlik – inson ongida bir ob'yektga nisbatan ikkinchi, uchinchiligi ob'yektning ustuvor ahamiyat kasb etishidir. Ushbu barcha kasbiy musiqiy faoliyatlarda qo'llaniladi va ma'lum ijodiy natijalarni yaratishda muhim omil vazifasini bajaradi.

Tafakkur miya atrof-olamni aks ettirishning oliy shakli bo'lib, barcha murakkab psixik bilish jarayonidir. U psixik aks ettirishning natijasi, bilvosita shakli bo'lib, anglayanotgan ob'yektlar natijasi munosabat va bog'lanishlarni amalga oshiradi. Musiqiy idrok musiqa madaniyati o'qituvchisining kasbiy shakllanishida muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Zero, musiqa jiroliligi, uni tinglash natijasi shakllanadigan musiqiy tasavvur va bilim aynan musiqiy idrok vositasida egallanadi.

Tafakkur funksiyasi hissiy idrok doirasidan chiqib bilish natijasi kengaytiradi va insonga bevosita idrok etmayotganlarini natijasi uchun imkon yaratadi. Bu musiqaning vaqti xususiyatini natijasi, ya'ni, musiqa ma'lum vaqt oralig'ida yangraydi, alohida vaqt mobaynida uning ma'lum parchasini tinglash mumkin va natijasi funksiyasi asosiy rol o'ynaydi.

Musiqiy tafakkurning vazifasi tinglanadigan yoki ijro etiladigan musiqa asarlari orasidagi o'xshashlik va farqlar, munosabatlarni aloqalarni aniqlaydi va tasodifiy o'xshashliklardan ularni ajratadi. Inson tafakkuri rivojlanishi bosqichma-bosqich amalga oshadi. Intellektual rivojlanish bosqichlari sifatida: a) ko'rgazmali-harakatli; b) ko'rgazmali obrazli va; v) so'z-mantiqiy tafakkurni ko'rsatish mumkin. Musiqiy faoliyat aynan ko'rgazmali-obrazli tafakkur orqali amalga oshiriladi va musiqiy tovush obrazlari badiiy voqea yoki hodisa haqida ma'lumot beradi.

Inson bosqichma-bosqich musiqiy tafakkur rivojlanish pog'onalarini bosib o'tadi, ya'ni, bola musiqiy tajribani o'zlashtirib badiiy mulog'otga kirishadi. Bola musiqiy tafakkurida elementar oddiy umumlashtirish ishtirok etadi, bu umumlashtirmalar musiqaning aynan belgilari asosida, bolani emosional jalb etgan holda amalga oshiriladi. Bolalarning musiqiy tafakkur orqali ma'lum badiiy xulosalarga kelishda transduksiya (bir alohida tasodifdan barcha umumiy tasodiflar o'ziga boshqasiga o'tish) hodisasi ko'proq kuzatiladi. Musiqiy tafakkur rivojlanishida u musiqiy mazmuni tushunishdan oldingi va tushunish singari bosqichlarni o'tadi.

Tushunishdan oldingi bosqichda bolaning badiiy fikrlashi tanqis holda, tushuntirib berishda alohida, tanish nuqtalarga urg'u berilish harakat qiladi. Tushunish bosqichi darhol shakllanmaydi, u bir necha bosqichni bosib o'tadi. Nazariy holatlardan foydalanish o'z taqib doirasidan chiqqan paytda o'z-o'zini takomillashtirish jarayoniga o'tadi. Fikrlash jarayoni gandydir vazifani echishga yo'naltirilgan harakadan iboratdir. Badiiy vazifani qo'yish - maqsad, sharoit va un echishni o'z ichiga oladi. Badiiy muammoni echish fikrlash jarayonining yakunlanishi bo'lib, har qanday fikrlash jarayoni tushunchalar obrazlarda amalga oshadi. Fikrlash jarayoni musiqiy faoliyatlarda fikrlash operativlari orqali amalga oshadi. Bularga: tenglashtirish, analiz, sintez mavhumlashtirish, umumlashtirish va konkretlashtirish kiradi.

Badiiy tafakkurning 3 ta asosiy shakllari mavjud bo'lib, bularga tushuncha, fikrlash va xulosaga kelish kiradi. Tushuncha tafakkur shakli bo'lib, unda musiqiy voqelikning umumiy va muhim xossalari aks etadi. Bir qarorga kelish ham tafakkur shakli bo'lib, unda predmet, hodisa yoki ularning ma'lum xossalari ta'kidlanadi yoki rad etiladi.

Bir qarorga kelishning umumiy, xususiy yoki alohida holda shakllari mavjud. Xulosaga kelish jarayonida kishi turli qarorlar

qabul qiladi va o'zining yangi qarorini chiqaradi. Bunga misol qilib, quyidagi ikkita musiqa asarini bir-biri bilan taqqoslash va ularning badiiy mavzisi bo'yicha ma'lum qarorga kelishni olish mumkin.

Musosir bilish motivlari yangi nimanidir bilish istagi paydo bo'lganda, masalan qiziquvchan kishilarda paydo bo'ladi. O'ziga xos bo'lgan motivlar tashqi omillar ta'sirida, masalan, o'quvchiga ma'lum ijroviy vazifani qo'yish va uni amalga oshirish vazifasi qo'yilganda paydo bo'ladi.

Badiiy fikrlash faoliyati, kishilarning boshqa psixik jarayonlari bilan individual farqlar bilan namoyon bo'ladi. Insonning individual badiiy tafakkuri xususiyatlari - bu avvalo musiqa o'qitish jarayonida va badiiy davomida uning hissiy aqlini, emostiyalarini rivojlantirish, badiiy fikrlashni adekvat anglashni o'rgatishdan iboratdir.

Badiiy fikrlash faoliyatidagi farqlar his etish, teran badiiy mulohaza sifati orqali namoyon bo'ladi. Badiiy tafakkurning bu mulohazalari shaxsning ustuvor xususiyatlari sifatida namoyon bo'ladi. Badiiy tafakkurda quyidagi muhim sifatlarni ajratib ko'rsatiladi:

- Badiiy tafakkurning mustaqilligi;
- Badiiy tafakkurning kengligi va chuqurligi;
- Badiiy tafakkurning universalligi (moslashuvchanligi);
- Badiiy tafakkurning tezligi va tanqidiligi.

Badiiy tafakkurning mustaqilligi deganda, kishining mustaqil fikrlash yangi ijroviy vazifalar qo'yishi va ularni echish uchun boshqa mulohazaning tajribasini ijodiy o'zlashtirib olishi tushuniladi. Badiiy tafakkurning kengligi insonning umumiy musiqiy bilish faoliyatida, badiiy dunyoqarashida, har tomonlama qiziquvchanligida namoyon bo'ladi. Badiiy tafakkurning chuqurligi ijro yoki musiqa tinglash jarayonida paydo bo'ladigan turli savollar mohiyatiga kirib bora olishda, badiiy kishilarda savollar mavjud bo'lmagan hollarda ma'lum muammoni ko'ra olishda namoyon bo'ladi. Chuqur badiiy tafakkur badiiy musiqiy voqea va hodisalarning paydo bo'lish sabablarini mulohaza yordam beradi.

Badiiy tafakkurning universalligi (moslashuvchanligi) ma'lum badiiy ijroviy vazifani amalga oshirishda oldindan shakllangan mulohazalarni kamaytiruvchi holatlardan ko'ra erkin fikrlashda, mulohazalar, vaziyat o'zgarigan paytda o'z harakatlarni tezda o'zgartirish va mulohaza olish qobiliyatida namoyon bo'ladi.

Badiiy tafakkurning tezligi ma'lum musiqaga asarini tinglashda uning mohiyatiga tez kirib borish, tezda o'ylab, ma'lum qarorlar qabul qilishda namoyon bo'ladi. Biroq, badiiy tafakkurning tezligidan shoshma-shosharliqni ajrata olish lozim, bunday aql-zakovatga ega yoshlar ushbu muddatni ayrim faoliyatlarga nisbatan chidamsizlik odati bilan namoyon bo'lishi ham kuzatiladi.

Tafakkurning sintetik, idealistik, pragmatik, analitik va realistik uslublari ajratib ko'rsatiladi. Tafakkurning sintetik ushbu yangi fikr kelish, ma'qul bo'lmayotganlarini o'zgartirish, fikrda eksperiment o'tkazishda namoyon bo'ladi.

Talakkurning idealistik uslubi inson intuitiv, ichki, botiniy taraflarida muvofiqlikni ta'minlash uchun o'zgaruvchanlikni qabul qilishga e'tibor beradi.

Talakkurning pragmatik uslubi o'z shaxsiy musiqiy talrlar bilan bog'liq bo'lgan. Ushbu uslubi talakkurning badiiy-musiqiy ma'lumotlarni engil egallaydigan kishilarga xosdir. Pragmatiklar yuzaki bo'lsada, ma'lum muammolarni tez echilishi yo'llarini axtarishadi.

tez echnisni yo ilatni axatish...

Tafakkurning analitik uslubini ma'lum musiqa asarini har tomonl...

ob'yektiv o'rganish va o'zlashtirishga yo'naltirilgandir. Aql-zakovat...

analitik uslubiga ega kishi masalani mantiqiy, uslubiy va chuqur echi...

uchun intiladi.

Tafakkurning realistik uslubi faqatgina faktlarga tayanadi. Realistik uslubi faqatgina ko'rish va qo'l bilan paypastlab aniqlash mumkin bo'lgan narsalar realdir. Musiqiy-nazariy faoliyatda badiiy tafakkul faollashtirish uchun turli usullar qo'llaniladi, ulardan bitta "qo'l bilan"dir. Uning asosiga quyidagi holatlar kiradi:

Guruh 7-10 kishidan iborat bo'ldi, ularning ichida ba'zilar muammoga daxldor bo'lib, qolganlari "boshqa kasbiy yo'nalish" vakillari bo'ldi.

Bu erda har qanday tanqid, gapirayotgan kishi fikrini, soʻzini boʻlajak vakillari boʻlad.

qiyosatlantirildi. Barcha ilgari surilgan g'oyalar mualliflar ko'rsatmasisiz, muhoyozuv shaklida yozib olindi. Ushbu uslubda to'plangan barcha g'oyalar ekspertlar guruhi tomonidan ko'rib chiqiladi va ular eng qimmatli, deb hisoblaganlarini tanlab olinadi.

Maʼlumiyatlarini faollashtirishning usullaridan yana biri fokal oʻy oʻyinlar metodidir, uning maqsadi original gʻoyalar qidirishdan iborat. Oʻyin uchun fokal obʻyekt, yaʼni barchaning diqqat markazida turgan bir narsa boʻladi. Ushbu tasodifiy obʻyektlar tanlab olinadi. Ushbu tasodifiy obʻyektlarning belgilarini fokal obʻyektlarga koʻchirib, musiqiy nazariy bilimlarni shakllantirishda qiziqarli intellektual toʻqnashuvlarga olib keladi.

"Morfologik tahlil metodi" shundan iboratki, unda dastlab ma'lum morfologiya asosining asosiy xususiyatlari ajratiladi, so'ngra asosiy morfologiyalarning har biri bo'yicha turli variatsiyalar o'rtaqa tashlanadi.

Kotiba deb insonning idrok etgan, amalga oshirgan, his etgan, fikrlashlarini eslash orqali namoyon bo'ladigan oldingi tajribasining ta'rifidir, esda saqlanishi va esga tushirilishiga aytiladi. Bizning fikrimizda muhim xossaga ega, u nafaqat ma'lumotni qabul qiladi, balki uni to'playdi va saqlaydi ham. Predmet va hodisalarning ifodalashiga ta'siri natijasida miyada hosil bo'ladigan obrazi izsiz qolmaydi. Ular bu predmet va hodisalar bo'lmaganida ham xotira davomlari shaklida saqlanadi.

Normal tivojlangan xotira bilish jarayonisiz musiqiy faoliyatlarni olib chiqarishda amalga oshirishning imkoni cheklangan. Xotira jarayonlari ilgari idrok etilgan, hozir esa fikrda tiklanadigan predmet va fikrlar obrazidir.

Texnologiyalarning quyidagi turlari mavjud: a) ko'rish; b) eshish; v) hislash va; g) ta'm bilish. Xotira tasavvurlari idrok obrazlariga asoslanib kuchsiyiroq, lekin shunga qaramasdan, ular bizning xotiramiz uchun ham bo'lishiga yordam beradi. Musiqiy faoliyatlarda tasavvurlar bilim almashuvat kash etadi va faoliyat samaradorligini ta'minlaydi.

Katta murakkab psixik faoliyat bo'lib, uning tarkibidagi alohida qismlar, ya'ni eslab qolish, esda saqlash, esdan chiqarish, qayta ta'limlash va bilib olishni ajratish mumkin. Xotiradagi ushbu alohida qismlarning har biri musqiy faoliyatlarda muhim o'rin tutadi.

Ushbu qo'llash iziologiya nuqtai nazaridan qo'zg'alish izlarining tashviri paydo bo'lishi va mustakamlanishidir. Shuningdek, u inson shviri muayyad bo'lgan oldingi ma'lumot bilan aloqa o'tatishidir.

Musiqiy faoliyatlarda bu asarni o'rganish, keyingi safar ijro etish uchun yodda saqlash uchun muhimdir. Miyamizda aks etgan va xotirada mustahkam o'rnatilgan musiqiy ohanglar badiiy obrazlar tarzida namoyon bo'ladi va ular orasidagi bog'lanish assosiativ deyiladi. Assosiativiyasiz insonning musiqiy faoliyati, shuningdek, umumiy xotira faoliyati normal kechishi amri maholdir.

Esdan saqlash o'rganilgan musiqiy materialni miyada saqlash, ya'ni miyada izlar va aloqalarni saqlashdir. Esdan chiqarish – bu xotiradan tashlab yuborish, izlarni yo'qotish, aloqalarni to'xtatishdir. O'z xarakat bilan qarama-qarshi bo'lgan bu ikki jarayon o'zida bir jarayonning turli xususiyatlari, ya'ni, eslab qolish va esdan chiqarishga qarshi kurashni aks ettiradi.

Esdan chiqarish tabiiy va aniq maqsadli jarayondir, agar u bo'lmasa, bizning miyamiz ko'pgina keraksiz malumotlar bilan to'lgan bo'lar ekanligi qolingan musiqiy ohanglarning xotira tasavvurlari orqali ongda hosil bo'lishi jarayonidir. Bilib olish – qayta idrok etilganda ma'lum musiqa asarini tanib olish hissing hosil bo'lishidir. Qayta esga tushirish bilib olishdan shunisi bilan farq qiladiki, xotirada o'rnatilgan obrazlar qayta idrok etishga tayannasdan "jonlanadi". Bu ikki jarayon bir-biriga o'xshasada farqli jihatlarga ega.

Xotira turlarining paydo bo'lishi rang-barangdir. Bu inson faoliyatining barcha shakllarida xotiraning ahamiyati bilan izohlanadi. Xotirani turlar bo'yicha tasniflashda uch asosiy mezonlarga tayaniladi:

- esda saqlash ob'yekti, ya'ni nima eslab qolinadi;
- xotiraning irodaviy yo'naltirilishi darajasi (bunga ixtiyoriy va ixtiyorsiz diqqat kiradi);
- xotirada saqlashning davomiyligi.

Bu mezonlarga asosan quyidagi xotira turlari mavjud:

- obrazli xotira;
- so'z – mantiqiy xotira;
- harakat (motor) xotirasi;
- emosional (hissiy) xotira.

Obrazli xotira oldin idrok etilgan borliq predmetlari hodisalarining esda saqlanishi va qayta esga tushirishidan iborat. Obrazli xotira quyidagilarga bo'linadi: a) ko'rish; b) eshitish; v) his qilish va; g) ta'm bilish. Aynan eshitish obrazli xotirasi musiqiy faoliyatlarda muhim ahamiyat kasb etadi.

So'z – mantiqiy xotira fikrlar, tushunchalar, so'zlar tuzilishining olinishi, esda saqlanishi va qayta esga tushirishida ifodalanaadi. Vokal musiqasida asarning matni uning tezda bilib olinishida asqotadi.

Harakat (motor) xotirasi harakat va uning tuzilmalarini eslab qolish himda qayta esga tushirishda namoyon bo'ladi. U harakat malakalari paydo bo'lishi va shakllanishi (yurish, yozish, mehnat va kasb malakalari) asosida yotadi. Musiqiy faoliyatlarda bu rags musiqasi orqali namoyon etiladi. Qandaydir harakatni fikrda tasavvur qilish hamisha musikalarning zo'rg'a seziladigan harakati orqali namoyon bo'ladi.

Emosional (hissiy) xotira oldin his etilgan kechimmalarni xotirada aks ettirishdir. Musiqiy faoliyatlar emosionallik bilan chambarchas bog'liq bo'lganligi sababli, ma'lum musiqa asari yoki uning parchasini eslashda emosional xotiradan foydalaniladi. Oldin his etilgan salbiy va ijobiy kechimmalar izsiz yo'qolmaydi, ular emosional (hissiy) xotira orqali eslanadi.

Emosional (hissiy) xotira inson shaxsining shakllanishida muhim ahamiyatga ega. Boshdan kechirilgan va esda saqlab qolingan emosional yoki bu harakatni amalga oshirish yoki amalga oshirish uchun harakatlantiruvchi kuch bo'lib xizmat qiladi. Emosional (hissiy) xotira inson ma'naviy rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega.

Xotiraning bir nechta darajalari bo'lib, ularning har birida axborotlar quyidagicha saqlanadi:

• Sensor xotira 0,1–0,5 soniya davomida restseptorlar darajalarida esda aniq ma'lumotlarni o'zida saqlash imkoniyatiga ega;

• qisqa muddatli xotira – hozirgina qabul qilingan xotira ma'lumotlari unda 20 soniyagacha saqlanishi mumkin, bu musiqiy faoliyatlarda ma'lum musiqa asarining kichik fragmentini o'rganish uchun takrorlashda zarur bo'ladi;

• qisqa muddatli xotira asosida qabul qilingan ma'lumotning takrorlanishi natijasida u uzoq muddatli xotiraga aylanishi mumkin, bu musiqiy asarini o'rganishda uni ko'p marta takrorlashda namoyon bo'ladi;

• operativ xotira qisqa muddatli xotira ma'lumotlarini uzoq muddatli xotiraga o'tkazishga xizmat qiladi;

• oraliq xotira qabul qilingan ma'lumotni bir nechta soat davomida saqlashni ta'minlaydi. Kun bo'yi oraliq xotira ma'lumotlarga to'lib qoladi va kechki uyqu vaqtida tozalanadi.

Esdan chiqarish – bu tabiiy jarayondir. Xo'iradagi ko'p ma'lumotlar vaqt o'tishi bilan unutiladi. Lekin, ko'pincha kerakli, zarur axborot va ma'lumotlar yo'qolib ketishini nazarda tutadigan bo'lsak, esdan chiqarishga qarshi kurashish zarur.

Esdan chiqarishning to'liq, qisman, uzoq muddatli va qisqa muddatli ko'rinishlari mavjud. To'liq esdan chiqarganda materialni qayta tasavvur qilish, uni tanib olish mumkin bo'lmaydi. Agar inson voqea-hodisa yoki predmetni xatolar bilan eslasa yoki tanib bilsa, lekin uni qayta tasvirlay olmasa, qisman esdan chiqarishga misol bo'la oladi. Uzoq muddatli esdan chiqarish shundan iboratki, kishi biron axborotni ma'lum vaqt davomida eslay olmaydi. Agar kishi esdan chiqqan axborotni ma'lum vaqtdan so'ng eslasa, qisqa muddatli esdan chiqarish deb yuritiladi.

Esdan chiqarish jarayoni bir tekis kechmaydi - avval u tez, so'ngra sekinroq kechadi. Bunday o'zgaruvchanlikka qaramasdan psixologiyada repetitsiya fenomeni aniqlangan. Uning mohiyati shundaki, yodlangan material darhol emas, bir-ikki kundan so'ng yaxshi eslanadi. Bu jarayon musiqa mutaxassisliklarida yaxshi tayyorlanib imtihondan bir kun oldin ijro etmaslik kerak.

Esdan chiqarish jarayoniga bir necha omillar ta'sir etadi. Birinchi va eng muhimi – bu vaqtdir. Ma'lumki, esdan chiqarish ayan vaqt davomida yuz beradi. Shuning uchun xotirada mustahkam saqlashning muhim yo'li takrorlashdir. Esdan chiqarish kasbiy faoliyat bilan bog'liq. Esdan chiqarishning yana bir muhim omili bu mavjud axborotning muhimligi darajasidir, agar axborotdan foydalanilmasa, tabiiyki esdan chiqariladi.

Xayol – bu inson tomonidan oldin idrok etilmagan voqea-hodisalar obrazining yaratilishidir. Inson oldin hech qachon idrok etmaganini tasavvur qilishi mumkin, shuning uchun xotira tasavvurlari bilan birga, xayol tasavvurlari yoki xayol mavjuddir.

Xayolning zarurligi shundaki, uningsiz inson normal hayot kechira olmas edi, chunki, u o'z faoliyatining natijasini tasavvur etishi zarur. Xayolsiz fan, texnika yoki san'atda taraqqiyot bo'lishi mumkin emas. Xayol faoliyati bo'lmasa inson ko'p narsalarni o'zlashtira olmas edi. Xayol faoliyati hamisha real borliqga daxldordir. Amaliyot ko'pincha obrazlari mezonidir.

Inson xayoli bir necha ko'rinishlardan iborat: ixtiyoriy va ixtiyorsiz xayol yaratuvchi va ijodiy xayol shular jumlasidandir.

Ixtiyorsiz xayol – xayolning eng oddiy ko'rinishidir. Bunday xayol, inson ko'p kuch talab etmaydi: qiziqarli kitobni o'qib, kishi undagi gahomonlar hayoti bilan yashaydi.

Ixtiyoriy xayol – inson tomonidan qandaydir harakatni amalga oshirishda paydo bo'ladi: masalan, muhandis detal chizmasiga qarab uni o'zida tasavvur etishga harakat qiladi.

Qayta yaratuvchi xayol haqida gapirganda, inson o'zi tasavvur etib tushilgan narsasi nazarda tutiladi: masalan, o'qituvchi yangi mavzuni ochib beradi. Xayolning bu ko'rinishi o'qitish jarayonida muhimdir.

Ijodiy xayol – musiqiy faoliyatda muhim ahamiyatga ega bo'lib, u ixtiyoriy ijodiy faoliyat, ya'ni, musiqa ijro etish jarayonida yangi obrazlarni tasavvur qilish va mustaqil yaratishdan iboratdir.

Nazorat uchun savollar

1. Musiqiy idrok xususiyatlarini gapirib bering.
2. Darsda musiqiy ijro jarayonini tashkil etish qanday amalga oshiriladi?
3. O'quvchilar bilan individual musiqiy ijro faoliyatini tashkil etishda otilmalarga e'tibor qaratish zarur?
4. O'quvchilarda musiqiy faoliyat motivatsiyasi vaziyatini yaratish uchun qaysi ish usullaridan foydalanish mavqsadga muvofiq?
5. Musiqiy diqqatning turlarini sanab bering.
6. Musiqiy tafakkur xususiyatlarini tavsiflang.

III BOB. MUSIQIY-IJODIY JARAYON XUSUSIYATLARI.

3.1. Musiqada ijodiy jarayonni tashkil etish muammolari

Musiq a o'quvchisi – pedagog-madaniy tinglovchi, musiq san'atining tanqidchisi va qadriga e'tvchi kishi bo'lishi zarur.

Musiqiy idrokning kulturologik tomoni shundan iboratki, musiq madaniyatshunoslik fanlari kontekstida asosiy, markaziy figura bo'lib hisoblanadi. Shu bois, yaratiladigan musiqaning etnografik jihat, milliy koloriti, milliy madaniyatdagi roli, uning tinglovchida optimistik kayfiyat hosil qilishi va milliy tarbiyadagi ahamiyati muhim o'rin tutadi. Yuqorida keltirilgan xususiyatlar va sifatlarni o'zida aks ettirgan musiq asarini to'liq idrok etish bu - uning ijtimoiy, ijtimoiy-madaniy, badiiy-estetik, pedagogik, shuningdek, musiqiy-psixologik xossa va sifatlarni to'laqonli anglash demakdir. Mazkur xossa va sifatlarga o'quvchilarda badiiy didni tarbiyalash ko'nikmalari va malakalarni shakllantirish muhimdir.

Musiq a o'quv mashg'ulotlarida musiqiy idrokn to'laqonli tashkil etish bu darsning ta'limiy va tarbiyaviy vazifalarini to'liq amalga oshirish deganidir. Darsda bajariladigan barcha pedagogik faoliyatlar o'quvchilarning musiq a materialini to'laqonli o'zlashtirishi va shu orqali musiq a haqida keng bilim va tasavvurlarga ega bo'lishini ta'minlashga qaratiladi.

Shu maqsadda amalga oshiriladigan musiq a asarini badiiy pedagogik tahlil qilishda har bir musiq a asarining muallifi, uning lad va tonal xususiyatlari, ijro sur'ati, badiiy dramaturgiyasi, janr xususiyatlari va diapazoni borasida tahliliy fikr va mulohazalarga ega bo'lish talab qilinadi. Ushbu musiqiy-pedagogik jihatlarini o'zida aks ettirgan o'quvchilarda mazkur musiq a asari borasida ma'lum bilimlar shakllanib deb aytish mumkin.

Bundan tashqari musiqiy-tovush tasavvurlari, musiq a asarining janr konseptiyasini tahlil qilish masalasi muhim bo'lib, o'quvchilarda o'quvchi-musiqachi kasbiy sifatlari shakllanishiga imkon yaratadi. Turtli janr va yo'nalishdagi musiq a asarlarini yaxlit idrok etish, rivojlantirishda yaxlitlik va tuzilmalilikka katta e'tibor berish maqsadga muvofiq. Darslarda musiq a san'ati mazmuniga shaxsiy axloqiy-estetik munosabatni shakllantirish muhimdir.

Tadqiqotlarni ko'rsatishicha, bo'lajak o'quvchilarning badiiy

musiqiy materialni o'zlashtirishdagi individual farqlar juda katta va ularning barchasi uchun mos keladigan yagona o'qitish rejasi yoki dasturini qo'llashning iloji yo'q. Asosan, o'quvchilarning ikki tipi ko'zga tashlanadi. Ularning birinchisi, musiq a darsini o'zlashtirishga qiziqishi yorqin namoyon bo'ladigan o'quvchilardir.

Ushbu o'quvchilarni kengaytirilgan, nisbatan murakkablashtirilgan va ularning intellektual darajasini ko'tara oladigan o'quv materiali asosida o'qitish maqsadga muvofiq. Bunda darslarni muammoli vaziyatlarni hosil qilish usullari asosida tashkil etish zarur. Bunday o'quvchilarga o'ziga ko'mak berilsa bo'ladi, ular o'quv materialini, o'rganilayotgan qo'shiqlar ijrosini o'rganishlari engil kechadi.

Ikkinchi tipga umumlashtirilgan bilimlarning *sekin sur'atda o'zlashtirilishi* va shakllanishi kuzatiladigan o'quvchilarni kiritish mumkin. Ulardagi tafakkur tezligi va psixomotor harakatlarning o'zgarish sokinligi, intellektual passivlik kabi holatlarni nazarda tutish kerak. Ushbu o'quvchilar sirasiga kiruvchilar uchun dars materialini o'rganish sekin, sokin sur'atda, o'rganiladigan ilmiy va badiiy asarlarni, ijro imkoniyatlari va usullari, tinglanadigan asar materiallarini audio va video texnika, turli ko'rgazma qurollar va boshqa ijro, batafsil nutq vositasida singdirish maqsadga muvofiq.

Ushbu tipga mansub o'quvchilarga beriladigan yordamni asaltik bilan kumaytirib borish va beriladigan vazifalar murakkabligini oshirib borish zarur. O'quvchilarda bilish qiziqishlarini rivojlantiradigan o'qitishning motivation-amaliy tomonlarga diqqatni ko'proq qaratish maqsadga muvofiq. Ular ruhияti va hatti-harakatlardagi nisbatan zaif tomonlarga urg'u bermasdan, badiiy va aqliy faoliyatni rivojlantirishga harakat qilish lozim. Ushbu ayrim o'quvchilardagi o'z kuchiga e'timod, passivlik holatlarini engib o'tish uchun ularni o'z zi bilan bir darajada tasavvur qilib, sub'ekt-sub'ekt tarzida interaktiv munosabatlarni yo'lga qo'yish zarur. O'quvchilarni musiq a o'qitishning murakkablashib boradigan dinamik jarayoniga moslashtirib o'qitish maqsadga muvofiq.

O'qitishning tabag'alashtirish shaklida ish olib borish, buning uchun zarur metodik choralarni ko'rish va ikkinchi kategoriyaga mansub o'quvchilarning jadal bilim olishlari uchun qulay shart-sharoitlar yaratish zarur.

Ta'lim jarayonida, intellektual rivojlantirish uchun har bir bilim oluvchining psixologik xususiyatlaridan xabardor bo'lish muhimdir. Ushbu xususiyatlar individual xususiyatlar deb yuritiladi.

O'quvchilarning rivojlanganlik darajasi, o'qishga tayyorgarligi, qiziqishi, qobiliyati, iqtidorini inobatga olib o'quv tarbiya jarayonini tashkil etish ta'limi *individuallashirish* deb yuritiladi.

Musiqadars didaktik talablarga quyidagilar kiradi:

- ✓ musiqadarsi o'quv materialining aniqligi;
- ✓ ta'limiy va tarbiyaviy maqsadlar musharakligi;
- ✓ dars uchun ijro repertuarini to'g'ri tanlash;
- ✓ badiiy ijro uchun samarali usul va metodlar tanlash;
- ✓ dars bosqichlarining tashkiliy aniqligi;
- ✓ o'quvchilarni darsda tashkil qilish;
- ✓ individual va guruh bilan ishlashning bir-biriga bog'liqligi;
- ✓ xorda kuylashda mazmundorlik, hissiylik, rang-baranglik usul va metodlarining o'zgaruvchanligi, ijroda jonli temp;
- ✓ darsni jihozlash (texnika vositalari);
- ✓ past o'zlashtiruvchilar bilan ishlash va h.k.

Tuziladigan o'quv rejas, dasturi va darsliklarda shu sinf, maktab o'quvchilarning musiqiy qiziqishi, qobiliyati va iste'dodi hisobga olinadi. O'qitish jarayonini tabaqalashtirish har bir o'quvchining musiqiy imkoniyati, qobiliyati, qiziqishini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim hisoblanadi va rejalashtirilgan ta'limiy-pedagogik natijalarga erishish uchun keng imkoniyatlar yaratiladi.

Oliy maktabda o'quvchilarni real o'zlashtirish imkoniyatlariga qarab darsdan tashqari turli faoliyatlariga jalb etish joiz. Masalan, ularga shartli guruhlarga bo'lgan holda auditoriya darslari va mustaqil bilan olishlari bo'yicha talablar hamda vazifalarni individuallashtirish, ularga turli to'garaklarga jalb etish mumkin.

O'zlashtirish nisbatan past o'quvchilar bilan ishlashning aniq qulay varianti, ularni yanada kichik guruhlarga bo'lishdir. Barcha past o'zlashtiradigan o'quvchilar, qiziqishi pastligidan tashqari, talablar jarayonlarining nisbatan past faoliyatlarga ega bo'lishi kuzatiladi. Ushbu kamchilikni engish uchun ular bilan qo'shimcha mashg'ulotlar tashkil qilish zarur. Haqiqatda esa albatta ularning tafakkur jarayonlari o'ziga xos, individual, o'zlashtirishdagi kamchiliklar va ularning sabablar ham turlicha, shuning uchun ular bilan tashkil etiladigan musiqiy pedagogik ish metodlari ham turlicha bo'lishi lozim.

Musiqada o'qitishda asosiy – badiiy mazmunni hissiy, kechimmalar orqali anglash, musiqada tilni aniq tushunish, buning uchun maqbul musiqiy qobiliyatlar majmuasiga ega bo'lish zarurdir. Shuning uchun ushbu tipdagi o'quvchilarda ko'proq obrazli tasavvur va so'z-bayoniy muomalalarga kelish, ya'ni, har bir o'rganiladigan musiqadarsining badiiy mazmunini ham matn orqali, ham ohanglar obrazlari orqali idrok etish, ushbu asar borasida ma'lum bilim va ko'nikmalarni egallash muhim ahamiyat kasb etadi.

Xor yoki ansamblda, shuningdek, yakkaxon bo'lib qo'shiq kuylash, biron chorag'u asbobida ijro etish uchun musiqiy qobiliyatlar majmuasi talab darajasida bo'lishi shart. Har qanday bilishning asosi sifatida qiziqishlar o'quvchining musiqiy faoliyatni amalga oshirishi, ya'ni o'sha kuylash, yoqimini musiqadarsini maroq bilan tinglash va undan mavqiyatli shug'ullanish uchun motivatsiya vazifasini bajarishi mumkin. Qiziqish bilan birga, o'quvchida yana maqsad sari intilish, qat'iyat, mehnatsevarlik, tashkillashtirilganlik kabi xarakter sifatlari namoyon bo'lsa, nur ustiga a'lo nur bo'ladi.

Musiqaga qiziqish avvalo bolada birinchi signal tuzilmasining o'ziga xosligi bilan bog'liq bo'ladi va u ichki kechimmalar, hissiyotlar taassurotlar bilan ajralib turadi. Musiqiy ohanglar, go'zallikka intilish, ranglar gammoniyasini chuqur his etish kabi xususiyatlar unda namoyon va keng namoyon bo'ladi. Bu sifat va xususiyatlar unda kechimmalar musiqaga nisbatan faol ijodiy munosabati mavjudligini anglatib o'tirish qiyin emas. Ba'zan shunday bo'ladi: o'quvchi maktab musiqadarsini, chunki u musiqaga juda qiziqadi.

Bunday o'quvchini chuqurroq o'rgananda, unda musiqiy qobiliyatlar nisbatan rivojlanmagan bo'lib chiqadi, buni o'quvchining o'ziga aytganda, albatta uning kayfiyati salbiy tomonga o'zgarishi kuzatiladi. Shuning uchun bunday o'quvchilar bilan alohida, to'garakning o'ziga xos guruhida shug'ullanish, ular bilan oddiy va ijro etilishi engil bo'lgan, soddagina musiqadarslarini ijro etish vazifa qilib olinadi, mazkur ish usuli bolalarning musiqiy qiziqishlarini o'zlashtirish hissa qo'shishi mumkin.

Individuallashtirish - bu har bir o'quvchini individual o'qitish usuli emas, albatta. Dasturlashtirilgan ta'lim o'z tabiati bilan individuallashtirilgandir. Bunda har bir o'quvchiga o'rganiladigan

qo'shigining ma'lum parchasi kuyilash uchun vazifa qilib topshirilib O'quvchilarning ayrimi uni tez o'zlashtiradi va talab darajasida qo'etadi. Boshqalari esa bu parchani o'rganish va o'zlashtirish uchun ko'p vaqt sarflashadi. Uchinchlari ko'p vaqt sarflaganda ham uni talab darajasida jiro etolmaydi.

Yoki boshqa misol: agar maktabda o'quvchilarga musiqa muhi muharriri kompyuter dasturlari bilan ishlash imkoniyati bo'lsa kompyuter sinfida har bir o'quvchiga mazkur dastur vositalarda o'rganilayotgan qo'shigining nota matnidan bir necha takmi kitobdan ekranga yozish vazifasi qo'yilishi mumkin. Bu vazifani nechta o'quvchi bajarayotgan bo'lsa, javoblar variantlari ham xuddi shuncha bo'ladi. Nima uchun deganda, har bir o'quvchining individualligini hisobga oladigan bo'lsak, ular turlicha sur'atda "yozishadi", to'g'ri yoki xato yozish darajasi turlicha va h.k., erishiladigan natijalar va baholar ham shunga yarasha bo'ladi.

Agar ularning intellektual imkoniyatlari va musiqiy bilim darajasidan kelib chiqqan holda vazifalarni tabaqalashtirilgan holda taqsimlanadigan bo'lsa, bunda qo'yilgan vazifalarning bajarilish darajasi va oladigan baholari nisbatan bir-biriga ancha yaqin bo'ladi. Ushbu pedagogik holat mazkur vazifani bajarishda o'qitish, ta'limni individuallashtirilgan tarzda tashkil etishga misol bo'la oladi.

Albatta, oliy o'quv yurtida an'anaviy tarzda o'qitish shunga olib keladiki, dars materialini kuchli o'quvchilarga nisbatan engillik qilib, ular ushbu mashg'ulotdan zerikishi, o'z imkoniyatlari darajasidan olib qolishi mumkin, nisbatan kuchsiz o'quvchilar esa bu materialni talab darajasida o'zlashtira olmasligi, natijada bajara olmagani haqida sabab o'qishga qiziqishlari yo'qolishi mumkin.

O'rta darajadagi o'quvchilar o'z qiziqishlari, bilim imkoniyatlari, xotirasi va tafakkuri bo'yicha turli darajadadir. Ularning biri bilimlarni egallashda ko'rgazmali obrazlarga ko'proq tayanib boshqasi ancha sekin fikrlaydi, uchinchisi tez esda olib qolishi mumkin, biroq, tezda esdan chiqaradi va h.k. O'qitishning oddiy metodlari xususiy vazifalarni o'quvchilar imkoniyatlarini nazarda tutgan holda tashkil etish maqsadga muvofiq. Individual ish uslubini guruhviy faoliyat uslubini bilan omixta holda yoki guruhviy ishni individual ish uslubini birlashtirgan holda tashkil etish zarur. Bunda yuqorida keltirilgan amaliy oshirish uchun optimal variantlarni topish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Ta'lim dasturining ayrim qismlarini o'quvchilar turli manbalardan foydalangan holda o'rganishadi, bir mavzu doirasida turli muvokablikdagi vazifalarni sifati echishadi, mavzu bo'yicha bahs muvazara tashkil etishadi, savol-javob uyushtirishadi va natijada yangi mavzularga ro'para kelishadi. O'z bilimlarini boyitish maqsadida qo'limizcha adabiyotlardan foydalanishadi. Bu esa, har bir o'quvchi uchun alohida vazifalar to'plami tuzish kerak degani emas, albatta vazifalarni guruhlashtirish mumkin. Buning uchun o'quvchilardagi fikrlash faoliyati tiplarini nazarda tutsa kifoya.

Dastlabki bilimlarni egallash bilan birga individual qobiliyatlarni, o'quvchining fikrlash faoliyatini, munosabatlarini, qiziqishlarini, emotional-irodaviy xususiyatlarini namoyon bo'lishini aniqlash, ularni shunga binoan, o'qitishda individual yondashuv bilimlarni egallashdagi ayrim kamchiliklarni tuzatish, badiiy tafakkurni rivojlantirish, o'qishga nisbatan ijodiy, ongli munosabatlarni shakllantirishni ko'zda tutadi.

O'qishga nisbatan o'quvchida ijodiy munosabatlarning nisbatan past darajada mavjudligi ushbu munosabatlarning kelib chiqish sabablarini aniqlashga qaratilishi zarur. Buning sabablari: egallangan bilimlar hisobidan qoniqmaslik, o'z kuchiga ishonchning yo'qligi, o'quvchi bilan e'tidolati kelib chiqishi va h.k. bo'lishi mumkin.

Fanni yuqori darajada o'zlashtirish, o'quvchilarning bilim, ko'rkam va malakasi darajasi - o'qitishning mazmuni, o'qitish metodlarini takomillashtirish, o'qituvchining pedagogik mahorati bilan bog'lanadi, biroq, o'zlashtirishning natijasini faqatgina o'qituvchi faoliyati bilan bog'lamaslik kerak. Bilimlarni egallash natijasi o'qituvchi bilan birgalikda o'quvchining individual, ichki, psixologik imkoniyatlariga ham bog'liqdir.

Har gal, ma'lum musiqa asarini tahlil qilganda, kuylaganda yoki eslaganda bu asar borasida egallangan bilimlar, kuyilash darajasi va ular haqida egallangan tasavvurlar ko'lamidan farq qilishi, bu o'quvchilarning individual psixologik xususiyatlari va ularning o'ziga xosligidan dalolat beradi.

Experiment uchun tasodifiy olingan 80 nafar o'quvchini o'rgananda, ularning 52 nafari turli yoki bir-biridan farq qiladigan baholar berishganliklari ham bu gipotezani tasdiqlaydi.

Ummun, o'zlashtirish inson intellektual xossalarning majmua si bo'lib, teng sharoitlarda o'qitishning samaradorligiga bog'liqdir. Ushbu

majmudagi fikrlash faoliyatining umumlashganligi, tafakkurning izchilligi, mustaqillik, moslashuvchanlik, mantiqiy xotira, ko'ngazmali obrazli tafakkur va tafakkurning boshqa tarkibiy qismlari aloqador xarakteri farq qiladi.

Umumiy qobiliyatlar tuzilmasi inson psixikasining harakat (motor) va bilish xususiyatlaridan tashkil topadi. O'z navbatida ijtimoiy tajribani o'zlashtirishning harakat yoki taktil-kinestetik (teri orqali) va bilish (moverbal [yozma], psixosomatsional [ruhiy-hissiy]) xususiyatlarini individual rivojlanishning tug'ma va egallangan xossalari nuqtai nazaridan ko'rib chiqish zarur.

Tug'ma, genetik shartlangan imkoniyatlarni psixofiziologiya temperamenti tipologik xususiyatlari – asab to'qimalarining faolligiga kiritishadi. Bular: qo'zg'alish va tortmoqlanish jarayonlarining kuchi, tezligi va mobiligi (harakatchanligi) dir. Bu faollik ko'p hollarda inson reaktivitasining *motor* (harakat) va *emotional* (hissiy) xarakterini belgilaydi.

Musiqiy faoliyatda shaxsning taktil-kinestetik, motor (harakat) faoliyati xususiyatlari musiqiylikning (musiqiylik - musiqiy faoliyat bilan shug'ullanishga imkoniyat mavjudligi va moyillik) muhim xarakteristikasi – shaxsning musiqadagi asosiy xususiyat, uning vaqt tabiatini maqbul, adekvat (aynan) idrok etish va qayta yaratish olish (reproduktiv faoliyat, ya'ni, bevosita ijro)ga imkon yaratadigan sur'at metr-ritm qobiliyatlarining namoyon bo'lishiga imkon yaratadi.

Psixomotor (harakatlarning ruhiy jihatdan boshqarilishi) qobiliyatlar ham tug'ma xususiyatlar natijasida, ham hayot davomida, ijtimoiy tajriba natijasida hosil bo'ladi. Insonning teri-muskul (mushak) tuzilmasi musiqiy-ijrochilikning har qanday ko'rinishida tovushlarning ritmik tuzilishi va tashkil etilishi orqali ishtirok etadi.

Jumladan, vokal ijrochiligida tovush paylari, xalqum, nafas olish mexanizmlarining muvofiq ishlashi, musiqiy-cholg'u ijrochiligida tug'ma va hayot davomida egallangan - barmoqlar, qo'l, tirik bilakning harakati va tuzilishi, ularning harakatchanlik darajasi muhim ahamiyat kasb etadi.

Nazorat uchun savollar

1. Ijodiy jarayon xususiyatlarini ta'riflab bering.
2. Musiqiy ijodiy jarayonning pedagogik ahamiyati nimadan namoyon bo'ladi?

3. Musiqiy faoliyatlarda ijodiy jarayonni tashkil etish muammolarini aniqlab bering.
4. Musiqi asarini badiiy-pedagogik tahlil qilish qanday amalgamali?

5. Bo'lajak o'qituvchi-talabalarning badiiy-musiqiy materialni o'zlashtirishidagi individual farqlar nimalarda ifodalanadi?

6. Darsda individuallashgan va differentsiallashgan ta'lim qanday amalga oshiriladi?

1.2. O'quvchilar shaxsiyatida musiqiy-psixologik xususiyatlar va balog'at yoshini e'tiborga olish muammolari.

Barcha faoliyatlar singari musiqiy faoliyatlarda ham ta'lim olishchilarning yosh xususiyatlari hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Bilimlarni egallash, musiqiy faoliyatlarda ma'lum muvaffaqiyatlarga erishish, musiqiy ijroda texnik imkoniyatlar va ijro mahoratining namoyon etilishi ularning yosh xususiyatlari bilan chambarchas bog'liqdir.

Pedagogik psixologiyada yosh davrlarini tabaqalash bo'yicha turlicha usullar mavjud. Bu inson shaxsini tadqiq qilishga turli nuqtai-nazardan yondashuvni va mazkur muammoning mohiyatini turlicha yoritadi. Ma'lumki, har bir davr o'zining muhim hayotiy sharoitlari, ehtiyojlari va faoliyati, inson psixikasida sifat xususiyatlarining o'zgarishi yangi sifatlari hosil bo'lishi bilan ajralib turadi.

Har bir davr o'zidan oldingi davr tomonidan tayyorlanib, uning asosida shakllanishi va o'z navbatida, o'zidan keyingi davrning paydo bo'lishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Shu o'rinda mavjud yosh davrlarini tabaqalash nazariyatlariga urg'u berib o'tish maqsadga muvofiqdir.

Aql-idrokning asosiy vazifalari, moslashish va ko'nikishdan iborat bo'lib, bu uning doimiy vazifalar turkumini tashkil etadi. Bola aql-idroki ijodidagi psixik rivojlanish davrlari bo'yicha tasniflangan:

Frenstuz psixologi A. Vallon yosh davrlarini quyidagi bosqichlarga ajratadi:

- 1) homilaning ona qornidagi davri;
- 2) impulsiv harakat davri - tug'ilgandan 6 oylikkacha;
- 3) his-tuyg'u davri - 6 oylikdan 1 yoshgacha;

4) sensoromotor, idrok bilan harakatning uyg'unlashuvi davri - 1 yoshdan 3 yoshgacha;

5) personologizm, shaxsga aylanish davri - 3 yoshdan 5 yoshgacha;

6) farqlash davri - 6 yoshdan 11 yoshgacha;

7) jinsiy etilish va o'spirinlik davri - 12 yoshdan 18 yoshgacha.
Fanda yosh davrlarini tabaqalash muammosi dastlab L.S.Vigotskiy, P.P.Blonskiy, B.G.Anan'ev singari psixologlar asarlarida o'z aksini topgan. Keyinchalik bu muammo bilan shug'ullanuvchilar safi ortdi va yosh davrlarini tasniflash muammosi o'zining kelib chiqishi, ilmiy manbai, rivojlanish jarayonlariga yondashilishi nuqtai nazaridan bir-biridan keskin farq qiladi.

L.S.Vigotskiy yosh davrlarini tabaqalash nazariyalarini tuzatib tahlil qilib, muayyan rivojlanishni vujudga keltiruvchi quyidagi bosqichlarga ajratdi:

1. Chaqaloqlik davri inqirozi.
2. Go'daklik davri - 2 oylikdan 1 yoshgacha. Bir yoshdagi inqiroz.
3. Ilk bolalik davri - 1 yoshdan 3 yoshgacha. 3 yoshdagi inqiroz.
4. Maktabgacha davr - 3 yoshdan 7 yoshgacha. 7 yoshdagi inqiroz.
5. Maktab yoshi davri - 8 yoshdan 12 yoshgacha. 13 yoshdagi inqiroz.
6. Pubertat, jinsiy etilish davri - 14 yoshdan 18 yoshgacha. 17 yoshdagi inqiroz.

L.S.Vigotskiy yosh davrlarini tabaqalash nazariyasini ilmiy asoslashda muhim psixik yangilanishlar haqida ilmiy, amaliy ahamiyatga ega mulohazalar bildirgan va rivojlanishni amalga oshiruvchi inqirozlarga to'g'risida ilgari surgan g'oyalari hozirgi kun talablariga mos darajada mosdir.

D.B.Elkonin bo'yicha, har qaysi rivojlanish pallasida biror faoliyat ustunlik qiladi. U yosh davrlarini quyidagi bosqichlarga ajratadi:

1. Go'daklik davri - tug'ilgandan 1 yoshgacha. Etakchi faoliyat bevosita emosional mulqot;
2. Ilk bolalik davri - 1 yoshdan 3 yoshgacha. Etakchi faoliyat predmetlar bilan nozik harakatlar qilish;
3. Maktabgacha davr - 3 yoshdan 7 yoshgacha. Rolli o'yinlar;
4. Kichik maktab yoshi davri - 7 yoshdan 10 yoshgacha. O'qish;
5. Kichik o'smirlik davri - 10 yoshdan 15 yoshgacha. Namoyish;

mulqot davri;

6. Katta o'smirlik yoki ilk o'spirinlik davri - 16 yoshdan 17 yoshgacha. Etakchi faoliyat o'qish, kasb tanlash davri.

Bolalar psixologiyasi fanining yirik namoyandasi A.A.Lyublinskaya inson kamolotini yosh davrlarga ajratishda faoliyat nuqtai nazaridan yondashib, quyidagi davrlarni atroflikka ifodalaydi:

1. Chaqaloqlik davri - tug'ilgandan bir oylikkacha;
 2. Go'daklik davri - 1 oylikdan 1 yoshgacha;
 3. Maktabgacha tarbiyadan avvalgi davr - 1 yoshdan 3 yoshgacha;
 4. Maktabgacha tarbiya davri - 3 yoshdan 7 yoshgacha;
 5. Kichik maktab yoshi davri - 7 yoshdan 11-12 yoshgacha;
 6. O'rta maktab yoshi davri (o'spirin) - 13-15 yoshgacha;
 7. Katta maktab yoshi davri - 15 yoshdan 18 yoshgacha.
- Pedagogik psixologiya namoyandasi V.A.Kruteskiy inson ontogenetik kamolotini quyidagi bosqichlarda ifodalagan:
1. Chaqaloqlik (tug'ilgandan 10 kunlikkacha);
 2. Go'daklik (10 kunlikdan 1 yoshgacha);
 3. Ilk bolalik (1 yoshdan 3 yoshgacha);
 4. Bog'chagacha davr (3 yoshdan 5 yoshgacha);
 5. Bog'cha yoshi (5 yoshdan 7 yoshgacha);
 6. Kichik maktab yoshi (7 yoshdan 11 yoshgacha);
 7. O'smirlik (11 yoshdan 15 yoshgacha);
 8. Ilk o'spirinlik yoki katta maktab yoshi (15 yoshdan 18 yoshgacha).

Vaqfida bayon qilingan har ikkala tasnif puxtaligidan, ularga etakchi nuqtai nazardan yondashilganligidan qat'iy nazar, inson kamolotini to'la ifodalab berishga ojizlik qiladi.

Maktab nazariyalar insonning shaxs sifatida shakllanishi bosqichlari haqida ko'proq ma'lumot beradi, xolos. Ularda yoshlik, etuklik, qarilik kabi insonning o'ziga xos xususiyatlari, qonuniyatlari to'g'risida nazariy va amaliy ma'lumotlar etishmaydi. Shunga qaramay, ular o'rta maktab g'oyasidan alohida ahamiyat kasb etadi.

Vigotskiyning asr psixologiyasining yirik vakili A.V.Petrovskiy inson shakllanishida, shaxsning tarkib topishiga ijtimoiy-psixologik nuqtai nazardan yondashib, shaxsning shakllanishini quyidagi bosqichlarda ifodalaydi:

1. Ilk bolalik (maktabgacha tarbiya yoshidan oldingi davr) - 3 yoshgacha;
2. Bog'cha davri - 3 yoshdan 7 yoshgacha.

3. Kichik maktab yoshi davri - 7 yoshdan 11 yoshgacha.
4. O'rta maktab yoshi (o'smirlik) davri - 11 yoshdan 15 yoshgacha.
5. Yuqori sinf o'quvchisi (ilk o'spirinlik) davri - 15 yoshdan 17 yoshgacha.

A.V. Petrovskiyning tasnifi mukammal bo'lsa-da, kamolotning oraliq bosqichlarini, ularning o'ziga xos xususiyatlarini ifodalamaydi. Vaholanki, o'sish ijtimoiy qoidalarga muvofiqmi yoki aksincha, qanday bo'lishidan qat'iy nazar, har ikkala yo'nalishning ham oraliq jihatlar bo'lishi ehtimoldan xoli emas.

Demak, har bir yosh davri o'ziga xos xususiyatlar bilan belgilanadi, bularga: oilada va maktabda bola holatining namoyon bo'lishi va o'zgarishi, ta'lim va tarbiya shakllarining o'zgarishi hamda bolaning yangi faoliyat turlari, organizmdagi aytim xususiyatlarning e'tilishi singari jarayonlarni kiritish mumkin.

Shundan kelib chiqib pedagogik psixologiyada yosh davrlarini tabaqalash amalga oshirilgan. Bular:

1. Ilk bolalik davri - tug'ilgandan 3 yoshgacha;
2. Bog'cha davri - 3 yoshdan 6, 7 yoshgacha;
3. Kichik maktab yoshi davri - 6, 7 yoshdan 10, 11 yoshgacha;
4. O'rta maktab yoshi (o'smirlik davri) - 10, 11 yoshdan 14, 15 yoshgacha;

yoshgacha:

5. Ilk o'spirinlik (kollej va lisey o'quvchilari) - 14, 15 yoshdan 17 yoshgacha.

Yuqorida keltirilgan barcha yosh davrlarini tasniflash variantlaridan bitta umumiy nuqtada kesishadi, ya'ni, pedagogikada o'quvchilar bilan tashkil etiladigan o'quv jarayoni sifati bo'lishiga erishishdir.

Yuqoridagi fikrlarga tayangan holda musiqa ta'limida yosh xususiyatlari masalasiga oydinlik kiritish imkoni yaratiladi. Bolalarning musiqiy qobiliyatlari namoyon etilishi, ularning musiqiy idrok etish imkoniyatlari, musiqiy materialni hajm jihatidan qabul qilish imkoniyatlari, vokal ijroda nafas va ovoz diapazoni, tovush payllanish o'sish davri bilan bog'liq jihatlar va h.k.

Demak, umumiy o'rta ta'limda musiqa madaniyati darslari samarali tashkil etish uchun o'quvchi bolalarning yosh xususiyatlariga doir bilimlarga ega bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Masalan, birinchi sinfda bolalarning tovush imkoniyatlari primar zonada, ya'ni, birinchi oktava do, sol atrofida qulay jaranglaydi va bu diapazonda kuylovchilar ular charchashmaydi.

5-6 sinf o'quvchilarining ovoz diapazoni esa birinchi oktavani zabt etadi, ikkinchi oktava do, re gacha maqbul tarzda yangirashi mumkin. Shu bilan, o'quvchi bolalarga taqdim etadigan musiqiy repertuari oldindan o'rganib, uning diapazoni o'quvchilar ovoz imkoniyatlari va yosh imkoniyatlariga mos bo'lishini ta'minlash lozim.

Hunda tanlanadigan har bir qo'shiqni o'quvchilar qiziqish bilan ijro etishi, ularda quvnoq kayfiyatni hosil bo'lishi, ijrodan bolalar qoniqishi muhimdir. Mazkur talablarni o'zida his etgan holda musiqiy pedagogik ishni tashkil etgan o'quvchi o'quvchilarning hurmati va olqishiga asoslanib bo'ladi.

Yosh xususiyatlari nafaqat musiqiy ijroda, balki, musiqa tinglashda ham ustuvor ahamiyat kasb etadi. Masalan, tinglanadigan musiqa asarining murakkabligi, falsafiy mushohadaga chorlovchi quvvati, asarlar ijrosida musiqa garmoniyasi qonuniyatlarini qanchalik anglashi va ularni idrok etishi yosh xususiyatlari bilan bog'liqdir.

Shu bois, bo'lajak musiqa o'quvchilarda pedagogik kasbiy talablarni tarbiyalashda yuqorida keltirilgan jihatlar muhim ahamiyat kasb etadi va mazkur sifatlarni muntazam rivojlantirib borishni talab etadi.

Talabalarining pedagogik amaliyoti o'quvchilar bilan ishlashda o'qituvchi yosh xususiyatlarini e'tiborga olish masalalarini izchil o'rganishda bebaho imkoniyat hisoblanadi. Aynan pedagogik amaliyotda talabalar o'zlari egallagan nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llab, uning natijasini ko'rish va o'zlarini o'zlari baholash imkoniyatini qo'lga kiritadilar.

Bu jarayonda talabalar turli sinflar o'quvchilari bilan pedagogik ishlarini amalga oshiradilar va har bir sinf o'quvchilarining yosh imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda ularning intellektual va emotsional imkoniyatlarini ko'rib, shu asosda musiqiy-pedagogik ishni tashkil etish imkoniga ega bo'ladi.

Demak, bolalar musiqa o'quv mashg'ulotlarida qo'shiq o'rganish shu musiqiy-ritmik harakatlarni egallashdan tashqari, ular musiqa o'quvchisi ijrosida, multimedia texnikasi vositasida musiqa asarlarini tinglab, idrok etadilar. Musiqiy ijro elementlarini bolalarga tushuntirish shuning musiqiy bilim saviyasini yanada kengaytiradi. Musiqqa asarlarini muntazam tinglash esa mashg'ulotlarni mazmunan boyitadi, uning shu xilini oshiradi, mashg'ulotlarning qiziqarli va hayajonli bo'lishiga yordam beradi.

Musiqi o'qituvchisi o'quvchilarga turli ko'rgazmali qurollar, multimedia vositalari yordamida turli musiqi asarlari ijrosini, o'zboch milliy cholg'u asboblari ko'rsatishi, tanishtirishi, o'quvchilar bilan almashishi maqsadga muvofiq. O'quvchilarda turli cholg'u asboblarda ijro etish malakalarini yanada takomillashtirish uchun turli musiqi to'garaklariga qatnashishni tavsiya etishi mumkin.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, musiqi o'qituvchisi faqatgina qo'shiq kuylashni emas, balki musiqiy-nazariy bilimlarga ham ega bo'lishi shart. Musiqi mashg'ulotlari qo'shiq kuylash, musiqi tinglash yoki nazariy bilimlar egallash bo'lishi yosh avlodni ma'naviy va jismoniy tomondan etuk shaxs etib shakllantirishga yo'naltiriladi.

Pedagogikada keng amaliyotda bo'lgan "Ta'lim jarayonida bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish" tamoyili o'quv materialining mazmuni, uning hajmi, xarakteri, u yoki bu guruh bolalarining jismoniy rivoji, umumiy tayyorgarlik saviyasi va imkoniyatlariga mos bo'lishini taqozo etadi.

Ushbu tamoyil musiqiy ta'limning ikki jihatini nazarda tutadi:

1) Musiqi ta'limida ma'lum guruh uchun belgilangan o'quv materiallarining xarakteri, mazmuni va hajmi, shu guruh o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos bo'lishi lozim;

2) Har bir guruh uchun belgilangan musiqiy bilim hajmi shu guruh o'quvchilarning badiiy saviyasiga mos bo'lishi kerak.

Bu tamoyil musiqiy bilimlarni o'zlashtirish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki, musiqiy bilimlarni bolalarga sodda, to'g'ri qilib tushuntirilmasa, ularning o'zlashtirishi talab darajasida bo'lmaydi. Mumkin. Ko'pincha, o'zlashtirilgan bilimlar sodda, o'zlashtirilmagan mavzular murakkabdek ko'rinadi.

Ta'limning sodda bo'lishi u yoki bu o'quv materialining o'qituvchisi urinishi bilan bog'liq. Bolalar yaxshi tushungan, o'zlashtirgan bilimlarini yangi (murakkab) tushunchalar bilan aniq va to'g'ri bog'lash natijasida sodda vazifalarni bajarib, murakkab vazifalarni o'zlashtirishga hozirlanib boradilar. Musiqiy bilimlarni shakllantirishda aynan shu tamoyilga amal qilish samarali natijalarga olib kelishi mumkin.

Demak, musiqi darslari orqali o'qituvchi o'quvchilarda yosh ma'naviy, badiiy va axloqiy madaniyatini, Vatandashlikni, milliy badiiy didni muntazam, tizimli tarzda tarbiyalab borishi kerak.

avlodlardan biridir. Buning uchun esa o'quvchilarning yosh xususiyatlarini, ularning ichki olamini tushunish va shu orqali pedagogik faoliyatni tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Nazorat uchun savollar

1. O'quvchilar shaxsiyatida individual musiqiy-psixologik xususiyatlar qay tarzda namoyon bo'ladi?
2. Musiqiy-psixologik xususiyatlar deganda nimalar e'tiborga olinadi?
3. Musiqiy faoliyatlarda balog'at va yosh xususiyatlari muhimligiga nimalar kiradi?
4. Turli olimlar tomonidan yosh davrlari qay tarzda tavsiflangan?
5. Musiqiy faoliyatlar uchun qulay, sezgiy davr nechta yosh deb hisoblanadi?
6. Ovoz imkoniyatlarini yaqqol namoyon etadigan primer zonalar qanday bo'lgan?

1.3. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida darsdan tashqari musiqiy mashg'ulotlarni tashkil etish.

Fan to'garaklari ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida yosh avlodga bilim berish, ularni qiziqitirgan turli yo'nalishlar bo'yicha bilim va malakalarini izchil shakllantirishga xizmat qiladi. Uzlaksiz ta'lim tizimida to'garaklar faoliyatiga katta vazifa yuklangan bo'lib, u yoshlarda fan va san'atning turli sohalariga doir bilim hamda malakalarini shakllantirish ko'zda tutilgan.

Umumta'lim maktabida musiqi to'garaklarini tashkil etish uchun estetik dunyoqarashi va badiiy tafakkurini yanada rivojlantirish, fan asoslarini yanada puxta o'zlashtirishi va unga ijobiy munosabat shakllanishiga imkon yaratadi. Shu orqali musiqi to'garaklari birinchidan, fan bo'yicha bilim va malakalarini oshirishga imkon yaratadi, ikkinchidan, o'quvchilarning bo'sh vaqtini oqitona ish bilan bog'lashga imkon yaratadi va san'at, go'zallik bilan oshno qilib, uni qadrlashlariga, uchinchidan, milliy musiqi san'atimizni o'zlashtirishga imkon yaratadi.

Musiqi to'garaklari mashg'ulotlarida faol ishtirok etadigan o'quvchilarda o'qishga nisbatan qiziqish yanada ortadi, muntazam o'qish va darsdagi nazariy asos ularning musiqiy bilimlarni

yanada chuqur egallashiga keng imkoniyat yaratadi. Buning asosida esa to'g'arak a'zolari bilan olib boriladigan badiiy-musiqiy hamda tarbiyaviy ishlarning oqilona tashkil etilishi turadi. Chunki, o'quvchilar to'g'arak mashg'ulotlarida o'quv mashg'ulotlari vazifalaridan kelib chiqqan fanning nazariy asoslarini amaliy faoliyatda qo'llaydilar, shuningdek, vokal ijro mahoratini egallash uslublari, maktab sahna va tomoshabinlar oldiga chiqish, ular bilan emosional munosabatlarni qanday tashkil etish yo'llarini bilib oladilar. Buning uchun sahna o'zini tutish vokal ijroning psixologik jihatlarini, sahna paydo bo'ladigan haqiqiy hayajonni engish bo'yicha to'g'arakda tashkil etiladigan musiqiy treninglarda qatnashadilar, egallangan bilim va malakalarini bevosita ijro sharoitida sinab ko'radilar, xatolarini tuzatadilar, o'z ijrolariga tanqidiy baho beradilar.

Masalan, birgina sahnada paydo bo'ladigan hayajonni engish o'rganish uchun o'quvchi o'zi ijro etadigan sahnaga chiqib, bo'lib o'rindiqlarda tomoshabinlarni tasavvur qilishi va diqqatini ma'lum bir nuqtaga qaratib, ijroni amalga oshirishi maqsadga muvofiq. Bunda tashqari, "Musiqiy rol ringi", "Ishonitirish" va "Modellashtirish ziddiyat" kabi metodikalarni qo'llab, to'g'arak ishtirokchilarining badiiy ijro mahoratini oshirishga, ularning kasbiy bilimlarini kengaytirishga erishish mumkin.

Maktab musiqi to'g'arak rahbari o'quvchilarni to'g'arakda qatnashishda ularning musiqiy faoliyatga nisbatan qiziqishi va ehtiyojini mavjudligi darajasini bilishi muhim ahamiyatga ega. Chunki, bu to'g'arak to'g'arakning ish faoliyati sifatini belgilaydi. Musiqiy faoliyatga qiziqish va ehtiyojining shakllanishi jarayoniga nazar tashlaganda, yoshlar avval u yoki bu ehtiyojlar paydo bo'ladi va aynan ularning tabii zaruratiga bog'liq tarzda harakat motivlari namoyon bo'ladi, buni ilg'ir olgan holda ishni tashkil etish to'g'arak rahbari uchun muhimdir. Maktab tarqasida o'quvchining musiqi bo'yicha o'quv faoliyatini olib borish mumkin. Musiqiy bilim olish maqsadi qiziquvchanlik ehtiyojini qanday qiladi. Bu ehtiyoj tarqatqotning ma'lum bir davrida, masalan, maktab maktab yoshidan boshlab ko'rinadi va qoniqitirila boshlaydi. Qoniqitirila ehtiyojlar o'smirlik davrida musiqiy faoliyatning yangi, yuqori darajalariga erishishga olib keladi.

Ehtiyojlar biologik hamda ijtimoiy turlarga bo'lingani bilan shu munosi unutmazlik lozimki, shaxsdagi har qanday ehtiyojlar avvalo ijtimoiylashtirilgan bo'ladi, ya'ni ular ijtimoiy muhitdagi ustuvor qadriyatlar, madaniy-ijtimoiy me'yorlar va shaxslararo munosabatlarning xarakteriga bog'liq bo'ladi. Musiqani tanlay olish ehtiyoj madaniyatiga, estetik tarbiyalanganlik darajasiga, etikasiga, qadriyatlariga o'ziga xos bo'lgan bo'lgan ehtiyoj bo'ladi.

Musiqi to'g'araklarida o'quvchilarning musiqiy faoliyat bilan ongini, ehtiyojlar hamda ichki ehtiyoj bilan shug'ullanishiga erishish ularning ehtiyojlar musiqiy, balki ularning umumiy bilimlarini oshirishga ham imkon yaratadi, bo'sh vaqtni oqilona tashkil etishga ko'maklashadi va ehtiyojlar natijada ular musiqiy bilimlar shakllanish dinamikasining oshib borishiga olib keladi.

Umumta'lim maktabida musiqi darsidan tashqari tashkil etiladigan o'quv-ma'rifiy ishlarning asosan ikki shakli mavjud. Bular:

- 1) musiqi tarbiyasining ommaviy shakli;
- 2) musiqi tarbiyasining to'g'arak shaklidir.

Bundan tashqari musiqi tarbiyasining ommaviy shaklida bolalarni musiqiy o'quvini alohida tekshiruvga jalb etmasdan, umumiy tarzda o'qitilishni ko'zda tutadi. Bularga qo'shiq bayramlari, "Musiqi bayrami", "O'zbekiston-vatanim manim" singari ko'rik-tanlovlar, "Musiqi bayrami", bayrami, tanliq san'at va fan arboblari bilan ijodiy uchrashuvlar, teatr va konsterlarga sayohat, "Alifbe" bayrami, "Yangi yil" bayrami, shoir va bastakorlar bilan uchrashuv va h.k. lar kiradi.

Tashbu tadbirlarga o'quvchilarni yoshi, qiziqishiga qarab oldindan tayyorlab borish maqsadga muvofiq. Tadbirlarning har birini yuksak badiiy did bilan tashkil etib amalga oshirish, tayyorlangan badiiy tadbir o'quvchilarni badiiy-musiqiy tanlana, bayram ruhini kasb etishi lozim.

Musiqi o'quvchining ommaviy tadbirlar rejasi maktab ommaviyati bilan kelishilgan holda oldindan tasdiqlangan bo'lishi lozim. Ommaviy, musiqiy tadbirlar rejasi musiqi o'quvchisi va maktab maktab ommaviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha direktor o'rinbosari, maktab maktabi bilan hamkorlikda o'quvchilarning yoshiga, qiziqishiga qarab, ehtiyojlariga, uchrashuvlar, tadbirlarni hisobga olgan holda tuziladi. Bunda ehtiyojlar musiqiy qobiliyati, qiziqishi, o'quv hisobga olinadi.

Ommaviy musiqa mashg'ulotlarining har biri aniq ishlab chiqilgan reja asosida amalga oshirilmog'i lozim. Bunda har bir mashg'ulot turiga qarab, uni asosiy maqsadi, repertuar mazmuni, maktab imkoniyatlari, taklif etilgan mehnatlar hisobga olinib, o'quvchilar jalb etiladi.

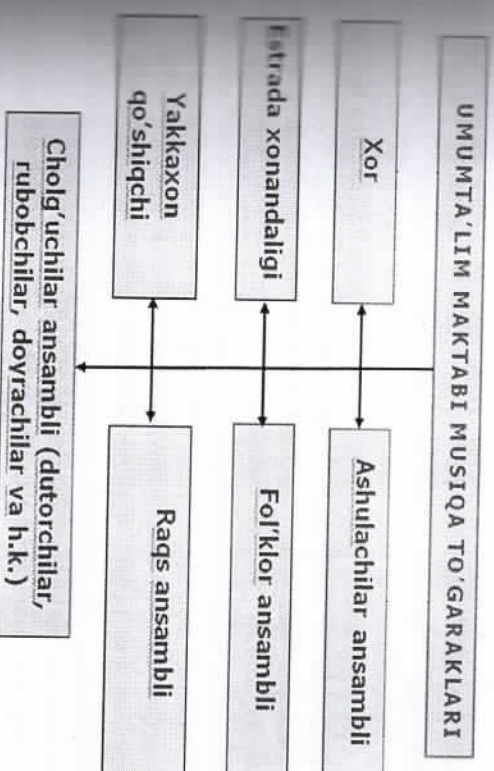
Musiq to'garaklarini o'tkazishga tayyorgarlik ko'rish va ularni amalga oshirish musiqiy ta'lim va tarbiyaning muhim bo'g'ini bo'lib aynan musiqa san'atiga kuchli qiziqishi bor o'quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini namoyon etishida muhim omil bo'ladi. Bunda to'garaklarga tanlov orqali qabul qilishda ularning har biri bilan suhbatlashish, musiqiy imkoniyatlarini aniqlash, musiqaning turli janrlari va yo'nalishlari borasidagi munosabatini aniqlash muhimdir.

Tashkil etiladigan konsterltar, ko'rik-tanlovlarda ishtirok etish o'quvchilarning musiqa to'garaklaridagi faoliyati natijasi sifatida ularni musiqaga qiziqitirishda ko'maklashadi. Tashkil etiladigan har bir chiqish konsterltar musiqiy-badiiy dramaturgiya qonuniyatlari asosida tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

To'garak ish rejasini musiqa o'qituvchisi o'z imkoniyatlariga qaratib mustaqil tarzda tuzadi. O'qituvchi o'quvchilarni musiqiy qobiliyat xohish-istagi, qiziqishi, ovoz imkoniyatlariga qarab tanlab oladi va ularni to'garaklarga jalb etadi, to'garak mashg'ulotlarini haftasiga 2-3 marta maxsus guruhlariga bo'lgan holda amalga oshiradi. To'garak a'zolari qobiliyati, qiziquvchan, musiqa darslarida faol qatnashadigan o'quvchilar tanlab olinadi. Darsda har bir o'quvchining layoqati qiziqishi hisobga olinib, u yoki bu musiqa to'garagiga jalb etiladi.

To'garak ishini faollashtiradigan narsa bu - maktab sahnavi. O'quvchilar turli tadbirlarda qo'shiqlar, raqslar ijro etib, maktab jamoasi oldida e'tibor qozonadilar hamda tuman, shahar, viloyat va Respublika ko'rik-tanlovlariga chiqish imkonini qo'lga kiritadilar.

Bu ularga o'z mehnatidan zavqlanish his-tuyg'ularini, Vatanga muhabbat, musiqa san'atiga hurmat, do'stlari orasida muho muhabbat tuyg'usini oshirib boradi. Sinfidan tashqari tarbiyaviy ishlar o'qituvchi o'z imkoniyatidan kelib chiqib quyidagi to'garaklarni tashkil etishi mumkin (6-chizmaga qarasin).

6-rasm.

Maktabdan tashqari musiqiy tarbiya shakllariga bolalar musiqa va bolalar maktablari, bolalar ijodiyot markazlari, bolalar bilan ishlaydigan musiqiy ta'lim markazlari, o'quvchilar saroylari, bolalar teatrlari va bolalar ta'limiy-tarbiyaviy muassasalar kiradi. Mazkur muassasalarda tashkil etilgan o'quvchilar muntazam tarzda o'qituvchi nazoratida bo'lib, maktab badiiy-musiqiy hayotida ularning faol ishtirok etishlarini ta'minlash lozim.

Maktab hayotida boshlang'ich sinf musiqa o'qituvchisining o'rni muhim boqiyosdir. Musiq darslaridan tashqari, zamon talabiga mos tashkil etilgan badiiy-musiqiy tadbirlar tayyorlab, o'quvchilarda san'atga bo'lgan qiziqishini muntazam rivojlantirib borishi maqsadga muvofiq.

Ommaviy ta'lim maktabi musiqa to'garaklarida badiiy-musiqiy ishlarini tashkil etish mahorati musiqa o'qituvchisida o'quvchilar bilan birga musiqa-kommunikativ faoliyatni amalga oshirish orqali ta'minlanib boradi.

Ommaviy ta'lim maktabi musiqa o'qituvchisi to'garakda o'quvchilarning keng auditoriyasi bilan ish olib borish barobarida dunyo musiqiy va milliy musiqa san'atimizning bugungi ahvoli, chinakam xalq hayotidagi musiqa asarlari borasida ham bilimlarni singdirib berishi maqsadga muvofiq. Pedagogik faoliyatning mazkur qirasi aynan ommaviy tahlil negizida olib borilishi lozim. Chunki, qiyosiy tahlil o'quvchilarda musiqa asarlarini tanlash malakalarini, tinglovchilik didini

shakllantiradi, natijada ular ham ijtimoiy muhitda yuqori badiiy saviyadagi musiqa asarlarining tinglovchilari, ijrochilari va targ'ibotchilariga aylanadilar.

Bugungi kunda yuqori badiiy saviya, kasb malakasiga ega bo'lgan yuksak talablar darajasidagi musiqani tinglovchilarga yetkazishga ilg'or san'atkorlar talaygina. Lekin, ko'pgina tinglovchilarda o'z musiqa madaniyatlarini yuqori darajadagi zamonaviy va mumtoz musiqa namunalari bilan boyitishdan ko'ra, asosan ommaviy, engil musiqa bilan kifoyalanish holatini ham ba'zan kuzatish mumkin. Ushbu holatning mantiqiy echimiga kelish uchun musiqa ta'limi sifatini oshirish, uning targ'ibotiga doimiy ehtiyoj seziladi, zero, u shaxsning musiqa madaniyatini shakllantirish va ushbu ijtimoiy, madaniy hamda ma'naviy boylikni har bir kishiga yetkazishga qaratilgandir.

Musiqa to'garagi musiqiy targ'ibotning qulay shakli bo'lib, ayrim umumta'lim maktabi o'quvchilariga singdirib borilishi zarur. Bu o'z navbatida musiqa o'qituvchisidan alohida bilim va malakalarga, ko'p badiiy dunyog'arashga ega bo'lishni talab etadi. Mazkur talablar bajarish uchun musiqa o'qituvchisi:

- ☑ bolalar va o'smirlar uchun mo'ljallangan musiqa repertuarini chuqur bilishi;
- ☑ maxsus musiqiy bilimlardan tashqari notiqlik malakasiga ham ega bo'lishi;
- ☑ turli yo'nalishdagi yosh tinglovchilar auditoriyasining psixologiya xususiyatlarini bilishi;

☑ tinglovchilar ommasida musiqa san'atiga muhabbatini tarbiyalashga imkon beruvchi ilmiy asoslangan ish usullaridan zamonaviy texnologiyalardan foydalanishni bilishi zarur bo'lishi hisoblanadi.

Musiqa tinglash barcha uchun bir xilda maroqli bo'lmaydi. Qaramasdan, uni idrok etish turlicha kechadi. Bu, tinglovchilarning individuallik bilan bog'liq fenomendir.

Muxtasar qilib aytganda, musiqa o'qituvchisining to'garagi faoliyati uning o'z ustida muntazam ishlashini ta'minlashga xizmat qilishidan tashqari, musiqa ta'limini yanada rivojlantirishga ko'maklashadi. Qolaversa, o'quvchilarda tinglovchilik madaniyatini shakllantirish butun musiqiy-pedagogik ishning pirovard natijasi bo'lishi qoladi, desak xato bo'lmaydi. Zero, umumiy musiqa ta'limining yuqori avvalo yuksak badiiy-estetik didli tinglovchini tarbiyalashdir. O'qituvchi

ma'naviy chinakam yuqori badiiy mazmunga ega bo'lgan musiqa asarlari bilan oshno etish ularda yaxlit tarzda nafosat tarbiyasini amalga oshirishda muhim hissa bo'lib qo'shiladi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Musiqa ta'limida to'garaklarning ahamiyatini tushuntiring.
2. Musiqa o'qituvchisining ilmiy tadqiqot va ilmiy-uslubiy faoliyati muhimlarini tavsiflang.
3. Musiqiy targ'ibotchilik faoliyati deganda nimani tushunasiz?
4. Musiqiy tanqidchilik o'zida nimani aks ettiradi?
5. Sinfdan tashqari musiqiy tarbiyaning qanday shakllari mavjud?
6. Maktabdagi ommaviy-musiqiy tadbirlar ko'rinishlarini sanab chiqing.

IV BOB. MUSIQIY PEDAGOGIK FAOLIYATDA KASBIY KOMPETENTLIKNI TAKOMILLASHTIRISH.

4.1. Musiqiy qobiliyatlarni rivojlantirish va diagnostika qilish

Har bir sog'lom bola olamni bilish, anglash bo'yicha idrok etish hamda munosabat bildirish, ya'ni, hissiy ziyrak va musiqiy zaiflik bo'yicha o'z-o'zini boshqarish va muvofiqlashtirishga ega bo'ladi. Haqiqatan ham bola go'daklik davridan boshlab asosiy emostiyalarning yosh tuzilmasiga ega bo'ladi.

Bolaning hissiy (emotional) olami – uning atrof-olam bilan mulqotini tashkil etishi va intellekti rivojlanishining asosidir.

Bola tabiatan tovushning barcha xarakteristikalarini: balandligi va ritmik tuzilishi, dinamikasi, tembrini tez idrok etadigan xususiyatga ega bo'ladi. Biroq, zamonaviy (ola-onasi boladan hissiy jihatdan yiroq yoki nevroitik) oilada yoki ko'p tovushlarga nisbatan salbiy munosabat mavjud (uyda ko'p baland tovushda gapirilmaydi) yoki aksincha (qoch baland gapiriladi, baqir-chaqir ko'p bo'lib turadi) bo'lsa, bolaning ta seziqlari ko'pincha pasayib ketadi. Bunday muhit albatta bolaning musiqiy ohanglarni tinglab, ulardan ma'no, mazmun topa olish qobiliyatining rivojlanishiga to'sqinlik qiladi.

Binobarin, musiqiy faoliyat o'zida olam tovushlarini idrok etishning keng imkoniyatlarini va shu orqali: hissiy barqarorlash tashkilatlashirilganlik, o'z-o'zini boshqara olish, moslashuvchanlik singari psixik sifatlari va xususiyatlarni aks ettiradi. Bular esa psixotening vazifasini bajarishi mumkin. Biroq, musiqiy rivojlanishning bu tarzidagi individuallashirilgan dasturlarini tuzishda shaxs rivojlanishiga va bola ruhiy-hissiy tajribasi xususiyatlarini bilish talab etiladi.

Zamonaviy musiqiya-pedagogikasi amaliyotida musiqiy diagnostikaning quyidagi sohalar mavjud.

1. O'quvchining individual musiqiy xususiyatlarini va musiqiy rivojlanishi dinamikasini ob'yektiv baholamadan turib, ularni asoslangan, tabaqalashtirilgan (shuningdek, individual) musiqiy ta'lim amalga oshirib bo'lmaydi. Ushbu talab o'quvchilarning musiqiy faoliyatini tashkil etishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

2. Psixodiagnostik metodlar bolalar bilan maxsus (iqtidorli bolalar uchun), umumiy yoki korreksion musiqiya ta'limini amalga oshirish uchun zarur.

Musiqiya mashg'ulotlarida ko'p hollarda o'quvchilar uchun – shaxsning umumiy xususiyat va sifatlari rivojlanadi yoki rivojlanishi zarurligi asoslanib noaniq bo'lib qoladi. Pedagogik ish asosida naifakat musiqiy-talim vazifalari amalga oshirilishi, balki emotional-tirodaviy o'z-o'zini boshqarish, aqliy ish qobiliyati, diqqat, xotira, tafakkurni rivojlantirish talabari ham ustuvor ahamiyat kasb etishi, bunda musiqiya maqsad emas, shunga aylanmog'i zarur.

1. Musiqiy-pedagogik jarayonni boshqarish musiqiya ta'limida an'anaviy innovatsion texnologiyalar samaradorligining qiyosiy ma'lumotlariga ega bo'lishni talab etadi. Musiqiy rivojlanish dinamikasini o'zlashtirishning muvaffaqiyatli vosita va usullarini ishlab chiqish – shaxsni har qanday rivojlanishga yo'naltirilgan samarali musiqiy-pedagogik faoliyatlarini yaratishdagi muhim psixodiagnostik vazifadur.

Shunday qilib, musiqiy qobiliyatlar diagnostikasi bolalarni qobiliyatli va qobiliyatsizlarga ajratish uchun emas, balki past darajada ifodalangan qobiliyatlarini oshirish va qobiliyatni aniqlab, tegishli xossa hamda sifatlarni rivojlantirishga yo'naltirilgan musiqiy-pedagogik dasturlarni tuzish uchun zarur.

Qobiliyatlar uchun zarur bo'lgan barcha ichki (psixologik) sharoitlarni yaratish, yuqori badiiy saviyadagi san'at talablari nuqtai nazaridan musiqiya ta'limi qayta yaratish (jivo etish) tarzidagi didaktik vazifani qo'yish zarur.

O'quvchi musiqiy qobiliyatlari yoki uning alohida tuzilmalarining rivojlanishini kuzatib, o'quvchi psixologik mazmunidagi talablarni qo'yishi lozim, bu esa musiqiy ta'lim va tarbiyaning muvaffaqiyatli xususiyatini yana bir bor ta'kidlaydi.

Musiqiy qobiliyatlarining namoyon etilishini tahlil etishga boshlashdan shu qobiliyatlar atamasini aniqlab olish lozim.

Zamonaviy psixologiyada qobiliyatlar deganda ma'lum faoliyatni amalga oshirish (ya'ni tez va sifatli) amalga oshirishda namoyon bo'ladigan xarakteristik sifatlarni yaxlitligi tushuniladi.

Qobiliyatlarining biologik asosi layoqatlar – tug'ma, organizmning nasliy xususiyat bo'lib, ularni insonning ustun temperament xususiyatlari orqali namoyon etish mumkin. Biroq, faqatgina layoqatlar asosida insonning qobiliyatlarining rivojlanishini bashorat etish mumkin emas, asosiy, tegishli xossa aksorotini (musiqiya) o'zlashtirish bo'yicha ijtimoiy tajriba bo'lishidir.

Umumiy qobiliyatlar predmetli faoliyatning barcha ko'rinishlarida namoyon bo'lishi mumkin. Ular universal xarakterga ega bo'ladi va u

yoki bu faoliyat (masalan, musiqiy faoliyat) muvaffaqiyatli ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Shunday qilib, umumiy qobiliyatlar insonning tug'ma (genetik shartlangan) va keyin egallangan (ijtimoiy shartlangan) tajribalar bog'liq bo'ladi. Zero, faoliyat predmeti umumiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega bo'lmaydi.

Insonning ushbu faoliyati yaratuvchi yoki vayron etuvchi yo'nalish oladimi, qaysi tajriba va qaysi munosabatlar bu faoliyatni shakllantirish vazifaning muhimligi shunda. Musiqqa bu erda mustasno emas. U haqiqatan ham nafaqat shaxs xarakteristikalarini, balki shaxsning uni o'z ichiga olgan olam bilan o'zaro munosabati nuqtai nazaridan yaratish yoki vayron etish predmeti sifatida muhimdir. Bu erda ko'p narsa musiqiy etalonlardan foydalanish va ularning ma'lum shaxs tomonidan o'zlashtirilishi usullariga bog'liq.

Shunday qilib, layoqatlar va ijtimoiy tajriba (o'rganilgan) shaxsning intellektual imkoniyatlarini, undagi umumiy qobiliyatlar rivojlanishi darajasini belgilaydi. Insonning umumiy qobiliyatlar ifodasi sifatidagi musiqiy qobiliyatlari rivojlanadi, ular maxsus faoliyat tur sifatida shaxsning intellektual imkoniyatlarini shakllantirishga imkon yaratadi.

Umumiy qobiliyatlar tuzilmasi inson psixikasining harakat (motor) va bilish xususiyatlaridan tashkil topadi. O'z navbatida ijtimoiy tajriba o'zlashtirishning harakat yoki taktik-kinestetik (teri orqali) va bilish (avvalo noverbal (yo'zma), psixosomotional (ruhiy-hissiy) xususiyatlari individual rivojlanishning tug'ma va egallangan xossalari muqarrar nazaridan ko'rib chiqish zarur.

Tug'ma, genetik shartlangan imkoniyatlarni psixofiziologik temperamentning tipologik xususiyatlari – asab to'qimalarining energetik faolligiga kiritishadi. Bular: qo'zg'alish va tormozlanish jarayonlarining kuchi, tezligi va mobilligi (harakatchanligi) darajasi, faollik ko'p hollarda inson reaksiyasining motor (harakat) va emosional (hissiy) xarakterini belgilaydi.

Musiqiy faoliyatda shaxsning taktik-kinestetik (teri), motor (harakat) faoliyati xususiyatlari musiqiylikning muhim xarakteristikasi insonning musiqadagi asosiy xususiyat – uning vaqti tabiatini muvofiq adekvat (aynan) idrok etish va qayta yaratish (reproduktiv faoliyat) ta'minlash, ijroga imkon yaratadigan sur'at, metr-ritm qobiliyatlarining namoyon bo'lishiga imkon yaratadi.

Musiqqa ta'limda avvalo go'zallikni o'rganish orqali hissiy ta'minlashni o'rgatish ko'zda tutiladi. Har bir sog'lom, kichik maktab yoshidagi bola hissiy ziyrak va musiqiy zukko inson bo'lib o'sish uchun barcha imkoniyatlarga ega bo'ladi.

Musiqqa ta'limida qobiliyatlar muhim o'rin tutadi. Chunki, musiqiy qobiliyat talab darajasida rivojlanmagan bo'lsa, unda ijodiy ijro muvaffaqiyatini qo'lga kiritish qiyin.

Kichik maktab yoshidagi bolalar, jumladan birinchi - to'rtinchi sinf o'quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirish muhim pedagogik ahamiyatga ega bo'lib, umumiy musiqiy ta'limning muvaffaqiyatini ta'minlashga olib keluvchi omillardan biridir.

O'quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirish turli ish usullari, jumladan, repertuarga urg'u bergan holda, ya'ni bolalarni o'ziga jalb etadigan asarlarni ularga o'rgatish orqali, ikkinchidan, bolalarni kuylash faoliyatiga qiziqitish orqali, uchinchidan ular o'zlarida bo'lgan asarlarni o'rganish va kuylash orqali amalga oshirishi imkon.

Qobiliyatlar tabiatiga to'xtalib, shuni aytish zarurki, qobiliyatlarining amalga layoqat hisoblanadi. Qobiliyat taraqqiyotining dastlabki sharti sifatida namoyon bo'ladigan miya tuzilishi, sezgi a'zolari va bolalarning shartlangan, ya'ni amalga oshirishi aniq bo'lgan xususiyatlari **layoqat** deyiladi. Layoqat miya tuzilishiga bog'liq asosda faoliyat jarayonida rivojlanib, faoliyatda qobiliyat sifatida namoyon bo'ladi. Inson layoqatining rivojlanib qobiliyatga aylanishiga va qobiliyatlarining yanada rivojlanishida shaxsning qiziqishlari asosiy omil hisoblanadi.

Demak, **qobiliyatlar** deganda ma'lum faoliyatni samarali, tez va shartli amalga oshirishda namoyon bo'ladigan yaxlit xususiyatlar tushuniladi.

Musiqiy qobiliyatlar barcha qobiliyatlar singari tug'ma, genetik xususiyatga ega bo'lib, ularni bolaning ustun temperament xususiyatlari orqali ta'lim etish mumkin. Biroq, faqatgina layoqatlar asosida bolalarning qobiliyatlari rivojlanishini bashorat etish mumkin emas, balki inson musiqani o'zlashtirish bo'yicha tajriba shakllanishidir.

Umumiy qobiliyatlar musiqiy faoliyat muvaffaqiyatini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Ular o'quvchining tug'ma, genetik shartlangan va keyin egallangan tajribasiga bog'liq bo'ladi.

O'quvchilarning musiqiy faoliyatida qobiliyatlarning etarli darajada rivojlanmaganligi kuzatilsa, o'qituvchi tuzatish (korreksion) va rivojlantirish mazmuniga ega bo'lgan vazifalarni qo'yish orqali musiqiy ta'lim va tarbiyaning rivojlaniruvchi xususiyatini ta'minlashi mumkin.

Musiqiy qobiliyati nisbatan past ifodalangan o'quvchilar bilan alohida korreksion ishlar olib borish zarur. Bu esa, avvalo yuksak dasturlovchilarni tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega.

Maktab boshlang'ich sinflar darsliklarida bolalarning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi ko'pgina qo'shiqlar keltirilgan. Jumladan, birinchi sinf darsligida M. Muhammadiev she'ri, S. Abramova musiqasi bilan "Qo'g'irchoq'im" qo'shiqi o'quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Ushbu qo'shiq re minor tonalligida, o'rtacha sur'atda, quvnoq kayfiyatda mayin, jozibali tarzda ijro etiladi. Shuningdek, uning kuy rivojlanishi ham o'ziga xos, ya'ni, dastlabki re, la, fa, la, sol, sol, sol notalari tonallikning birinchi bosqich uchlovushligini tashkil etadi (1-nota misoliga qaralsin).

1-nota misoli.

Bu tovushlarni kuylash orqali bolalar ravon, aniq, bir tekisda va tovush balandligiga rioya qilgan holda kuylashni o'rganadi. Shu orqali ularning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirish ishlari amalga oshiriladi.

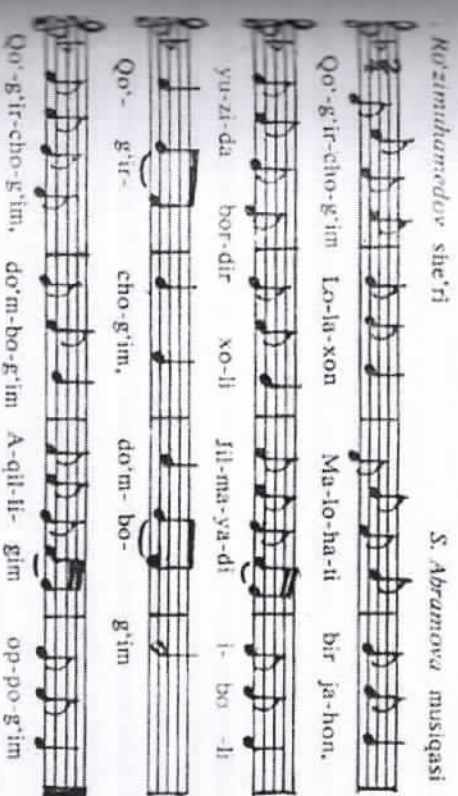
Xuddi shuningdek, ikkinchi sinfda M. Qo'shoqov she'ri, J. Najmiddinov musiqasi bilan "Bolalar va g'ozlar", H. Muhammadiev she'ri, T. Toshmatov musiqasi bilan "Ayiq polvonlar bog'chasi", uchinchi sinf darsligida P. Mo'min she'ri, D. Omonullaeva musiqasi bilan "Vatanjonim vatanim", G. Komilov she'ri, T. Azimov musiqasi bilan "Qo'shig'imiz avjida" qo'shiqlari, to'rtinchi sinfda N. Narzullaev she'ri, S. Jalil musiqasi bilan "Temur bobom - mening bobom", P. Mo'min she'ri, K. Kenjaev musiqasi bilan "Xal yozaman do'stinga" kabi qo'shiqlar bolalarning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon beradigan qo'shiqlardir.

Chunki, ularning barchasida kuy rivojlanishi, uning harakat yo'nalishi, tovushlarning bir-biri bilan munosabati aynan bolalarning

olamini his qilishga imkon yaratadi va ular orqali musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirish mumkin (2-nota misoliga qaralsin).

Psixomotor (harakatlarning ruhiy jihatdan boshqarilishi) qobiliyatlar ham tug'ma xususiyatlar natijasida, ham hayot davomida, ijtimoiy ta'lim natijasida hosil bo'ladi. Insonning teri-muskul (mushak) tuzilmasi musiqiy - ijrochilikning har qanday ko'rinishida tovushlarning ritmik tuzilishi (tashkil etilishi) orqali ishtirok etadi.

QO'G'IRCHOQ'IM

2-nota misoli

Jumladan, vokal ijrochiligida tovush paylari, xalqum, nafas olish mexanizmlarining muvofiq ishlashi, musiqiy-cho'g'u ijrochiligida esa tug'ma va hayot davomida egallangan - barmoqlar, qo'l, tirsak, tilakning harakati va tuzilishi, ularning harakatchanligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Musiqiylikning tug'ma psixomotor xususiyatlari va asab tizimining tipologik (ma'lum shaxs tipiga mansubligi) xususiyatlari insoniyon etilishini insonning ustun xarakterga ega bo'lgan temperament tiplari vositasida o'rganiladi.

Musiqiy qobiliyatlar maxsus qobiliyatlar sifatida o'zida murakkab dinamik aloqalar majmuini hosil qiladi. Musiqiy qobiliyatlar tuzilishida muhim va nisbiy eshitish qobiliyati ajratib ko'rsatiladi.

B. M. Teplov musiqiy qobiliyatlarga quyidagilarni kiritadi:

✓ ladni his qilish - tovushlar orasidagi munosabatlarni mazmunli va ifodali idrok etish qobiliyatini;

✓ musiqiy eshitish tasavvurlari – musiqiy tasavvur musiqiy obyektni shakllantirish va musiqiy tafakkurni rivojlantirishning asosini tashkil qiladigan, oldin eshitib idrok etilgan musiqani “ongda tinglash” qobiliyatini va;

✓ musiqiy ritmi his qilish – idrok qilish, aniq takrorlash va yongil ritmik shakllar yaratish.

Bundan tashqari, musiqani anglash, idrok etishda alohida o'rin tutadigan yana bir muhim xususiyat mavjud bo'lib, bu musiqiylik deb ataladi. Musiqiylik shaxsning individual sifati bo'lib, u rivojlantirilishga moyil emas. Shunga qaramasdan o'qitish, qulay repertuar tanlash, ijro faoliyati orqali musiqiylikni ma'lum miqdorda rivojlantirish holatiga kuzatilgan.

Maxsus qobiliyatlar ma'lum faoliyat (musiga, tasviriy san'at, matematika, tashkilotchilik va b.q.) turi bilan shug'ullanishda katta muvaffaqiyatlarga olib keladigan imkoniyatlar tarzidagi individual psixologik xususiyatidir. Maxsus musiqiy qobiliyatlarni jadal rivojlantuvchi layoqatlar - musiqiy eshitish va xotira mavjudligi va darajasiga tayanadi.

Hozirgi paytda fanda qobiliyatlar rivojlantirishga qulay bo'lgan sensitiv davrlar mavjudligi isbotlangan. Musiqiy qobiliyatlar uchun bu davr 5-7 yosh deb ko'rsatiladi, chunki xuddi ana shu davrda bolaning musiqiy eshitish qobiliyati va xotirasi faol shakllanadi. Layoqatlar turlicha bo'lganligi bois, maxsus qobiliyatlar bir-biridan ancha farq qiladigan anatomiya va fiziologiya jarayonlari asosida shakllanadi.

Umumiy musiqiy qobiliyatlarga musiqiy xotira va psixomotor qobiliyatlar - harakat, ya'ni, musiqa ijrosi maromi, kuchli va kuchsiz hissalarining almashib turishi kiradi. Maxsus tashkil etilgan sharoitlarda bolalarning qobiliyatlarini yo'naltirib, ma'lum darajada rivojlantirish mumkin.

Tovush balandligini eshitish qobiliyati orqali musiqiy tovushlar mutlaq aniqlash imkoniyati yaratilsa va cholg'u-chilarda kerakli notalarga aniq tushish ta'minlansa kuyini yaxit idrok etish va yongil sifatlari ijroga erishish ta'minlanadi. Aynan tovush harakatini eshitish qobiliyati orqali biz ma'lum kuyning qashqar rubobida, g'ijjakda yoki nayda ijro etilganligini aniqlab olamiz.

Tovush harakatini eshitish qobiliyati bilan musiqada kayfiyat va ba'zilar obrazni ifodalash bir-biriga bog'liqdir. Chunki, musiqa mazmunini intonatsiya qilish, ifodalash san'ati bo'lib hisoblanadi. Ushbu intonatsiya asosini tovush balandligini, ya'ni, intervalni eshitishda mujassamlashtirgan va u orqali biz kuyini tanib olishimiz mumkin.

Eshitish qobiliyati interval va ladni his qilishga bo'linadi. Intervalni his qilish - qo'shni tovushlar orasidagi interval munosabatini, ladni his qilish - kuy tovushlarining laddagi bargaror tovushlarga (tonika) munosabatini aks ettiradi. Ladni his qilish tovush harakatini eshitish qobiliyatining asosini tashkil etib, intervalni eshitish – ladni his qilishga asoslan hosila xususiyat bo'lib hisoblanadi, chunki har bir interval lad ichida o'zining aniq o'rniga egadir.

Talabalarda musiqiy eshitish qobiliyati darajasini o'rganish va uni rivojlantirish maqsadida turli vaziyatlarni modelashirish mumkin. Masalan, “Do major” o'yinida etti talaba ishtirok etadi va ularning har biri o'z intonatsiya qiladi. Oldin asosiy bosqichlar tovushlari ovoza ega bo'lgan holda, boshqa bosqichlar tovushlari esa ovoz chiqarmagan holda bo'lgan yuqoriga va pastga tomon kuyilashadi. Keyin uning teskarisini ijro etadilar. Bu o'yin turli variantlarda ijro etilishi mumkin.

O'yin sharti shundan iboratki, har safar ijro etganda kim xato qilsa, o'z talaba o'yindan chiqadi va uning joyiga boshqa talaba kiritiladi. O'yin oxirgi almashmagan talaba qolguncha davom etadi va u g'olib deb e'lonlanadi. Bu o'yin talabalarda kognitiv reaksiya tezligini oshirishga, intervalni aniq idrok etishga va bosqichlar bilan o'z harakatlarni muvofiqlashtirishga o'rgatadi.

Ladni eshitish tamoyillari asosida venger kompozitori va pedagogi Z.Kodalyning musiqiy eshitishni rivojlantirish texnologiyasi tuzilgan. Bu texnologiya nisbiy (relyativ) lad solmizatsiyasi deb ataladi va unga ko'ra har bir tovush o'z xarakteriga ega bo'lib, tonika bilan muvofiqlashtirishda namoyon bo'ladi.

Ushbu tuzilma bo'yicha kuy bosqichlaridagi ladni anglash orqali musiqiy eshitishni tarbiyalash asos qilib olingan. Musiqiy tovushning lad solmizatsiyasi musiqiy mohiyatni tashkil etadi. Uni chuqur o'zlashtirish uchun bolalarni qo'l ishoralari va har etti bosqichning bo'g'inli nomlari bilan ta'lim beriladi. Venger pedagoglari ma'lumotlariga qaraganda, bolalar bolalar Z.Kodaly tuzilmasi bo'yicha ta'lim olganlarning 90 foizdan ko'prog'i maktabga o'qishga qabul qilish paytida tinq kuyilay olgan. Shuning uchun, eshitish qobiliyati tovush balandligini va uning laddagi intonatsiyasini yaxitlikda anglash imkoniyatini yaratadi. Mazkur o'qitish usulidan keyingi yosh davrlarida ham izchil foydalanish mumkin.

Talabalarda garmonik (tovushlarni ketma-ket uyg'un holda) va polifonik (ko'p ovozi) eshitishni tabiiy talash kuydagi ikki va undan ortiq ovozlarning birgalikdagi harakatini eshita olish bilan bog'liq. Rivojlangan polifonik eshitish qobiliyatiga ega bo'lgan insonni cholg'uchisi o'z jiroi davomida boshqa cholg'ular jirosini, pianinachi esa asosiy kuydan tashqari barcha tovushlar harakatini, ya'ni, bas, yordamchi tovushlar, polifonik asarda esa nafaqat yuqori, balki barcha tovushlarni tahliliy eshitish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Garmonik eshitish ohangdoshlikka yo'naltirilgan musiqiy eshitishdir. Agar polifonik eshitish va uning rivojlanishi musiqi tovushlarni gorizontal bo'yicha eshita olishga qaratilgan bo'lsa, garmonik eshitish tovushlarni vertikal bo'yicha tinglash sifatiga javob beradi. Shunga qaramasdan, eshitishning bu turi barcha uchun ahamiyatlidir, zero musiqiy tafakkur qonunlari ko'p hollarda garmonik izchillik qonunlari orqali namoyon bo'ladi. Garmonik eshitish ladni eshitish asosida, asosiy xususiyatlari orqali tonika, dominant va subdominant ohangdoshliklarni uchtovushliklar, septakkordlar va ularning aylannmalarini tinglash asosida paydo bo'ladi.

Garmonik eshitishni rivojlantirishning quyidagi metodlari zamonaviy musiqi pedagogikasi amaliyotida keng qo'llanishi maqsadga muvofiq

- qo'shiqni nisbatan sekin sur'atda jiro etib tovushlar tuzilmasini eshitish;
- turi tovushlarni melodik shaklda ketma-ket jiro etish;
- asarning garmonik asosini saqlagan holda kuy tuzilmasini rivojlantirish.

Ta'kidlash lozimki, oddiy tovushlar to'liqini chastotasi o'zgarishi bilan tovushning ikkita sifati – tovushdagi balandlik va tembr o'zgarishi bilan o'zgaradi. Biroq, tembr tovush hosil qilish kuchiga qarab ham o'zgarishi ma'lum. Tovush dinamikasi to'g'ridan-to'g'ri uning tembr bilan bog'liqdir.

Bolalar ijrosiga jo'r bo'lish orqali yoqimli tovush hosil qilishga erishish aynan cholg'u sozining tembr imkoniyatlarini chuqur bilishga asoslanadi. Tembr–dinamik eshitish qobiliyatini rivojlantirish sinesteziya qonuniyatlari muhim ahamiyat kasb etadi.

¹³ Akustika (*yun.*) - tinglashga oid; tovushning fizik xususiyatlarini o'rganuvchi fizika bo'limi.

¹⁴ Registr (*lat.*) - to'xyat, topshirib qo'yish; qaysidir belgisi, asosan tovush tembrini bildirishgan tovushlar qismi. Har bir cholg'u asbobida shartli ravishda uchta registr (yuqori, yuqori, o'rt va past).

Yuqorida tahlil etilgan barcha: tovush balandligi, kuy harakati, polifonik, garmonik, tembr–dinamik eshitish qobiliyatlari kishi o'zida shakllanib eshitish va u bilan bog'liq bo'lgan musiqiy eshitish tasavvurlarini rivojlantirgan taqdirdagina yuksalishi mumkin.

Musiqiy eshitish tasavvurlari muhim ahamiyatga egadir. Ko'pincha, shakllanib eshitish va musiqiy eshitish tasavvurlarini bir-biri bilan amallashtirishadi. Aslida, musiqiy eshitish tasavvurlari bu musiqiy tashkilotni cholg'u yoki ovoz yordamiz onga tasavvur etishdir. Ichki eshitish qobiliyati tinglovchiga hozir yangramayotgan bo'lsada, oldin tinglangan musiqi asarini tasavvurda hosil qilish imkonini beradi.

Tamigi kompozitor Robert Shuman musiqiy eshitish tasavvurlarining ahamiyati to'g'risida quyidagilarni aytgan edi, - siz har qanday musiqani qog'ozda, ya'ni notasini tahlil qilib tushuna olishingiz kerak. Agar sizning oldingizga asar notasini qo'yishsa va siz uni ijro etishingiz kerak bo'lsa, oldin uni ko'zlaringiz bilan o'qing va jiro eting. Ushbu qobiliyat xotira imkoniyatlari bilan bog'liq. Musiqiy xotirani rivojlantirish barobarida biz musiqiy eshitish tasavvurlari va tovush balandligini eshitish qobiliyatini rivojlantiramiz.

Biroq, kuylash jaryonida eshitish xotirasini rivojlantirish muvaffaqiyatsiz, bunga xotiraning motor harakat va ko'rish turlari qo'shilishi sabab bo'ladi. Asarni eshitib o'rganganidan ko'ra, xotiraning yordamchi turlari orqali o'rganish engil kechadi.

Umunan, har qanday musiqiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishda musiqiy qobiliyatlar muhim ahamiyatga ega. Agar talabada musiqiy qobiliyatlar rivojlanmagan bo'lsa, uning qaysidir musiqiy faoliyat (chalish, kuylash, munosabat bildirish) bilan muvaffaqiyatli shug'ullanishi haqida gapirish qiyin.

Musiqiy qobiliyatlar tug'ma genetik xususiyat bo'lib, hayot davomida uni etarli darajada rivojlantirishning imkoni cheklangan. Shu bilan, musiqiy qobiliyatlar yuqori darajada namoyon bo'lgan o'quvchilar bilan alohida ishlash - ularning bu yo'nalishda yuqori natijalarga erishishlariga mustahkam zamin yaratishi shubhasiz.

Shaxsning individual farqlanish sifatlarini ilmiy o'rganishga ingliz olimi Frensis Galton 1880 yilda asos soldi. Uning g'oyalari amerikalik psixolog Kettel davom ettirdi. U insonlarning jismoniy va ruhiy xususiyatlarini o'rganish uchun 50 dan ortiq test yaratdi. Shaxslarning individual farqlarini aniqlashga qaratilgan Bine, Myunsterberglar qo'llagan usullar ham Kettel testlariga qo'shildi.

Individual xususiyatlarni miqdor jihatdan o'lchash muammasi o'nlab yillar davomida ilmiy ishlar asosida ma'lum tizimga solindi. Testlar batareyasi amalga oshirilgach, ularning natijalari standartlashtirilgan usullar bilan bajarilib, umumiy to'plangan bahalar hisoblanadi.

Qobiliyalar murakkab strukturaga ega. Aniq faoliyat talab qiladigan qobiliyatlardan ayrimlari shu faoliyat uchun ustun bo'lgan ayrimlari yordamchi hisoblanadi. Turli qobiliyatlarning psixologik tavsifalaridan kelib chiqib bu qobiliyatlarda birta emas, balki barcha talablarga javob beruvchi umumiy sifatarni ko'rsatish mumkin. Bu turli kasblarga doir umumiy qobiliyalar borligini ko'rsatadi.

Badiiy tipga mansub talabalar jonli tasavvur obrazlarining yorqinligi va taassurotining boyligi bilan namoyon bo'ladi. Fikrlashda tip vakillarida nazariy mulohazalar kuchli, o'rta tipda har ikkalasi ham bo'ladi.

Qobiliyatlarning fiziologik va pedagogik-psixologik qirralarini umumlashtirgan holda ular ikkiga bo'linadi:

1. Umumiy qobiliyalar, turli faoliyatlarni muvaffaqiyatli bajarishga imkon beruvchi nazariy, ijodiy qobiliyalar.

2. Maxsus qobiliyalar - bir yo'nalish bo'yicha: musiqachi, rassom, notiq, mediklar va h.k. uchun zarur bo'lgan maxsus qobiliyalar.

Talant - iste'dod va qobiliyalar majmuidan iborat bo'lib, ko'pgina qamrovi faoliyatga qarashli psixik sifatlar yig'indisi bo'lib, aniq iste'dod ham qobiliyalar yig'indisidan talant darajasiga ko'tarilishi mumkin.

Qobiliyatlarning asosi layogat hisoblanadi. Qobiliyatlar tarqiqiyotining dastlabki sharti sifatida namoyon bo'ladigan miya tuzilishi, sezgi a'zolari va harakatlarning shartlangan hamda funktsional xususiyatlari - layogat deyiladi. Layogat miya hajmi, po'stlog'i mikrostrukturasi bog'liq asosda faoliyat jarayonida rivojlanib, faoliyatda qobiliyat sifatida namoyon bo'ladi. Layogatning rivojlanish qobiliyatga aylanishida va qobiliyatlarning yanada rivojlanish qiziqishlar asosiy omil hisoblanadi.

Umumiy qobiliyalar musiqiy faoliyat muvaffaqiyatini ta'minlovchi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Ular talabning tug'ma, genetik shartlangan va keyin egallangan tajribasiga bog'liq bo'ladi. Zero, faoliyat predmeti umumiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega bo'lmaydi.

O'z navbatida ijtimoiy tajribani o'zlashtirishning motor-harakat, intellektual va boshqa, ya'ni noverbal, psixosomastik xususiyatlarini individual rivojlanishning tug'ma va egallangan xossalari muhim nazariydan ko'rib chiqish zarur.

Xulosa qilib aytganda, musiqiy qobiliyalar musiqiy faoliyat muvaffaqiyatini ta'minlaydigan muhim omil bo'lib, oliy musiqi bilimida talabalar bilan o'quv mashg'ulotlarini oqilona tashkil etish jarayonida ularni ham individual, ham umumiy tarzda muntazam rivojlantirib borishga harakat qilish lozim.

Nazorat uchun savollar

1. Umumiy va maxsus qobiliyatlarning farqini tushuntiring.
2. Musiqiy qobiliyalar qaysi turga kiradi?
3. Musiqiy qobiliyatlarni rivojlantirish yo'llarini sanab bering.
4. Musiqiy qobiliyalar diagnostikasini amalga oshirishdan maqsad nima?
5. Sinf jamoasi bilan ishlash jarayonida individual yondashuv qay tarzda amalga oshiriladi?

4.2. Pedagogik texnikani egallashning pedagogik va psixologik jihatlari.

Pedagogik texnika pedagogik mahoratning tarkibiy qismi sanalib, o'quvchining o'quv jarayonini samarali tashkil etishda namoyon bo'ladi. Pedagogik texnika - bu musiqiy faoliyatlarda ijroviy ko'nikma va mulakalar majmuidan iborat bo'lib, o'quvchi tomonidan ijro repertuarini muvaffaqiyatli bajarishda amalga oshirishda qo'llaniladi.

Musiqiy faoliyatda mulogot (muomala) san'atini qo'llashda quyidagilar asosiy rol o'ynaydi.

Badiiy vazifalarni echishda moslashuvchanlik. Bunda sinf jamoasi bilan ijro faoliyatini amalga oshirganda o'quvchilar jamoasiga tez moslashib keta olish imkoniyati tushuniladi. Zero, ushbu imkoniyat interaktiv musiqiy faoliyat muvaffaqiyatini ta'minlovchi muhim omildir.

Hissiy (emosional) jihatdan muvaffaqiyatli bo'lish. Dars jarayonida turli psixologik, hissiy vaziyatlarga duch kelinadi. Ba'zan kayfiyatni muvaffaqiyatli, salbiy holatlar uchraganda: agar ular ancha sezilarli bo'lsa, ko'rsatish olish, agar kattaroq bo'lsa, bosqich bilan ushbu holatni hal qilib, tezda mavzu tahliliga o'tish talab etiladi.

Handardlik. Musiqi darsini muvaffaqiyatli tashkil etishda o'quvchilarning kayfiyati muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun darsni boshlashdan oldin va dars jarayonida har bir o'quvchining kayfiyatini nazorat qilib borish va zarur bo'lganda, ularni qo'llab-quvvatlash hamardlik ko'rsatish katta ta'limiy ahamiyatga egadir.

Muammoli vaziyatlarga nisbatan tayyor bo'lish. O'quvchilarning o'zaro mulog'otini samarali tashkil etishda turli vaziyatlarga duch kelish mumkin. Muammoli vaziyatlar uchraganda uni engil hal qilish darkor.

Mulog'otning demokratik usuliga ega bo'lish. Dars jarayoni haqiqatgina interaktiv mulog'ot vositasida amalga oshadi, shuning uchun o'quvchilar bilan xorda kuylaganda yoki asar tinglaganda, albatta demokratik uslubda ish yuritish lozim.

Ijro jarayonida o'quvchilarning diqqatini boshqara olish. Diqqat mexanizmlaridan (ixtiyoriy va ixtiyorsiz) xabardor bo'lish. Insonga turli qo'zg'atuvchilar munazam ta'sir etib turadi. Inson ongi haqida ob'yektlarning barchasini birdaniga ma'lum aniqlikda qamrab olishga qodir emas, ba'zilar - aniq, ba'zilar g'ira-shira ilg'ab olinadi, ba'zilar esa umuman sezilmaydi. O'rta turgan ob'yektlardan inson o'zi uchun qiziqarli bo'lganlarini ajratadi. Insonning har qanday faoliyati ma'lum ob'yektni ajratish va unga diqqatni qaratishni talab etadi.

Diqqat deganda ongning boshqa ob'yektlardan to'la xoli bo'lgan holda ma'lum ob'yektlar (musiqi asarini tinglash) yoki faoliyatga (xorda kuylash) qaratilganligi va yo'nalganligi tushuniladi. Ma'lum ob'yektni ajratishda diqqatning tanlanganligi namoyon bo'ladi.

Diqqat:

- ixtiyorsiz;
 - ixtiyoriy;
 - ixtiyoriydan keyingi tarzida bo'lishi mumkin.
- Ixtiyorsiz diqqat quyidagi holatlarda:

- tashqi ta'sirlar – masalan, biron yodimli kuy uzoqdan quloq chalinganda ixtiyorsiz ravishda biz ushbu musiqaga diqqatimizni yo'naltiramiz, bunda qo'zg'atuvchilar xususiyatlari (ularga qo'zg'atuvchining kuchi va kutilmaganligi, yangiligi, o'ziga xohligi) qo'zg'atuvchining kontrastligi, ob'yektning harakatligi kiradi) orqali va;

- ichki intilish natijasida, masalan, biz uchun sevimli bo'lgan musiqani tinglash ehtiyoji mavjudligi sababli mazkur mulog'ot

tinglashga diqqatimizni yo'naltirishimiz yo'nalganlik orqali namoyon bo'ladi.

Simfonik orkestr ijrosidan faqatgina birinchi skripkaning ijrosini ajratib idrok etish - ongli tarzda qo'yilgan maqsad natijasida hosil bo'ladigan ixtiyoriy diqqatga misol bo'la oladi. Bunday diqqat turi hamisha irodaviy harakatlarni talab etadi.

Xorda kuylaganda tashqi ko'rinishga qarab o'quvchining hissiy holatini aniqlash, ya'ni, individual xususiyatlariga ko'ra o'quvchi...

- xotirjammi?
- bezovtami?
- hayajonlanayaptimi?
- quvnoqmi?
- xafammi, aniqlash tushuniladi.

Ijro jarayonida harakatlar, kechimmalar, kayfiyatni ifodali ko'rsatish qobiliyati mavjudligi. Buning uchun:

- a) o'quvchining hissiy holatini ob'yektiv baholay olish muhimdir;
- b) pedagogik muvaffaqiyatlar garovi sifatida o'quvchiga hamardlik, uning hissiy holati (kechimmalari) ni ijobiyligiga erishish zarur.

Mimika orqali badiiy kommunikativni amalga oshirishda quyidagi talablar qo'yiladi:

- Mimika pedagogik jihatdan talabga javob berishi, ijro etilayotgan yoki tinglanayotgan musiqi asaridagi badiiy voqelik haqida fikrini aks ettirishi lozim.

- Mimika o'quvchining musiqiy faoliyat mazmuni va yo'nalganligini kuchaytirishi zarur.

Pantomimika o'quvchining so'z orqali tushuntirayotgan dars badiiy materiali estetik mazmunini tabiiy tarzda kuchaytirishi lozim.

Musiqi asari g'oyasini ifodalashda nutq texnikasi madaniyati quyidagi talablar asosida tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

1. Nutq leksika, fonetika, uslub, so'zlash, urg'u jihatidan yuksak darajasida bo'lishi zarur.

2. Nutq musiqi san'atida badiiy mazmunli, aniq va tushunarli bo'lishi lozim.

Pedagogik texnikada o'quvchining o'z hatii-harakatini boshqarishi muhim ahamiyatga ega. Bunda u:

- a) o'z gavdasini boshqara olishi: bunga mimika va pantomimikani qo'llash me'yori, u orqali ifodalangan musiqiy tushunchalar, musiqiy

jiroda ovozing kuchi, dinamikasi, sur'ati, glissandoni ifodalash "boshlash" va "tugatish" kabilar kiradi;

b) hissiyoti va kayfiyatini boshqara olishi: bunga musiqiy ijro zarur bo'lgan kayfiyat va kechinmalarni ifodalashga salbiy ta'sir etuvchi ortiqcha ruhiy charchoqni yo'qota olishi, ham badiiy musiqiy ijroda ham ma'lum musiqa asarini tinglash jarayonida asar dramaturgiyasiga asosan ijobiy hissiyotlarni vujudga keltira olishi kiradi;

c) ijtimoiy-perseptiv qobiliyatlari: bunga musiqiy diqqati, har bir o'quvchining ijro jarayonida va tinglanayotgan musiqa asari bo'yicha bildirmog'chi bo'lgan badiiy fikrlarini yuzidan "uqib olishi", shuningdek, turli kayfiyat va kechinmalarga, dramatik holatlarga ega bo'lgan musiqa asarlarini tinglash va undan ma'lum xulosalarga ega bo'lishda kuzatuvchanligi, ijro etiladigan qo'shiq yoki tinglanadigan musiqa asarining hajmi, dinamikasi va undagi mavjud kulminasiya, avj partiturasida tasavvuri hajmi kiradi);

d) nulg texnikasi: bunga nafas olishi, o'z ovozing balandligi va tonini auditoriya hajmi va tinglovchilarga moslashi, talaffuz tarzi, yo'nalish, gapirganda o'z ovozi tonini turlicha o'zgartirishi, nulg sur'ati, ya'ni tez-jadal yoki sekin gapirishi, mavzu mazmunini bayon etganda qo'llaniladigan pauzalardan foydalanishi kabilar kiradi.

Musiqa o'qituvchisi bilim oluvchilarga pedagogik ta'sir ko'rsatishda ta'lim-tarbiya jarayonining texnologik loyihasini tuzadi va uni oqib beradi. Bunga o'qituvchining didaktik, tashkilotchilik, konstruktiv va kommunikativ ko'nikmalariga qo'yiladigan talablar, qo'llaydigan texnologik ish usullari, pedagogik ishlarni tashkil etishi va boshqalar kiradi.

Ta'kidlash lozimki, endi ish boshlagan yosh o'qituvchilarga pedagogik faoliyatida ba'zan quyidagi juz'iy kamchiliklar uchradigan kuzatiladi:

1. O'quvchi bilan sidqidildan so'zlasha olmaslik;
2. Salbiy pedagogik vaziyatlarda o'zini to'xtata olmaslik va o'quvchi bilan munosib mulqotni amalga oshira olmaslik;
3. Bolalar bilan pedagogik mulqot jarayonida o'zining ishonchsizlikni engta olmaslik;
4. Nutqining ravon emasligi;
5. Ayrim hollarda ortiqcha qatig'o'qlikka yo'l qo'yish;
6. Muntazam xushmuomala bo'lishdan qo'rqib turish;

7. Dars jarayonida juda tez, sekin, haddan ortiq baland yoki past gapirish;

8. Mashg'ulot paytida ortiqcha harakat qilish yoki bir joyda qotib qolish, ba'zan qo'llarini qaerga qo'yishni bilmaslik;

9. O'z gavdasini tutishdagi kamchiliklar (bukchayib, erga qarab yotish, keraksiz joyda kulish, ortiqcha harakatlarni qilish, turli jismlarni qo'llarda aylantirib yurish va h.k.).

Pedagogik texnika o'qituvchiga o'quvchilar bilan mulqotda bo'lishda to'g'ri muomala tarzini tanlash imkonini beradi. Muomala tarzi, o'quvchilar bilan munosabat uslub, diksiya, mimika, imolatorni to'g'ri tanlash, ularning barchasi pedagogik texnika muhimchasi tarkibiga kiradi.

O'qituvchi darsga kirib kelganida auditoriyada o'quvchilar tezda o'rinlaridan turib, salomlashish uchun chog'lanadilar. Bunda ularning harakatlari noxos, kimdir oldin turgan kimdir keyin, ba'zi o'qituvchilarning tovushi chiqib, ma'lum darajada shovqinli vaziyat hosil bo'lishi mumkin.

Salomlashish jarayonini to'g'ri izga solish uchun o'quvchilar bilan o'qituvchi bilan salomlashish mashqini amalga oshirish mumkin. Buning uchun kirib kelish va salomlashishni toki u ma'lum me'yorga yetmaguncha, ya'ni o'quvchilar bu faoliyatni shovqinsiz, birgalikda, jadal, engillik bilan, tashkillashtirilgan holda bajarmaguncha davom ettirish lozim.

O'qituvchi o'zining pedagogik mahorati, intellekti va madaniyatiga doimo jiddiy e'tibor berishi va pedagogik mahoratini, kasbiy vazifalarini bajarish qanchalik qo'llidan kelishi darajasini doimo tekshirib borishi, o'lim oluvchilar ongi hamda qalbiga kirib borishning maqbul yo'llarini muntazam izlashi zarur.

Zero, o'qituvchi o'z tarbiyalanuvchilarini faqat bilimlar bilan qurollantirish bilan chegaralanmasdan, balki ularga o'zining hatti-harakati bilan ham ta'sir etadi. Uning intellekti va madaniyati, badiiy yuligi va insoniyligi, ma'naviy sifatlari o'quvchilar tomonidan salohiyat sifatida qabul qilinishi kerak. O'qituvchi faqat o'z guruhini hamda ayrim o'quvchilarni o'rganish va ularning to'g'ri tavsifnomasini berishiga emas, balki o'quvchilar jamoasi va uning har bir a'zosiining shog'illanish istiqbollari ham belgilash imkoniga ega bo'lishi darkor.

Pedagogik mulqot jarayonida zarur bo'lgan, emosional holatlar tagozo etuvchi vaziyatlarni modelashitrgan mashqlarni bajarish mumkin.

1) Pedagogik mulqot ko'p qirrali, birgalikdagi faoliyat bo'lib, o'qituvchidan vaziyatga moslashishni talab etadi. Masalan, "Bos boshlandi. Siz (o'qituvchi) ish stolingizni egallangansiz. Eshik ochiladi. Siz kirgan o'quvchiga qaraysiz: talabchanlik bilan "tezgina o'tir hayron bo'lib: "kutmagan edim", norozi ohangda: "fikrni bo'layapman savol tarzida: "nimadir bo'ldimi?", ta'na bilan: "ishlashga xalq berayapsan", quvnoq holatda: "xayriyat!" so'zlari yangraydi.

2) O'quvchini doskaga chaqirasiz, u vazifani bajarmaganligini aytadi. Shunda sizning reaksiyangiz: achinasiz: "tushunaman, sen ham noqulay", ta'na qilaman: "nojoiz ish", khaman: "endi nima bo'lad qanday izohlaysan?", hayron holda: "bu nechanchi marta bo'layapti befarq holda: "menga endi farqi yo'q".

Ushbu vazifalarni echishda o'zini oqlaydigan vaziyatlarni kelib chiqish maqsadga muvofiq. Barcha vaziyatlarni o'quvchilar o'qituvchi yoki o'quvchi ro'lda turib bajarishi va natijalarni qiyoslash mumkin. Muhtim ushbu reaksiyalar sherikda qanday oqibatlarni namoyon qilganini aniqlash orqali ma'lum vaziyatlarda zarur bo'lgan mimika variantlar ustida ishlash mumkin.

Pedagogik mahoratni egallashi uchun o'qituvchi o'quvchilarni rivojlantirish va shakllantirishning hozirgi bosqichida mimika erishmoqchi ekanligini aniq tasavvur qilishi lozim.

Bo'lajak o'qituvchi aynan oliy o'quv yurtida tizimlashtirilgan zaruriy ilmiy bilimlarni puxta egallab olishi zarur. Musiqiy pedagog mahoratni egallashda pedagogika, musiqa pedagogikasi, umumiy psixologiya va musiqa psixologiyasi kabi fanlarga doir bilimlar katta o'ynaydi. O'qituvchi chet tillardan birini, kompyuter texnologiyasini mukammal bilishi maqsadga muvofiq. Pedagogik mahoratni egallash uchun faqat o'z predmeti yuzasidan bilimlarga ega bo'lish kifoyat qilmaydi, balki yuqorida ta'kidlab o'tilgan fanlarni ham muayyan darajada egallash musiqiy pedagogik mahorat shakllanishining muhim omillaridan biridir.

O'quv mashg'uloti jarayonida ovoz va nutqda uchraydigan ayrim kamchiliklar: monoton, zerkarli, ya'ni bir xil, o'zgarmas ohang mavzu bayonini amalga oshirish, auditoriya talabidan baland tovondan yoki aksincha, juda past ohangda gapirish, gapirish tonining ayrtayotgan

modda mohiyatiga mos bo'lmasiligi (ba'zan juda yuqori tonlarda yoki kinchda past tonda gapirish), nutqning ba'zan hayotiy emasligi, mavzu bayonida pauzalar, ohangni o'zgartirib turish, urg'u berish, ta'kidlash talabiga etaricha amal qilmaslik, ifodali o'qish malakasining pastligi (teharva), so'zlarni aniq talaffuz qilmaslik kabildan iborat.

Ushbu kamchiliklar musiqa o'qituvchisi uchun o'quvchilarga namozil ta'sir etishga xalqati berishi mumkin. Mazkur nuqsonlarga talablik davrida barham berish bo'lajak musiqa o'qituvchilari uchun jamiyatidir. Bunga mustaqil ravishda maxsus mashqlarni takrorlash qog'li erishish mumkin.

O'qituvchining estetikasi uning yuz ifodasida, ochiq ko'ngiligid, harakatidagi vazminlik va ixchamligida, imo-ishorasining haqiqiyiligi va o'quvchiga e'tiboriligid, o'z gavasini qanday tutishida bilimb turadi. Yuz ifodasini tirishtirish, harakatlardagi pala-partishlik, mulqot jarayonidagi imo-ishoraning ba'zan sun'iyiligi, sinf jamoasini boshqarishdagi bo'shanglikka yo'l qo'yilishi mumkin emas.

Hatto, o'qituvchining xonaga qanday kirib kelishi, bolalarga qanday e'tibor bilan qarashi, salomlashishi, sinf xonasida qanday tempda yurishi bolalarning barchasi o'quvchiga o'ziga xos ijobiy yoki salbiy psixologik ta'sir ko'rsatadigan kuchdir. Vazmin, xushmuomala, bilimlarni o'quvchiga soddada tarzda etkaza oladigan, har bir o'quvchining shakllantirish dinamikasini sezib turadigan va hissiy holatini yaxshi bilimladigan o'qituvchi o'ziga ishongan, kuchli o'qituvchidir.

O'qituvchining o'zini o'nglab olish qobiliyatini quyidagi test modamda tekshirib ko'rish mumkin: kayfiyangiz va ruhiy holatyangizga oid quyidagi savollarga «ha» yoki «yo'q» javobini bering.

- Siz doim o'zingizni vazmin tuta olasizmi?
- Tabiatan ko'proq jo'shqin kayfiyatda bo'lasizmi?
- Dars o'tayotganingizda va uyda siz doimo e'tiborli va e'tiborlisiz?

- O'z hissiyotlaringizni boshqara olasizmi?
- Yuqin kishilaringiz va o'rtog'larangizga xushmuomala va e'tiborlansiz?

- Yangilikni tez o'zlashtira olasizmi?
- Qutulish zarur bo'lgan zararli odatyangiz yo'qmi?
- Hurot nostandart vaziyatdan so'ng siz «o'zimni yaxshiroq tutishim kerak edi», deb afsuslangan holatlar bo'lganmi?

«Ha» va «yo'q» javoblarni hisoblab, xulosa yasang. Agar barcha javoblar ijobiy bo'lsa, u sizning vazminligingiz, o'zingizni boshqara olishingizni hamda o'zingizni yuqori baholaganningizni ko'rsatadi.

Agar javoblarning barchasi salbiy bo'lsa bu sizning besaramjonligingizni, o'zingizga ishonchingiz pastligini, ko'pincha boshqalarga tanqidiy munosabarda bo'lishingizni bildiradi. Aralash, ya'ni «ha» va «yo'q» javoblar bir xilda bo'lsa o'zingizning kamchiliklaringizni bilishingizni ko'rsatadi, bu o'z-o'zini tartibyalashga qo'yilgan dastlabki qadam, o'z-o'zini moslashtira bilish, o'z-o'zini tartibyalash uchun dastlabki harakatdir.

O'z-o'zini moslashtirishning eng muhim usullariga quyidagilarni kiradi:

- ✓ xushmuomalalik va kelajakka ishonch bilan qarash;
- ✓ o'z harakatini nazorat qilish;
- ✓ faoliyatning biror turida hordiq chiqarish (mehnat terapiyasi);
- musiqi terapiyasi, faol dam olish, kitob o'qish, hazil-mutoyba);
- ✓ o'z-o'zini ishontrish.

Shuningdek, ruhiy barqarorlikka erishishda quyidagi maslahatlardan foydalanish maqsadga muvofiq:

- ortiqcha badqovoq bo'lmasilik;
 - boshqalarning nuqsonlarini oshirib ko'rsatmaslik;
 - hazil-mutoyibaga moyil bo'lish;
 - xushmuomala bo'lish va kelajakka ishonch bilan qarash.
- Bunday sifatlarni egallash shartlari quyidagicha:

– o'z kasbining jamiyadagi mas'uliyati o'rni ongli ravishda tushunish;

- burch sezgisining ustunligi;
 - pedagogik ziyraklik;
 - hissiy sezuvchanlik;
 - o'zini tahlil qilish va to'g'ri baholash.
- o'zini boshqara olish: emosional holatni idora etish, jismoniy salomatlik, jiiimoiy mas'uliyat, nutq texnikasi.
- hamkasblar bilan o'zaro hamkorlikni amalga oshira olish
- tashkilotchilik, kommunikativ va baholash malakalarining mavjudligi

O'qituvchining diagnostik mahorati: bilim, ko'nikma va malakalar sifatiga tegishli baho bera olish, o'quvchilarning egallagan bilim darajasini aniqlashdan iborat.

1. O'qituvchining tashkilotchilik imkoniyatlari: o'quvchilarning talib faoliyatlarini shunday tashkil etish lozimki, o'quv materiallarning faol harakatlari manbaiga aylansin;

2. O'quv metodlari va vositalarini shunday tanlash lozimki, o'quv materiallari o'zining murakkabligi nuqtai nazaridan o'quvchilarning qobiliyatlari, ularning o'zlashtirish imkoniyatlari darajasida bo'lsin;

3. Musiqi o'quv mashg'ulotlarida badiiy tarbiya samaradorligi: o'quv materialidan samarali foydalanish, o'qitish metodlari va vositalaridan o'quvchilarning estetik rivojlanishi, ularning mustaqil bilishga intilishi, mas'uliyatligi, javobgarlikni his etishi, o'zi va boshqalarga nisbatan talabchanligi yo'lida foydalansin;

4. Har bir o'quvchi nimani va qanday o'qishi, uni qacrdan axtlarishi, qaysi ma'lumotlarni olishi, qaysi ko'rsatkichlar bo'yicha qo'llashi va foydalanishi orqali bilishning mo'ljallangan chegaralarini aniqlasin;

5. Darsda maqbul axloqiy-psixologik vaziyat, o'qituvchining o'quvchilar bilan va o'quvchilarning o'zaro munosabatlarida qulayliklar yaratilgan;

6. O'quvchilar tomonidan darsda faol pozitsiya; mustaqillik, faollik, o'qituvchiga ijobiy munosabat, malaka, o'rganilayotgan o'quv materialining sifati borasida to'g'ri xulosa chiqara olish, ya'ni o'z-o'zini tahlil va o'z-o'zini baholash qobiliyati namoyon bo'lsin;

7. Musiqi madaniyati fanining etakchi g'oyalari, terminologiyasi va ul egallash imkoniyatlarini o'zlashtirsin.

O'quvchilarning musiqi ta'limini amalga oshirishda musiqi pedagogikasi, evristik pedagogika tamoyillari va metodlari, yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash keng imkoniyatlar yaratadi. Shu bilan, darslarda "Sibelius" nota matni muharriri kompyuter dasturidan samarali foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Har bir darsni qiziqtirish tamoyili va pedagogik hamkorlik asosida tashkil etish zarur. Bunda dars jarayonida yaratiladigan pozitiv badiiy-pedagogik vaziyat muhim rol o'ynaydi. O'qitish jarayonida pedagogik mehnat samaradorligining asosiy mezonlari o'zlashtirish bo'yicha o'quvchilarning ijodiy va intellektual tafakkurini rivojlantirish asosida o'qituvchining etakchi g'oyalarini egallash samaradorligi muhim o'rin tutadi.

Ta'kidlash lozimki, bo'lajak musiqi o'qituvchilarida pedagogik texnikani shakllantirish orgali ularning mahoratini oshirish muhim pedagogik vazifalardan biri bo'lib hisoblanadi.

Har bir o'quv mashg'ulotida o'rganiladigan kasbiy bilimlar, shakllantiriladigan ko'nikma va malakalar talabalarning istiqbolida etib, malakali mutaxassis kadrlar bo'lib etishishida muhim omil bo'lib hisoblanadi. Bunga esa tinimsiz izlanish va o'z ustida ishlash orgali erishish mumkin.

Nazorat uchun savollar

1. Pedagogik texnika tushunchasi nimani anglatadi?
2. Pedagogik texnikani rivojlantirish yo'llarini tushuntiring.
3. Pedagogik mahorat tushunchasini tavsiflang.
4. Pedagogik mahoratni shakllantirishda nimalarga e'tibor qaratilishi zarur?
5. Kasbiy musiqiy pedagogik faoliyatda pedagogik mahoratning namoyon etilishi xususiyatlari.

4.3. O'qituvchining o'z ustida ishlashi va kasbiy kompetentligi

O'qituvchining muhim faoliyat qirralaridan biri bu ilmiy tadqiqotchilik faoliyatidir. Zero, o'qituvchi ta'lim jarayoni sub'ekti sifatida faoliyat ko'rsatargan ekan, doimiy rivojlanish, taraqqiyotning oldingi safida bo'lishi talab qilinadi. Ijtimoiy rivojlanish, demagogiya akseleratsiya, yangi texnika va texnologiyalarning kundalik maishiy hayotga kirib kelishi kabi omillar yoshlarning bilim va tasavvurlarini ko'lamiga ta'sir etadi. Bu esa o'qituvchining ta'lim sub'ekti va ob'ekti bo'lgan o'quvchilarning oshib boruvchi talablariga doimo to'yinib bo'lishini, o'z faoliyatini muntazam takomillashtirib borishini talab etadi.

Ayniqsa, musiqi ta'limining o'ziga xos san'at darsi ekanligi bundan tashqari musiqi ta'limiga axborot, innovatsion va kommunikatsion texnologiyalarning jadal kirib kelayotganligi ta'lim metodikalari takomillashtirishni, yangi interaktiv faoliyat usullarini ishlab chiqishni taqozo etadi.

O'quvchilarning musiqiy talab va ehtiyojlari, tinglovchilik qobiliyatlarini oshirish, ularning istiqbolida malakali mutaxassis kadrlar bo'lib etishishida muhim omil bo'lib hisoblanadi. Bunga esa tinimsiz izlanish va o'z ustida ishlash orgali erishish mumkin.

indusiyalarni tahlil etish, ularning istiqbolli yo'nalishlari borasida ilmiy prognozlar berish, shuningdek, o'quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini, tinglovchilik didini diagnostika qilish orgali ta'lim jarayonidagi o'qituvchilarning borasida yangi metodikalarni ishlab chiqishni taqozo etadi.

Yuqorida keltirilgan omillarning barchasi musiqi o'qituvchisining tadqiqotchilik faoliyati bilan shug'ullanishini naqadar muhimligini ko'rsatadi.

O'qituvchining ilmiy izlanuvchanligi asosan quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

1. Mavjud amaldagi o'qitish metodikalari takomillashtirish. Ijtimoiy taraqqiyot davrida musiqi ta'limning dolzarbligi oshib bormoqda. Shuni inobatga olgan holda o'quvchilarga singdiriladigan bilimlarning hajmi va sifatini yanada takomillashtirish, ularda badiiy-senetik tafakkur imkoniyatlarini kengaytirish, qiziqishlarini oshirish orgali musiqiy bilimlarga ega bo'lish ehtiyojini rivojlantirishga yo'naltirilgan noan'anaviy metodikalarni ishlab chiqish.

2. Ta'lim mazmunini boyitish va milliyatlashirish. Milliy musiqi texnikamizga oid (mumtoz va folklor musiqi asarlarining yaratilish va ijro etilishi), mashhur sozanda va xonandalar, musiqi nazariyotchilari, bastakorlar, ko'plab she'rlari qo'shiqqa aylangan shoirlar, milliy musiqi san'atimizning rivojlanishida muhim o'rin egallagan hududlar, geografik joylar, rags san'ati tarixi bilan bog'liq siymolar, sanalar va h.k.) metodikalar tadqiqi va shu orgali musiqi ta'limi rivojiga hissa qo'shish.

3. O'quvchilarning qobiliyatlari va bilim darajalarini diagnostika qilish.

Musiqi o'quv mashg'ulotlarining yakuniy maqsadi bu o'quvchilarda musiqiy bilim, ko'nikma va malakalarni samarali shakllantirishdan iborat ekanligini nazarda tutadigan bo'lsak, shakllanadigan bilimlar hajmi o'quvchilarda musiqiy qobiliyatlarni muvofiq va izlanuvchanligi darajasiga bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Musiqiy qobiliyatlar hajmini diagnostika qilib, o'quvchilardagi individual musiqiy imkoniyatlar hajmini aniqlash va shu orgali individuallashgan va tabaqalashtirilgan ta'limni amalga oshirish ko'zda tutiladi. Yuqorida keltirilgan tadbirlarni muntazam amalga oshirib borish o'qituvchining kasbiy o'sishini ta'minlashga xizmat qiladi.

4. O'qituvchi-musiqachining ilmiy-uslubiy faoliyatiga o'quv-uslubiy qo'llanmalar, uslubiy ko'rsatmalar, notalar xrestomatiyasi,

ko'rgazmali qurollar, slaydlar, elektron darsliklar, testlar, uslubiy tavsiyanomalarni ishlab chiqish kiradi va pirovard natijada ta'lim sifatining yuksalishiga xizmat qiladi.

Metodologik asosdagi innovatsion faoliyat metodlari rang-barang bo'lib, o'quvchining o'z oldiga qo'ygan pedagogik maqsadidan kelib chiqadi. Bular fundamental, amaliy yoki innovatsion tadqiqot ishlab bo'lib, ma'lum bir musiqiy faoliyat bo'yicha musiqiy-nazariy materiallarga asoslanishi; cholg'u asboblari tuzilishi, ijrosi yoki turki bo'yicha; kompozitor va bastakorlar biografiyasi va amalga oshirgan ma'lum yo'nalishdagi faoliyati bo'yicha; mamlakatimizda musiqa san'atining bugungi kundagi taraqqiyotiga shart-sharoit yaratgan omillar: ko'rik-tanlovlar, festivallar doirasida amalga oshirilayotgan ilmiy - uslubiy konferentsiyalar ahamiyatini tahlil yoki o'rganish bo'yicha va h.k. bo'lishi mumkin. Bu yo'nalishdagi izlanishlar o'quvchining kasbiy o'sishida muhim rol o'ynaydi.

O'quvchi-musiqachining kasbiy o'sishini ta'minlaydigan individual, ijodiy faoliyat va shartlar sirasiga quyidagilar kiradi:

1) Musiqqa pedagogikasi, psixologiyasi va sotsiologiyasi borasida bilim, ko'nikma va malakalarni muntazam, rejali tarzda egallab olish va o'z ustida muntazam ishlashi;

2) Musiqiy ijroni talab darajasida amalga oshirishni ta'minlash maqsadida cholg'u sozida (yoki xonandalik bo'yicha) muntazam, ho'kuni reja asosida mashq qilish, bunda rivojlantiruvchi ganna va e'yudlar, murakkab cholg'u asarlaridan fragmentlar ijro etib borish, so' yoki ashulachilar ansambli bilan ishlash malakalarini oshirish maqsadida vokal-xor mashqlari, vokalizlar, turli asarlar, ijro repertuaridan amaliy parchalarini yoki to'liq holda so'feditio kuylashi;

3) Musiqqa pedagogikasi va metodikasi, tarixi, yangi tendentsiyalar haqida tezkor ma'lumotlarga ega bo'lish maqsadida vaqti matbuot radio va televideniedan tegishli materiallar, eshittirish va ko'rsatuvlar muntazam ko'rib borish, mulohazali masalalar bo'yicha e'lon qilingan gazeta maqolalariga, televidenie va radio orqali uzatilgan chiqishlar munosabat bildirishi;

4) Hududdagi tizim soha mutaxassislari (oliy, o'rta-maxsus musiqa ta'limi, musiqa va san'at maktabi hamda umumta'lim maktabi musiqa o'quvchilari) bilan muntazam uchrashib, musiqa pedagogikalarining muhim muammolari, masalalari borasida suhbatlar uyushtirish, ayrim muammoli masalalarni vaqti matbuotga olib chiqish o'quvchining

zamon talabiga javob beradigan mutaxassis sifatida namoyon bo'lishiga imkon yaratadi.

Faqatgina o'quv yurtida o'rganilgan bilimning o'zi bilan kifoyalanish o'quvchining rivojlanishini ta'minlamaydi. Mustaqil ta'lim olish - oliy ta'limda o'rganilgan musiqa sohasidagi bilim va texavurlarni mustahkamlash, ularni yangi bilimlar bilan to'ldirishni nazarda tutadi. Shu munosabat bilan o'quvchi tomonidan har bir darsda o'quvchilarga beriladigan uy vazifasi o'rganilgan mavzuga doir bilimlarni yanada to'ldirishga xizmat qiladi.

O'quvchi darsni rejalashtirganda har bir mavzuning o'rganiladigan va mustaqil tarzda o'zlashtiriladigan qismlarini belgilab olishi maqsadga muvofiq. Shu asosda mustaqil tarzda o'rganish uchun vazifalar belgilanadi. Vazifani belgilashda o'quvchi ushbu materialning o'quvchi tomonidan izlab topilishiga imkon mavjudligi, mustaqil o'qish orqali uni o'zlashtirishda ortiqcha savollar paydo bo'lmastligi hamda mazkur materialning rivojlantiruvchi xarakterga ega ekanligi hisobga olishi lozim.

Keyingi darsda, uy vazifasi muhokamasida o'quvchi o'quvchining mustaqil o'zlashtirgan o'quv materialini tinglab, uni to'ldirishi, unga o'z fikrini bildirishi dardkor. Mustaqil ishlar ijodiy tarzda tashkil etilsa, o'quvchilar uchun yanada qiziqarli bo'ladi.

O'quvchilarda tinglovchilik madaniyatini shakllantirish muhim ma'naviy-estetik muammolardan biri bo'lib, bu hozirgi kun musiqa bozorida janr va uslub jihatidan rang-barang musiqa asarlarining taklif etilayotganligi bilan izohlanadi. Ayritish lozimki, bu holat aynan musiqa o'quvchilariga qo'shimcha vazifalar yuklamog'da. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda o'quvchilarda musiqiy didni tarbiyalash pedagogik muammolardan biriga aylanadi. Bu radio va televidenie orqali e'farga uzatilayotgan ayrim saviyasi past musiqalarning ko'pligi bilan ham izohlanadi.

Albatta, bu - repertuar muammosi bo'lib, o'quvchilarning ayrim hollarda turli g'arb va sharq mamlakatlarining zamonaviy estrada musiqa namunalari yoki ushbu ohanglarga o'zbekcha so'zlar qo'yilgan "qo'shiqlar"ga "mahliyo" bo'lishi, kliplar va yuqori texnologiyali, o'ziga jalb etadigan ohanglar kombinatsiyasini aks ettirgan aranjirovka orqali tinglovchi (o'quvchi)ga uzatilmog'da.

Shu boisdan ham o'quvchilar o'quvchilarda musiqiy didni shakllanishda musiqani saralab tinglash, ulardan yuqori saviyali va past

saviyali asarlarni ajrata olish sifatlarini tarbiyalashlari muhimdir. Olti o'quv yurtidan o'zida yuksak musiqiy didni singdirgan holda chiqib ketadigan bakalavr kelajakda chinakam musiqaning qadriga etadigan shu orqali milliy madaniyatimizni asrab-avaylaydigan yetuk insonga mutaxassisga aylanadi, albatta.

O'quvchilarning milliy musiqaga san'atimiz, milliy musiqiy madaniyatimizni idrok etishini rivojlantirish jarayonida yangi yondashuv va texnologiyalarni qo'llash katta imkoniyatlar eishigini ochadi. Buning uchun kompyuter xonalaridan foydalanib, mavjud nota matni kompyuter dasturlarini qo'llab, o'quvchilarda musiqaga qiziqish uyg'otish orqali ularning musiqiy bilimlarini oshirib borish davr talabidir.

Musiqaga ta'limning mavjud muammolarini yechishda zamonaviy yondashuvlar, yangi texnologiyalar va ishlanmalarni qo'llab ularni yechishning optimal yo'llarini taklif etish borasida ko'pgina bilimlarga amalga oshirilmogda. Jumladan, zamonaviy musiqaga ta'limni amalga oshirishda uning samaradorligini oshirish, yangi talablar darajasidagi o'qitish metodlarini yaratish va darslarda ulardan izchil foydalanish bo'yicha mamlakatimizda ma'lum yutuqlarga erishildi.

Aytish mumkinki, mamlakatimizda keyingi yillarda musiqaga ta'limni takomillashtirishga doir darslik, o'quv qo'llanma va monografiyalar yaratildi, ilmiy-tadqiqot ishlari, dissertatsiyalar himoya qilindi, ko'plab ilmiy maqola va tezislar chop etildi. Bu tadqiqot ishlari musiqaga ta'limni yangi talablar asosida, zamonaviy ta'lim texnologiyalari vositasida tashkil etish bo'yicha ko'pgina ilmiy materiallar, ishlanmalar va xulosalarga erishildi. Bularning barchasi musiqaga ta'limni samaradorligini oshirishga, ularning kasbiy bilim ko'nikma va malakalarini yuksaltirishga xizmat qilmoqda.

Fan to'garaklari ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida yosh avlodga qo'shimcha bilimlar berish, ularni qiziqdirgan turli yo'nalishlar bo'yicha ko'nikma va malakalarini izchil shakllantirishga xizmat qiladi.

To'garaklar o'quvchilarning estetik dunyoqarashi va badiiy tafakkurini yanada boyitishga, kasbiy-musiqiy fanlar asoslarini yanada puxta o'zlashtirishga imkon yaratadi. Shu orqali to'garaklar birinchidan, bilim va malakalarni oshirishga sharoit yaratib, ikkinchidan, o'quvchilarning bo'sh vaqtini oqilona tashkil etishga san'at, go'zallik bilan yana bir bora oshno bo'lishlariga, o'z qadrlashlariga, milliy musiqaga san'atimiz orqali milliy qadriyatlarini yanada chuqur his etishlariga keng imkoniyatlar yaratiladi.

To'garak mashg'ulotlarida faol ishtirok etish, o'quvchilarda o'qishga nisbatan qiziqish yanada o'rishiga, muntazam amaliy mashqlar va darsdagi nazariy asos ularning musiqiy bilimlari yanada chuqur egallashiga xizmat qiladi. Buning asosida esa to'garaklar a'zolari bilan olib boriladigan ishlarining oqilona tashkil etilishi turadi. Chunki, o'quvchilar to'garaklar mashg'ulotlarida o'quv mashg'ulotlari vazifalaridan kelib chiqib, fanning nazariy asoslarini amaliy faoliyatda qo'llaydilar, shuningdek, sahna mahorati, tomoshabinlar oldiga chiqish, olti bilan hissiy munosabatlarni tashkil etish yo'llarini bilib oladi.

Buning uchun sahnada o'zini tutish, vokal ijroning psixologik jihatlari, sahnada paydo bo'ladigan hissiy hayajonni engish bo'yicha to'garakda tashkil etiladigan maxsus treninglarda qatnashadilar, egallangan bilim va malakalarini bevosita ijro sharoitida sinab ko'radi, xatolarini tuzatadilar, o'z ijrolariga tanqidiy baho beradilar. Masalan, birgina sahnada paydo bo'ladigan hayajonni engishni o'rganish uchun o'quvchi o'zi ijro etadigan sahnaga chiqib, bo'sh o'rindiqlarda tomoshabinlarni tasavvur qilishi va diqqatini ma'lum bir nuqtaga qaratib, ijroni amalga oshirishi maqsadga muvofiq. Bundan tashqari, "Musiqiy rol ringi", "Ishontirish" va "Modelashirilgan sahnalar" kabi metodikalarni qo'llab badiiy ijro mahoratini oshirishga, o'zlarining kasbiy bilimlarini kengaytirishga erishishi mumkin.

O'quvchilarni ushbu to'garaklarga jalb etishda ularning musiqiy faoliyatiga nisbatan qiziqish va ehtiyojlari mavjudligi darajasini bilish muhim ahamiyatga ega. Chunki, bu tadbir to'garakning ish faoliyati sifatini belgilaydi. Musiqiy faoliyatga qiziqish va ehtiyojning shakllanishi jarayoniga nazar tashlaganda, yoshlarda avval u yoki bu ehtiyojlar paydo bo'ladi va aynan ularning tabiati va zaruratiga bog'liq turfa harakat motivlari namoyon bo'ladi, buni ilg'ab olgan holda ismi tashkil etish to'garak rahbari uchun muhimdir.

Misol tariqasida o'quvchining musiqaga bo'yicha o'quv faoliyatini olish mumkin. Musiqiy bilim olish maqsadi qiziquvchanlik ehtiyojini paydo qiladi. Qondirilgan ehtiyojlar musiqiy faoliyatning yangi, yuqori darajalariga erishishga olib keladi.

Ehtiyojlar biologik hamda ijtimoiy turlarga bo'lingani bilan shu munosi unutmastik lozimki, shaxsdagi har qanday ehtiyojlar avvalo qiziquvchanlik bo'ladi, ya'ni, ular ijtimoiy muhitdagi ustuvor qadriyatlar, madaniy-ijtimoiy me'yorlar va shaxslararo munosabatlarning xarakteriga bog'liq bo'ladi. Musiqani tanlay olish

kishining madaniyatiga, estetik tarbiyalanganlik darajasiga, ehtiyojlariga qaratib, ta'limning mazmunini va usullarini tanlab olishga asoslanadi.

Oliy ta'limda musiqa o'quv mashg'ulotlaridan tashqari talabalar musiqa tarbiyasining muhim yo'nalishi sifatida qabul qilinadi. Musiqa o'quv mashg'ulotlarida talabalar musiqa tarbiyasining asosiy yo'nalishi sifatida qabul qilinadi. Musiqa o'quv mashg'ulotlarida talabalar musiqa tarbiyasining asosiy yo'nalishi sifatida qabul qilinadi.

[illegible]

Zamonaviy musiqa ta'limi uchun mutaxassislar tayyorlashda imperientlik tushunchasiga katta ahamiyat qaratiladi. Ilmiy mambalarda imperientlik tushunchasi turli yo'nalishlarda tahlil qilinadi. Bunda:

[illegible]

qator qabul qilishga tayyorlik, ayni vaziyatda qatnash qobiliyati;

[illegible]

bo'lajak musiqi o'qituvchisining muhim kasbiy ko'rsatkichi sifatida ta'lim olish hamda izchil amaliy faoliyat jarayonida o'zlashtirib o'rnatilgan qilar ekan, uning bilimi, kasbiy va hayotiy tajribasi, qiziqishlaridan foydalangan holda kasbiy pedagogik faoliyatda uchraydigan muammolarda yuzaga keladigan muammolarni hal qila olish qobiliyatini integrativ xossa sifatida ochib beradi.

Yuqorida keltirilgan tahliliy fikr-mulohazalar bo'lajak musiqi o'qituvchisining kasbiy kompetentligini shakllantirish masalasiga bevosita daxldor bo'lib, nazariy bilimlarga asoslangan holda amaliy musiqiy faoliyatni talab darajasida bajarar olish, ya'ni, sifati musiqiy ijroni amalga oshira olish va ta'lim oluvchilarga ham to'liq yetkazish berishga qodir musiqi o'qituvchining kasbiy kompetentligini belgilovchi muhim pedagogik omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Pedagogik kompetentlikni shakllantirishda mutaxassislik kasbiy tezkorlik bilan egallash usullarini qo'llashga e'tibor qaratish muhim rol o'ynaydi. Shu boisdan ham, oxirgi yillarda oliy musiqi ta'limda mutaxassislik fanlariga e'tibor yanada kuchaytirildi, o'quv sohasi ko'paytirilib, pedagogik amaliyotni yuqori pedagogik talablar asosida tashkil etish va o'tkazishga ahamiyat berilmoqda.

E'tirof etish joizki, pedagogik kompetentlikning shakllanishi va takomillashuvi murakkab va uzoq davom etadigan jarayon hisoblanadi. Bu jarayon o'qituvchi-musiqachidan pedagogik-psixologik, nazariy va metodik tayyorgarlikni chuqur egallash bilan birga, o'z faoliyatida mavjud nazariy va amaliy tajribadan o'rinni foydalana olib, o'rganishni talab etadi.

Musiqi o'qituvchisi kasbiy kompetentligining asosiy darajasi sifatida ma'lumotlik, kasbiy tayyorgarlik, mutaxassislik bo'yicha yuqori malakaga ega bo'lishni ajratib ko'rsatiladi. Ma'lumotlik va kasbiy tayyorgarlik oliy musiqi o'quv yurtida tahsil olish jarayonida shakllanadi, kasbiy malaka va mutaxassisligi esa amaliy faoliyat jarayonida o'rnatiladi.

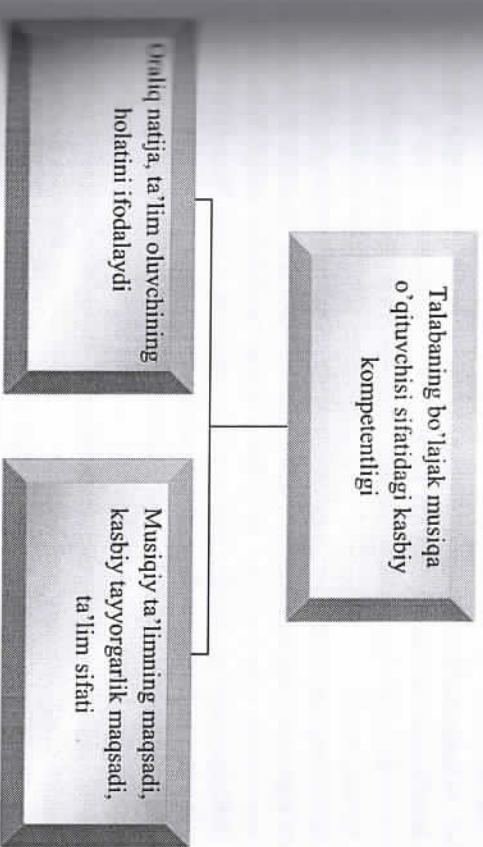
Kasbiy kompetentlikning shakllanishi musiqi ta'limining mazmunini aniq tasavvur etgan holda pedagogik ishini tashkil etish shuningdek, kasbiy ko'nikma malaka orqali vujudga keladi. Bo'lsa pedagoglar sifatida talabalarning kasbiy kompetentligini tahlil qila ekanmiz, ularni quyidagicha tasavvur qilamiz:

-kasbiy musiqiy ta'limning har qanday bosqichida tayyorgarlikning sifati bilan rejalashtirilgan natijani tasavvur etish va taqqoslash imkonini beradigan oraliq natija;

-bo'lajak musiqi o'qituvchisining kasbiy tayyorgarligi va musiqi ta'limning maqsadi oliy ta'lim muassasasi bitiruvchisi modelida ifodalanishi (7-rasmga qaralins).

Hozirgi davr ijtimoiy taraqqiyotida yetakchi o'rinda turadigan ta'lim sifati ko'pgina mutaxassislar tomonidan kasbiy kompetentlik - mutaxassis shaxsining tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Shunga binoan, ta'lim sifati kasbiy kompetentlikning shakllanganligi darajasiga bog'liq va shu bilan birga uning tuzilishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Kompetentlik tushunchasini har tomonlama tahlil qilish uchun ushbu tushunchaning tuzilishi borasidagi ayrim mutaxassislarning fikrlariga murojaat etamiz.

7-chizma. Talabning kasbiy kompetentligi.

Jumladan, A.K.Markova o'z tadqiqotlarida kasbiy kompetentlikning muhim tarkibiy qismlarini ajratib ko'rsatadi:

1. Maxsus yoki kasbiy kompetentlik tegishli faoliyat bilan yuqori darajada shug'ullana olish va nafaqat maxsus bilimlarga egalik, balki ushbu bilimlarni amaliyotda qo'llay olishni ko'zda tutadi;

2. Jitimoiy kasbiy kompetentlilik jamoda maqbul muloghot usullarini qo'llash, birgalikdagi kasbiy faoliyat va hamkorlikni yo'llash qo'ya olishni;

3. Shaxsiy kasbiy kompetentlilik kasbiy muammolarga nisbatan qarshi tura olishni, o'zini-o'zi rivojlantirishni va shaxsiy dunyoqarashiga ega bo'lishni;

4. Individual kasbiy kompetentlilik esa kasbiy taraqqiyotga tayyorlik, kasbiy rivojlanish, yangiliklar yaratish va muvaffaqiyat takomillashib boradigan kasbiy motivatsiyaga egalik bilan xarakterlanadi.

Bundan tashqari, L.M.Mitina pedagogik kompetentlilikni quyidagicha tasvirlaydi:

- faoliyatli, ya'ni, bilim, malaka, kasbiy mahorat hamda pedagogik faoliyatni mas'uliyatli va mustaqil amalga oshirishning individual usullari;

- kommunikativ - bilim, malaka, mahorat va pedagogik muloghotni amalga oshirishning ijodiy yo'llari;

- shaxsiy - o'z ustida ishlash, o'zini-o'zi rivojlantirish ko'nikmalarini ko'zda tutadi.

Mamlakatimiz sharoitida pedagogning kasbiy kompetentligi, uning o'ziga xos jihatlari keng o'rganilgan bo'lib, ular orasida B.Nazanova tomonidan olib borilgan tadqiqotni misol tariqasida keltirish mumkin. Tadqiqotchining fikriga ko'ra, pedagogga xos kasbiy kompetentlilikni quyidagi tarkibiy asoslar tashkil etadi:

1. Maxsus yoki kasbiy kompetentlilik, ya'ni, kasbiy faoliyatni yuqori darajada tashkil etish;

2. Jitimoiy kompetentlilik, kasbiy kompetentlilikni hamkorlikda tashkil etish, jitimoiy mas'ullik;

3. Autokompetentlilik, o'zini jitimoiy-kasbiy rivojlantirish uchun imkoniyati mavjudligi;

4. Ekstremal kasbiy kompetentlilik, kutilmagan pedagogik vaziyatlarda ishlay olish imkoniyati.

Pedagogning kasbiy kompetentligi, birinchi navbatda, ta'lim muassasasi mutaxassisini o'qitish va tayyorlash orqali shakllantiriladi. Musiqaga o'qituvchisini tayyorlash kasbga nisbatan yaxlit kompetentlilik yondashuvni talab etadi. Ya'ni, musiqiy tovushlar xususiyatlari, uning inson ongi va shuuriga ko'rsatadigan botiniy ruhiy-hissiy ta'siri, inson kayfiyati va holatiga ta'sir mexanizmlarini, shuningdek, musiqaga yondashuvni

va ijro etish faoliyati xususiyatlari bilan o'quvchilarni tanishtirish, ularda maqbul tasavvurlar hosil qilishni ko'zda tutadi.

Yaxlit holda qanday va nimani o'qitish aniq tasavvur qilinadi, bunda ijodiy badiiy mehnatni qadrlay olish (o'qitish motivatsiyasi), ta'lim jarayonini optimallashtirish (qisqa vaqt mobaynida keng hajmdagi o'quv materiallarini o'quvchilarga yetkazish va singdira olish), o'zini-o'zi hisoblagan, o'zini-o'zi rivojlantirish, o'z ustida ishlash kabi xususiyatlarni tarbiyalash hisobga olinishi lozim.

Oliy ta'lim muassasasida bo'lajak musiqaga o'qituvchisi shaxsining pedagogik kompetentligini shakllantirish uch asosiy yo'nalishda amalga oshiriladi:

1) tayanch tayyorgarlik, bunga umumkasbiy bilimlar, ko'nikma va mulakalar kiradi;

2) metodologik madaniyat, bunga o'quv materialini mavjud me'yoriy va jitimoiy talablar negizida tashkil etish kiradi va;

3) pedagogik kreativlik, bunga o'qituvchining ijodkorligi, har bir musiqaga o'quv materialini zavq-shavq bilan, ko'tarinki kayfiyatlarda o'quvchilarga singdirish va ularni qiziqdirgan holda kuylash malakalarini shakllantirish kiradi.

Bo'lajak musiqaga o'qituvchilarini yuqorida keltirilgan pedagogik faoliyat usullari orqali qurollantirib borish ularning shaxsiy va kasbiy shakllanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Demak, bo'lajak musiqaga o'qituvchilari kasbiy kompetentligi maxsus sharoit va muhit yaratilishi lozim bo'lgan, turli innovasion usullarni qo'llashni talab etadigan, samarali ta'lim berishning vositalari va omillari alohida inobatga olinadi, uzluksizlik va izchillikni qo'llagan holda o'quv mashg'ulotlari va darsdan tashqari faoliyatlar orqali shakllantirib boriladi.

Nazorat uchun savollar

1. Zamonaviy pedagogik innovasion texnologiyalarga misol keltiring.
2. O'qituvchining darsga metodik tayyorligiga nimalar kiradi?
3. Guruhda maqbul psixologik iqlim yaratishda o'qituvchining roli.
4. Talabalarda yuksak fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishda o'qituvchilarga e'tibor qaratish lozim?

TEST SAVOLLARI

1. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" qachon qabul qilingan?

- A) 1992-yil
- B) 1995-yil
- C) 1997-yil
- D) 1994-yil

2. Loyixalastirish nima?

- A) boshlang'ich ma'lumotlarga asoslanib, kutiladigan natijani ta'min qilish, boshqartirish, rejalashtirish orqali faoliyat yoki jarayon mazmunini ishlab chiqishga qaratilgan amaliy harakatlardir.
- B) o'quvchilarning o'quv faoliyatini boshqarish dasturini yaratish.
- S) pedagogik texnologiyalar va metodlarni qo'llash usullarini bilish hamda ularni samarali qo'llash bo'yicha bilimlarga ega bo'lish.
- D) A va B javoblar to'g'ri.

3. "Pedagogika" atamasining lug'aviy ma'nosi.

- A) lo'in tilidan olingan bo'lib "bolalar bilan ishlash" ma'nosini anglatadi.
- B) yunonchadan olingan bo'lib, "bola yetaklash" ma'nosini anglatadi.
- S) yunoncha tilidan olingan bo'lib "birgalikdagi faoliyat yuritish" ma'nosini anglatadi.
- D) lotin tilidan olingan bo'lib "bola yetaklash" ma'nosini anglatadi.

Musiq nima?

- A) turli-tuman tovushlar bilan musiqiy obraz yaratib beruvchi, g'oyatli emosional mazmunga ega bo'lgan san'atning bir turidir.
- B) turli-tuman voqiya va xodisalar bilan musiqiy obraz yaratib beruvchi badiiy mazmunga ega bo'lgan san'atning bir turidir.
- S) turli-tuman musiqiy obraz yaratib beruvchi, g'oyatli-emosional mazmunga ega saxna asari.
- D) turli-tuman tinglovchilarni o'zi atrofiga jamlovchi, g'oyatli emosional ta'sirga ega bo'lgan san'atlar jamlamasi

7. Musiq ta'limi nima bilan shug'ullanadi?

- A) o'quvchilarga musiqaning amaliy va nazariy jihatlarini boshqartirish ma'lumotlar berish, musiq ta'limi va tarbiyasini amalga oshirishning samarali yo'llari, vositalari, shakllari va metodlarini ishlab chiqish, shuningdek, musiq san'atining turli sohalarini bo'yicha amaliy ma'lumotlar, tajriba va ijodiy ko'nikmalarni shakllantirish bilan shug'ullanadi.

- B) o'quvchilarga musiqiy bilim berish borasida shakllangan tegishli kasbiy ko'nikma, malaka va mahoratni oshirib bo'rish bilan shug'ullanadi.

- S) o'quvchilarni amaliy musiqiy-estetik faoliyatga ruhlantiruvchi, musiqiy qiziqishlar, qobiliyatlar, did, ideallarni rivojlantirish orqali musiqiy bilim, ko'nikma va malakalarni bilim oluvchilarga uzatish va ular tomonidan o'zlashtirilishi jarayoni.
- D) Barcha javoblar to'g'ri.

8. Musiq tarbiyasi nima?

- A) Shaxsni amaliy musiqiy-estetik faoliyatga ruhlantiruvchi, musiqiy qiziqishlar, qobiliyatlar, did, ideallarni rivojlantirish orqali musiqiy bilim, ko'nikma va malakalarni bilim oluvchilarga uzatish va ular tomonidan o'zlashtirilishi jarayonidir.
- B) Shaxsni amaliy faoliyatda musiqiy bilim, ko'nikma va malakalarni bilim oluvchilarga uzatish va ular tomonidan o'zlashtirilishi jarayonidir.
- S) A va B javob to'g'ri.
- D) Shaxsga musiqaning amaliy va nazariy jihatlarini borasida ma'lumotlar berish, musiq ta'limi va tarbiyasini amalga oshirishning samarali yo'llari.

- E) O'quvchilarni bilish faoliyatini tashkil etuvchi va amalga oshirish, bilim faoliyatini rag'batlantirish va tanbexlash, talablarini quyish, o'qish, bilish faoliyati samaradorligini boshqarish va nazorat qilish qanday nomlanadi?

- A) Musiq ta'limi pedagogikasining baxolash mexanizmi.
- B) Pedagog shaxsini ijodkorlik turlari
- C) Darsning pedagogik ko'zatlilishi va bilimlarini baholash turlari
- D) pedagogik tizi.

10. Pedagog kim?

- A) Tarbiyachi, o'qituvchi dars beruvchi.
- B) Kasbiy va shaxsiy sifatlarini emosional boshqaruvchi shaxs.
- C) O'quvchilar jamoasini boshqaruvchi, tadbirlarda faol ishtirok etuvchi shaxs.
- D) To'g'ri javob yo'q.

11. Pedagogik texnologiya nima?

- A) ta'lim shakli, usuli, uslublari, tarbiyaviy vositalarning maxsus yig'ilishini aniqlovchi psixologik-pedagogik ko'rsatmalarning majmuidir.
- B) -bu o'quv jarayonini amalga oshirilishining sermazmun texnikasidir (G. Bepalko).
- S) o'qitishning rejalashtirilgan natijalariga yerishtirish jarayonining tavsiflaridir.
- D) Barcha javob to'g'ri

12. Pedagogik mahorat nima.

- A) ta'lim-tarbiya jarayoniga ongli, ijodiy yondashuv, metodik bilimlarni samarali qo'llay olish qobiliyati, yuksak pedagogik tafakkur.
- B) ta'lim-tarbiya jarayonida zamonaviy texnika yutuqlaridan foydalanishning yuqori darajasi.
- S) ta'lim-tarbiya jarayoniga ijodiy yondashuv.
- D) o'quvchilarda ijrochilik va ijodkorlikni hosil qilishga qodir yuksak pedagogik tafakkur.

13. Pedagogik maxoratning tarkibiy qismlari.

- A) Ko'nikma, malaka
- B) ta'lim-tarbiya, ma'lumot
- C) nutq malakalari, mimika va pantomimika, hissiy psixik holat
- D) pedagogic texnikalar

14. Pedagogik maxorat kursining maqsadi nimadan iborat?

- A) maxoratli pedagogikni tarbiyalash
- B) ta'lim-tarbiyani rivojlantirish
- C) tarbiyaviy ishlarni shakllantirish
- D) diniy va dunyoviy tarbiyalash haqida bilimga ega bo'lish.

15. Pedagogik texnologiya tushunchasi qachon paydo bo'ldi. Uning rivojlanish bosqichlarini ayting.

- A. Pedagogik texnologiya tushunchasi XX asrda paydo bo'ldi..
- B. Pedagogik texnologiya tushunchasi XVIII asrda paydo bo'ldi
- C. Pedagogik texnologiya tushunchasi XIX asrda paydo bo'ldi
- D. Pedagogik texnologiya tushunchasi XXI asrda paydo bo'ldi

16. Pedagogik texnologiya tushunchasi o'tgan asrning 50 – yillari o'rtasidan 60 yillargacha qanday ifodalangan.

- A. «Pedagogik texnologiya» atamasi qo'llanilib, u avvaldan loyihalashtirilgan va aniq belgilangan maqsadlarga erishishni kafolatlovchi o'quv jarayonini ifodalangan
- B. «Ta'lim texnologiyasi» atamasi qo'llanilib, bunda dasturlashtirilgan ta'lim nazarda tutilgan...
- C. Pedagogik texnologiya deb ta'limning kompyuterli va axborot texnologiyalarni yaratishga aytilgan
- D. «Pedagogik texnologiya – barkamol insonni shakllantirish faoliyati».

17. Pedagogik texnologiya tushunchasi 70 – yillarda qanday mazmuni ifodalagan.

- A. «Pedagogik texnologiya» atamasi qo'llanilib, u avvaldan loyihalashtirilgan va aniq belgilangan maqsadlarga erishishni kafolatlovchi o'quv jarayonini ifodalagan...
- B. «Ta'lim texnologiyasi» atamasi qo'llanilib, bunda dasturlashtirilgan ta'lim nazarda tutilgan
- C. Pedagogik texnologiya deb ta'limning kompyuterli va axborot texnologiyalarni yaratishga aytilgan
- D. «Pedagogik texnologiya – barkamol insonni shakllantirish faoliyati».

18. Pedagogik texnologiya tushunchasi 80 – yillarda qanday mazmuni ifodalagan.

- A. Pedagogik texnologiya deb ta'limning kompyuterli va axborot texnologiyalarni yaratishga aytilgan
- B. Pedagogik texnologiya deb ta'limning kompyuterli va axborot texnologiyalarni yaratishga aytilgan...
- C. «Pedagogik texnologiya – barkamol insonni shakllantirish faoliyati».
- D. «Pedagogik texnologiya» atamasi qo'llanilib, u avvaldan loyihalashtirilgan va aniq belgilangan maqsadlarga erishishni kafolatlovchi o'quv jarayonini ifodalagan

19. Musiqqa madaniyati o'quv predmeti.....

- A. O'quvchilarning ma'naviy tarbiyalashga nafosat va badiiy didni o'rnatishga xizmat qiladi
- B. Ijodiy mahorat, nafosat va badiiy didni o'rnatishga, milliy g'urur va vatandparvarlikni tarbiyalashga xizmat qiladi.

- C. O'quvchilarning fikr doirasini kengaytirishga, mustaqillikni tashabbuskorlikni tarbiyalashga xizmat qiladi
- D. Barcha javob to'g'ri....

20. Pedagogik texnologiya tushunchasi qachon paydo bo'lgan?

- 1872
1912
1896
1900

21. Interfaol metodlar deganda nimani tushunasiz?

- o'zaro hamkorlikda ishlash metodi.
alohida ishlash metodi
faqat o'qituvchi gapiradi
faqat o'quvchi gapiradi

22. Klaster metodini tariflang

- bu pedagogik strategiya bo'lib, u o'quvchilarni biron bir mavzuni chuqur o'rganishlariga yordam beradi, aniq fikrni erkin va ochiq ravishda ketma-ketlik bilan o'zviy bog'langan holda tarmoqlashtirish o'rgatadi.
bu metodda o'quvchi har bir so'zni takror-takror yozishiga yordam beradi
bu metod o'quvchilarni maqsadini ochib berishga yordam beradi
bu metod o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro muloqati

23. Interaktiv metodlar deganda nimani tushunasiz?

- ta'lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi ta'lim jarayonining markazida ta'lim oluvchi bo'lgan metodlar tushuniladi. Bu metodlar qo'llanilganda ta'lim beruvchi ta'lim oluvchini faol ishtirok etishga chorlaydi.
alohida ishlash metodi
faqat o'qituvchi gapiradi
faqat o'quvchi gapiradi

24. Texnologiya so'zining lug'aviy ma'nosi?

- “Texnologiya” - grekcha so'z bo'lib, “techné” mahorat, san'at

“logos” tushuncha, o'rgatish demakdir.

Inglizcha so'z bo'lib, “techné” ustalik, xunar va “logos” “tushuncha” o'rgatish” demakdir
fransuzcha so'z bo'lib, “techné” amal, maktab va “logos” maskan, o'rgatish demakdir.
nemischa so'z bo'lib, “techné” bilim, kunikma va “logos” ta'limot, muamm demakdir.

25. “Ta'lim texnologiyasi” tushunchasitushunchasiga nisbatan kengdir.

- “Ta'lim metodi”
“Ta'lim usuli”
“Ta'lim shakli”
“Ta'lim metodikasi”

26. SWOT deganda nimani tushunasiz?

- Kuch, ojizlik, imkoniyat, taxdid.
imkoniyat, ojizlik, taxdid, kuch.
Ojizlik, imkoniyat, taxdid, kuch.
Taxdid, ojizlik, imkoniyat, kuch

27. Qaysi metodda 6 guruh (har biri 6 kishidan) ishtirokchilari o'qituvchi tomonidan o'rtaga tashlangan muammoni 6 daqiqada muhbirida muhokama qiladilar?

- «6x6»
«Menyu»
«Aritz-Triz»
«3x4» metodi

28. Amaliy ishlar metodi—bu

- o'zlashtirilgan bilimlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini shakllantiruvchi usul
o'zlashtirilmagan bilimlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini shakllantiruvchi usul
Yangi bilimlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini shakllantiruvchi usul
bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish o'zlashtirish shakli

29. Ko'nikma – bu

shaxsning muayyan harakat yoki faoliyatni tashkil eta olish qobiliyati, shaxsning bilimlarini chuqurlashtirish holati shaxsga qaratilgan usullar majmuasi shaxs o'zi bajara oladigan metodlardan biri

30. Ko'rgazmali metodlar – bu

predmet, hodisa yoki jarayonlar mohiyatini tabiiy holarda namoyish qilish, ularning maketlarini ko'rsatishda qo'llaniluvchi usullar. faqat plakatlar video ko'rsatuvlar Darslik, o'quv qo'llanma va uslubiy qo'llanmalardan foydalanish

31. Loyihalashtirish (rejalashtirish) – bu

o'quvchilarning o'quv faoliyatini boshqarish dasturini yaratish dars jarayonini o'zlashtirib kelish o'quv materialini og'zaki bayon etish o'tilgan darsni takrorlash

32. Malaka – bu

muayyan harakat yoki faoliyatni bajarishning avtomatlashtirilgan shakli shaxsning bilimlarini chuqurlashtirish holati shaxs o'zi bajara oladigan metodlardan biri shaxsga qaratilgan usullar majmuasi

33. "Kadrlar tayorlash milliy dasturi" qachon qabul qilingan?

1997 yil
1992 yil
1995 yil
1994 yil

34. Shaxsning rivojlanishi deganda nima tushuniladi?

ijtimoiy tirk mavjudot sifatida insonning butun hayoti davomida bo'ladigan miqdor va sifat o'zgarishi tartib va rivojlanish natijasida insonning ijtimoiylashuvi organizmning miqdoriy o'zgarib borishi organizmning sifat jihatdan o'zgarishi

35. Ta'limning og'zaki metodlariga nimalar kirishini ko'rsating:

hikoya, tushuntirish, suhbat, ma'ruza illyustratsiya, tamoyish qilib ko'rsatish (demonstratsiya) mashq qilish, laboratoriya va amaliy ishlar test, algoritmash, qisman izlanish, induksiya

36. Pedagogik mahorat tizimiga quyidagilar kiradi:

kashga oid bilimlar, insonparvarlik, pedagogik qobiliyat, pedagogik texnika his-hayajoni anglatuvchi so'zlar ishlatish, o'zgalarni tushunish, yolg'on xushomad qilish ixtidorni tanlash, uni tayyorlash va o'tkazish, tahlil qilish nafas olish, ovoz o'zgarishi, ravon nutq

37. Pedagogik faoliyat deganda nimani tushunasiz?

yosh avlodni hayotga, mehnatga tayyorlash uchun xalq oldida, davlat oldida javob beradigan, ta'lim-tarbiya berishga maxsus tayyorlangan odamlarning mehnat faoliyati pedagogik jarayon – inson shaxsini shakllantirishga qaratilgan jarayon holatlarga ta'lim-tarbiya berishga maxsus tayyorlangan bolalar va o'smirlar orasida ta'lim-tarbiyaviy ishga mas'ul kishilarning faoliyati

38. Yosh o'qituvchi o'zining ish faoliyatida qanday psixologik to'liqqa duch keladi?

ijtimoiy, sinfdan qo'rqish, o'quvchi va o'qituvchi o'rtasida oralig'ning hosil bo'lishi do'stlik, chiqishib harajihat bo'lib ishlash yolg'on xushomad qilish, kasbga bo'lgan salbiy munosabat oqimsimastik, buyruq, ayblash

39. Hozirgi davrda, o'qituvchi faoliyatida uchraydigan kommunikativ munosabat turlarini ko'rsating:

bilish, anglash. Ekspressiv (his-tuyg'u holati), ishonitirish, ijtimoiy-tarbiyaviy, kishi holatini so'zsiz tushunish o'qituvchining hikoyasi, shaxsiy namuna, munozara, suhbat buyruq, ko'rsatma, kesatish, ayblash avtoritar, liberal, demokratik

40. Kommunikativ munosabatda ishonitirishning quyidagi faoliyat shakllari mavjud:

bahs-munozara, suhbarda o'qituvchining dalillashi, isbot va mantiqla tayanishi.

ovozning o'zgarishi, talaffuz, nutq ohangi
nutq madaniyati, munosabatlarga kirishish madaniyati, o'z-o'ziga boshqarish munosabati
mavzu bo'yicha topshiriq berish, uni mashq qilish, rag'batlantirish

41. Kommunikativ ta'sir etishning quyidagi shakllari mavjud:

o'qituvchining tashqi qiyofasini ifodalovchi madaniyati, munosabatlarga kirishish madaniyati, nutq madaniyati
oldindan ogohlantirish, tezlik bilan ta'sir etish
tahlil etilgan iboralar, andozaga kiritilgan nutqlar
o'z kasbiy bo'lgan salbiy munosabat, chiqisha olmaslik, ta'limni tanlash, rejasini tuzish, tahlil qilish, guruhlariga bo'linish

42. O'quv dasturida nimalar ko'rsatiladi?

har bir o'quv predmetining (fanning) mazmuni, o'quv yillari bo'yicha programma materiallarining mazmuni va mavzularining talabning soatlari
o'quv yilining strukturasi
o'quv predmetining (fanning) ajratilgan haftalik soatlar miqdori
o'quvchi shaxsini tarbiyalash maqsadi va vazifalari

43. Pedagogik texnikaning tarkibiy qismlari quyidagilar:

turi rollarda bo'lish faoliyati, fikr almashishi, birga qayg'urish, maslahatlash
doimo o'zgartirayotgan ijobiy, susht holdagi ijobiy munosabat, boshqarish bo'lmagan, barqaror salbiy munosabat
hamfikrlik, kelishuvchanlik, tashabbusni ma'qullash
o'qituvchining o'z nutqini boshqara olish qobiliyati bilan bog'liq ko'nikmalar, savodli va ifodalil gapirishi, bilimi va fikrini tushuntirish yetkazish olishi

44. Nutq texnikasi bo'yicha ishlab chiqilgan mashqlar turhlari quyidagilar kiradi:

nafas olish, ovoz o'zgarishi, ravon nutq

voizma va og'zaki nutq, ichki nutq
ichki nutq, tashqi nutq, dialogik va monologik nutq
nutq organlari, nutq apparati, nutq odobi

45. O'qituvchining o'quvchilar bilan kollektiv ijodiy ishini tayyorlashdagi tashkilotchiligi...

A. O'tkaziladigan tadbiri o'quvchilar bilan birgalikda tanlab rejasini tuzish, reja asosida guruhlariga bo'linish va topshiriqlar olish, tadbiri tayyorlash, tadbiri o'tkazish, o'tkazilgan tadbiri tahlil qilish
B. O'zida qiziqish paydo qilish, erkin holda dars o'tish.
C. Darsni rang-barang, yangi uslublarda tashkil etish, darsgacha, dars vaqtida, darsdan keyingi holatlarni tashkil etish
D. Isbotlash, xabar berish, tushuntirish

46. Shaxsga ta'sir etish orqali tarbiyalash metod va usullariga quyidagilar kiradi:

o'z-o'ziga ko'rsatma berish, o'z-o'zini nazorat qilish, o'z-o'ziga hisobot berish, o'zini ishonitirish, o'z-o'ziga buyruq berish, o'z-o'zini majbur etish
o'z-o'zini boshqarish, o'quvchi shaxsini tushunish, muomalada o'zini ko'rsatish olish, o'z nutqini to'g'ri tuzatish bilish va boshqalar
o'z ustida ishlash, o'z-o'zini tarbiyalash, o'z-o'zini takomillashtirish
diagnostik, taxminiy, metodologik, kommunikativ, psixologik hamkorlikdagi ijodkorlik

47. Ilg'or pedagogik tajribani o'rganishning asosiy bosqichlarini sanqlang.

qayta o'rganishning maqsadi va vazifasini tuzish, dolzarb vazifani amalga oshirish, maktab amaliyoti va pedagogik fanning dolzarb masalalarini hal etishda usta-o'qituvchining erishgan yutuqlarini aniqlash, materiallarni to'plash, tahlil, muomala, xulosa
shaxsni bilish, axborot almashish, faoliyatni tashkil etish
muamalani tuzish, muomalani boshqarish, muomalani tahlil etish
muamla (nazariy) va amaliy tashkil etish

48. "O'qituvchi" atamasiga berilgan qaysi ta'rif mukammal?

1) o'qituvchi-yoshlarga ta'lim beruvchi kishi
2) o'qituvchi-inson qalbining muhandisi (injenieri)

O'qituvchi—ziyo nurini tarqatuvchi
O'qituvchi—murabbiy, ustoz

49. Pedagogik faoliyatning samarali bo'lishi uchun o'qituvchiga zarur bo'lgan qobiliyat turini aniqlang?

bilim, tushuntira olish, kuzatuvchanlik, nutq, tashkilotchilik, obro' ortira olish, to'g'ri muomala qilish, kelajakni ko'ra bilish, yangiliklarni inilish diqqatni taqsimlay olish

Faqat aniq maqsadni ko'zlash, qat'iylilik, diqqatni taqsimlay olish, o'ziga va o'zgalarga obro' ortira olish mehnatsevarlik, kelajakni ko'ra bilish,

50. Pedagog kasbini tanlagan kishi qanday sifatlarga ega bo'lishi kerak?

bolalarni yoqtirishi, xushmuomala, kuzatuvchi, keng fikr yurituvchi, so'zlarni to'g'ri talaffuz qiluvchi, jismonan baquvvat va sog'lom, asablari mustahkam

Faqat o'z maqsadini ko'zlash, qat'iylilik, so'zlarni to'g'ri va yaxshi talaffuz qila olishi sog'lom bo'lishi,

51. "Pedagogik mahorat" kursining maqsadi nimadan iborat?

mahoratli pedagogni tarbiyalash ta'lim-tarbiyani rivojlantirish tarbiyaviy ishlarni shakllantirish diniy jihatdan tarbiyalash

52. Dastlab texnologiya tushunchasi fanga nechanchi yilda kelgan?

1872 yil
1900 yil
1725 yil
1772 yil

53. Qobiliyat nima?

qobiliyat—shaxsning muayyan faoliyat yuzasidan layoqati va uning ta'lim muvaffaqiyatli bajarishdagi sub'ektiv shart-sharoitini ifodalovchi individual-psixik xususiyatdir

qobiliyat—o'qituvchi o'z ishini rejalashtira olishi demakdir qobiliyat—odamlarning psixik holatini tushunish qobiliyat—faoliyat jarayonida paydo bo'ladi.

54. DTsning vazifalari:

ta'lim oluvchilar tayyorgarligining zarur va yetarli darajasini, ta'lim muassasalari bitiruvchilariga qo'yiladigan malaka talablarini, ta'lim mazmuniga qo'yiladigan majburiy minimal darajani belgilash O'quvchilar uchun darsliklar yaratish

ta'lim oluvchilarga yangi vazifa belgilash ta'lim oluvchilar uchun zaruriy hujjat tayyorlash

55. Ta'limni tashkil etish shakllari qaysi variant javobda to'g'ri ko'rsatilgan?

an'anaviy ta'lim, noan'anaviy ta'lim, yakka tartibdagi ta'lim, repetitorlik ta'lim, fakultativ ta'lim yakka tartibdagi ta'lim, ekskursiya, viktorina ma'ruza, o'qish

56. Musiq madaniyati o'qituvchisining mahorati nimada?

ta'lim-tarbiya sohasida o'tirilgan tajribalarni o'rganishda Ma'naviy, badiiy va axloqiy madaniyatni shakllantirishda ijodiy mahorat, nafosat va badiiy didni o'stirishda Mustaqillik va tashabbuskorlikni shakllantirishda

57. Musiq madaniyati darsida suhbat qanday metod sifatida qo'llaniladi?

Mustaqil yoki yordamchi metod sifatida qo'llaniladi Material to'plash maqsadida qo'llaniladi Darsni ko'zatish uchun qo'llaniladi Darsni olib borish uchun qo'llaniladi

58. Musiq qanday omillarni shakllantiradi?

Ijodiy shakllantiradi, kayfiyatni ko'taradi, tafakkurni rivojlantiradi, madaniy ozuqa beradi, ichki dunyoni va ongini rivojlantiradi tinglashni, kuylashni o'rgatadi ichki dunyoni va ongini rivojlantiradi talifi qilishni, ijro etishni o'rgatadi ichki dunyoni va ongini rivojlantiradi

Ijro etishni va tinglashni o'rgatadi, madaniy ozuqa beradi.

59. Perseptiviy qobiliyatlar deganda nimani tushunasiz?

Kasbiy yetuklik, empatiya, pedagogik tuyg'u
Tafakkurni rivojlantirish
Pedagogik mahoratga
Tajribaga ega bo'lish

60. Kreativlik deganda nimani tushunasiz

Ijodiy ish qobiliyatini
Darsga tayyorgarlikni
Amalda bajarishni
Mustaqil ishini

61. Reprodukativ deganda nimani tushunasiz?

Bilimlarni tayyor holda tavsifiya etishni
Mustaqil tayyorgarlikni
O'quvchilar bilan ishlay olishni
Ijodiy yondashishni

62. Innovatsiya deganda nimani tushunasiz?

Yangilik kiritishni, yangiliklarni
Faollikni
Tanqidiy fikrlashni
Mustaqil ishlashni

63. Musiqi fanining murakkabligi nimada?

O'qituvchi bilan sozandaning bog'liqliligida
Cholg'u asbobida ijro etishda
Vokal ijrosida
O'quvchilarni tarbiyalashda

64. Musiqi tinglash etaplari nechta?

Musiqi tinglash etaplari 4 ta
Musiqi tinglash etaplari 1 ta
Musiqi tinglash etaplari 3 ta
Musiqi tinglash etaplari 2 ta

65. Nima uchun yuksak badiiy musiqiy asar bilan o'quvchilarni tanishtirish lozim?

O'quvchilarni dunyogarashini va badiiy didni tarbiyalash
O'quvchilarni tinglash faoliyatini kuchaytirish uchun
O'quvchilarni kuylash faoliyatini kuchaytirish uchun
O'quvchilarni madaniyatini ko'tarish uchun

66. "Klaster yoki tarmoqlar" metodi deganda nimani tushunasiz?

O'quvchilarni mavzuga taalluqli fikrlarni ochik ravishda ketma-ketligi
va uzviy boglanganligi
Ijmoa bo'lib bir qarorga kelish
Muammorni birgalikda hal etish
Guruhlarni bir-birlariga savol berishi

67. «Interaktiv metod» deganda nimani tushunasiz?

Ijmoa bo'lib birgalikda fikrlash
Muomalalik
Faollik
Ishga ijodiy yondashish

68. Musiqiy o'quvi bo'sh bo'lgan bolalar bilan ishlash metodi musiqi madaniyati darsida qanday qo'llaniladi?

Dars jarayonida, defitsitsional guruhlariga bo'lib va yakka tartibda
darsdan keyin
Darsdan tashqari yakka tartibda topshiriqlar beriladi
Dars jarayonida ularga kamroq ahamiyat berish kerak.
Sinfidan tashqari ommaviy shakldagi tadbirlarga jalb etish lozim

69. Musiqi o'qitishning xususiy metotlari nimani anglatadi va nechta turlari bor?

Xususiy metod darsligi mavzusini keng yoritib berish va
mustahkamlashda o'qituvchi va o'quvchi faoliyatida izlanishga
undovchi metod bo'lib 4 turdan iborat bo'ladi
Xususiy metod - ilmiy asosda tarfilangan bo'lib ikki asosiy metodlardan
iborat
Xususiy metod - musiqi darsida muhim ahamiyatni kasb etadi va 5
turdan iborat
Xususiy metodga darsning musiqiy umumlashtirish vositasida

o'quvchilarni bilimini mustahkamlashni anglatadi

70. Musiqi darsini faoliyatlari deganda nima nazarda tutiladi?

Xor bo'lib quyilash, musiqi savodi, musiqi tinglash
Darsning rejas, darsning mavzusi
Darsning mavzusi, darsning maqsadi
Darsning mavzusi, vokal, xor ishlari

71. Bir o'qituvchi bir necha o'quvchini o'qitadigan ta'lim shakli?

Guruhli ta'lim
Yakka ta'lim
Universton ta'lim
Ta'lim jarayoni hisoblanmaydi

72. Maktabda sinfdan tashqari musiqaviy tarbiyaviy ishlar qanday shakllarda olib boriladi

Ommaviy shaklda Tugarak shaklda
Soz chalish Xor bo'lib ko'ylash Yakka ko'ylash
Xor bo'lib ko'ylash shaklda ommaviy shaklda
Krujok shaklda Soz chalish shaklda

73. Musiqi-san'atning qanday turi hisoblanadi?

Musiqi - turli tuman tovushlar bilan obraz yaratib beruvchi, g'oyaviy
emotsional mazmuniga ega o'lgan san'atning bir turi hisoblanadi.
Musiqi - tovushlar bilan obraz yaratib beruvchi san'atning bir turi
hisoblanadi
Musiqi - turli obraz yaratib beruvchi, g'oyaviy emotsional bo'lgan
san'atning bir turi hisoblanadi
Musiqi - turli tuman tovushlar bilan asarlar yaratib beruvchi san'atning
bir turi hisoblanadi

74. Musiqi o'qituvchisiga qo'yilgan zamonaviy talablarni ko'rsatadigan yangi dastur mazmunida dars o'tish uchun o'qituvchi oldiga qo'yilgan vazifalarni bajarish.

Milliy musiqamiz qonuniyatlarini bilish
Milliy qadriyatlarimizni har tomonlama o'rganish
O'z kasbiga va bolalarga mexr qo'ygan madaniyatli, ko'p
dunyovqarashga ega bo'lgan shaxs bo'lmog'i lozim

75. Musiqi darsiga o'qituvchi ijodiy yondoshib qaysi faoliyat turidan boshlashi mumkin?

bilgan faoliyat turidan.
Xor bo'lib ko'ylashdan
musiqi tinglashdan
Musiqi savodidan

76. Musiqi o'qituvchisining ma'naviy va axloqiy qiyofasiga taalluqli xususiyatlarini aniqlang.

O'z kasbiga va bolalarga mexr qo'ygan madaniyatli shaxs
Musiqi fanning chuqur egallagan shaxs
Keng dunyovqarashga ega bo'lgan shaxs
Milliy musiqamiz qonuniyatlarini egallagan shaxs

77. Musiqiy ijod psixologiyasi...

bu, asosan, bastakor va kompozitorlarning xayol, tasavvur, musiqi
yaratish, yangi musiqiy asarni dunyoga keltirish bilan bog'liq bo'lgan
faoliyatidir
bilish jarayonining obektiv borliq, voqelikning inson ongida aks
etishining oliy darajasi
narsa va hodisalarni sezgi a'zolari orqali his qilishning oddiy psixik
jarayoni.
ma'lum paytda faoliyatning bir narsaga qaratilganligi

78. Musiqiy qobiliyatlar ...

Musiqiy-pedagogik amaliyotda asosiy musiqiy qobiliyatlar deganda
odatda uch narsa tushuniladi: musiqiy eshitish qobiliyati, ritm hissi va
musiqiy xotira
bilish jarayonining obektiv borliq, voqelikning inson ongida aks
etishining oliy darajasi.
musiqiy madaniyat o'ziga xosligi, qonuniyatlarini bilishning spetsifik,
intellektual jarayoni va musiqiy san'at asarini tushunishdir
ma'lum paytda faoliyatning bir narsaga qaratilganligi

79. Nutq texnikasiga nimalar kiradi?

o'z-o'zini ishonitirish metodi
o'z-o'ziga baho berish, o'z-o'zini kuzatish, o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini
ishonitirish

his-tuyg'usini tarbiyalash

o'z-o'zini kuzatish metodi

80. **Dmitriy Kabalevskiy** metodikasining asosiy yo'nalishi
deb nomlanadi.

A. "Zinapoya"

B. "Tota bilan ongli kuylash"

S. "Musiq va hayot"

D. "Musqada hayot"

GLOSSARIY

Bahs-munozara - aniq badiiy-musiqiy muammo bo'yicha fikr almashish, muhokama shaklidagi ta'lim berishning faol usuli.

Globallashtiruv - musiqiy jarayonlardagi zamonaviy hodisa, musiqa madaniyati an'analarning qit'alararo darajada namoyon bo'lishi.

Dars berish — musiqa o'qitish maqsadini amalga oshirish bo'yicha o'qituvchining ma'lum tartibga solingan faoliyati bo'lib, u ko'rsatish, o'rgatish, xabardor qilish, tarbiyalash, anglatish va musiqiy bilimlarni imaliyotda qo'llash bilan amalga oshiriladi.

Diagnostika (musiqiy) — musiqiy qobiliyatlarni namoyon etilishi holatini tahlil qilish, aniqlash va tegishli xulosalar berish tadbiri.

Diskussiya - musiqa o'quv jarayonining tarkibiy qismlaridan biri: ma'lum musiqa asari yoki janri borasida muhokama, bahs yuritish.

Ijodkor shaxs - musiqiy faoliyatda yuqori natijalar ko'rsatishga intiluvchan va imkoniyati bor (qobiliyati) shaxs.

Ijodiy faoliyat — musiqiy faoliyat, unda ijodiyot ustun tarkibiy qism sifatida asosiy faoliyatning maqsadi yoki vositalari tarkibiga kiradi.

Ijodiy hamkorlik — shaxsga yo'naltirilgan pedagogika tamoyili bo'lib, xor yoki ansamblda o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi ijro faoliyati jarayoni.

Irsiylik - yoshlarga ota-onalari tomonidan o'tadigan musiqiy layoqat va qobiliyatlardir.

Insongparvarlik — musiqa ta'limi tamoyili, uning asosida insongning o'zini takomillashtirishga qaratilgan musiqiy imkoniyatlari, qobiliyatlari, e'tiqodini erkin namoyon etishi masalasi yotadi. Hozirgi davrda u musiqa pedagogikasining asosiy tamoyillaridan biridir.

Kasbiy malaka — musiqa pedagogikasi yo'nalishida mehnat faoliyatini amalga oshirishga imkon yaratuvchi xodimning kasbiy tayyorgarligi darajasi.

Ko'nikma - malakaning tarkibiy qismi bo'lib, musiqiy ijro harakatining aytim qismlarini nihoyatda tez, aniq va maqsadga muvofiq ravishda o'z-o'zidan bajarilish qobiliyatini ifodalaydi va talabalarda ko'p marta takrorlanadigan musiqiy ijro mashqlari natijasida yuzaga keladi.

Musiqa madaniyati — musiqa ijodi, ijrochiligi, tarixi, folkloristikasi va etnografiyasi, jamiyatning tinglovchilik imkoniyatlari va ko'lamini o'z ichiga olgan madaniyat.

Madaniy meros - avlodlar tomonidan yaratilgan amaliy tajriba, axloqiy, ilmiy, tafakkuriy, diniy va ruhiy qarashlar, xalq musiqiy madaniyati va ijodi kabi moddiy hamda ma'naviy boyliklar majmui.

Malaka - ongli ravishda bajariladigan musiqiy ijroning bir xil, ko'p marta takrorlanadigan, avtomatlashgan tarkibiy elementidir.

Maktab madaniyati — pedagogik jamoa va uning alohida a'zolari hatti-harakatlarini boshqarishga yo'naltirilgan munosabatlar tuzilmasi, maktab jamoasiga xos bo'lgan jamoaviy kayfiyat va mentallik.

Ma'lumot - musiqa o'qitish jarayoni va uning natijasi. U ikki ma'noda ishlatiladi: 1) Xabar - musiqa o'qitish jarayonini amaliyga oshiruvchi vosita; 2) musiqiy bilim darajasi.

Monitoring — musiqiy qobiliyatlar namoyon bo'lishi hodisasini eksperimental sharoitda yoki amaliy faoliyatda kuzatish.

Motiv — 1) musiqiy tinglovchilik ehtiyojlarini qondirish bilan bog'liq faoliyatga undash; 2) o'quvchining musiqiy faolligini chاقiruvchi va uning yo'nalganligini belgilovchi ichki sharoitlar; 3) o'quvchining musiqiy faoliyatlarni tanlashi asosida yotuvchi anglangan sabab.

Muhit - kishining tinglovchilik didi shakllanishiga ta'sir etadigan tashqi voqealik.

Ma'naviy tarbiya — musiqa orqali insonda barqaror va uyg'un holdagi rivojlanishni ta'minlaydigan, hayotga nisbatan qadriyatli munosabatlarni shakllantirish.

Nazorat — 1) qo'yilgan maqsadlardan og'ishni aniqlash va kuzatish; 2) ishning haqiqiy ahvoli borasida qabul qilingan qarorning muvofiqligi darajasini aniqlash.

Nutq qobiliyati - nutq yordamida, shuningdek, imo-ishora vositasida o'z badiiy fikr va tuyg'ularini aniq hamda ravshan ifodalash qobiliyati.

Odob-axloq - shaxsdan o'ziga va dunyo munosabatlarga olib boruvchi hatti-harakatlarning belgilangan usuli bo'lib, shaxs shakllanadigan mabda hisoblanadi.

Omil — sabab, qaysidir musiqiy jarayonni xarakterlovchi va uning alohida qirralarini harakatlantiruvchi kuch.

Pantomimika - musiqiy faoliyatlar jarayonida muhim bo'lgan gavda, bosh, qo'l va oyoq harakati.

Pedagogika — fan, u o'qitish, tarbiyalash, insonni rivojlantirish masalalari bilan shug'ullanib, o'sib kelayotgan yosh avlodni jamiyadagi faoliyat va hayotga tayyorlaydi.

Pedagogik ta'sir — o'qituvchining qo'yilgan musiqiy vazifalarni samarali bajarishni ta'minlash maqsadida tarbiyalanuvchilar ong, irodasi va emosiyalariga ta'siri.

Pedagogik aksiologiya - ta'lim, tarbiya va shaxs rivojlanishidagi pedagogik qadriyatlarni o'rganadigan pedagogika bo'limi.

Pedagogik jarayon - ma'lum bir maqsadga yo'naltirilgan, kattalarning pedagogik faoliyati ta'sirida tashkiliy shakllantirilgan, mazmunan boyitilgan hamda tarbiyaning yo'naltiruvchi va olib boruvchi rahbarlik roli natijasida bolaning o'z-o'zini taraqqiy ettirishidir.

Pedagogik faoliyat — pedagogik jarayonda tarbiya, rivojlantirish va o'z-o'zini tarbiyalash, shuningdek, o'zini erkin ifodalash uchun tanlash imkoniyatiga ega bo'lishni ta'minlovchi kasbiy faoliyatdir. Pedagogik faoliyatning asosiy muammosi - o'qituvchining talablarini o'quvchilarning imkoniyatlari, istaklari va maqsadlari bilan uyg'unlashtirishdir.

Pedagogik kasbiy burch — o'qituvchining kasbiy faoliyatini samarali tashkil etishni ta'minlaydigan axloqiy talablar tuzilmasi.

Pedagogik vazifa — paydo bo'lgan pedagogik vaziyatni anglash va shu asosda ma'lum qarorga kelish hamda zaruriy harakatlar rejasini tuzish.

Pedagogik madaniyat — bu umuminsoniy madaniyatning bir qismi bo'lib hisoblanadi va uch aspektda: aksiologik, faoliyatli va shaxsiy jihatdan namoyon etiladi.

Pedagogik madaniyatni o'rganish metodlari — 1) o'quv-tarbiya jarayonida o'qituvchi shaxsi va faoliyatini o'rganish metodlari; pedagogik kuzatish, rejalarni o'rganish, o'qituvchining hujjatlari, mustaqil xarakteristikalar metodi, suhbat va h.k.; 2) pedagogik madaniyatni maxsus diagnostika qilish metodlari: diagnostik vaziyatlar, anketa, reyting, test va boshq.

Pedagogikaning qismlari - 1) Pedagogikaning umumiy asoslari; 2) Ta'lim va o'qitish nazariyasi (didaktika); 3) Tarbiya nazariyasi; 4) Maktabshunoslik (o'qitish, tarbiyalashni tashkil etish va boshqarish).

Pedagogikaning tarmoqlari - umumiy pedagogika, pedagogika tarixi, xalq pedagogikasi, maktabgacha pedagogika, maktab pedagogikasi, oliy va o'rta maxsus pedagogikasi, kattalar pedagogikasi,

xususiy pedagogika yoki fanlar uslubiyollari (mas. musiqa pedagogikasi va metodikasi), maxsus pedagogika yoki defektologiya; a) surdopedagogika (kar va soqovlar uchun), b) tiflopedagogika (ko'zi ojizlar uchun), v) oligofrenopedagogika (aqli zaiflar uchun).

Pedagogik madaniyatning shakllanganligi darajasi — o'qituvchi tomonidan shaxsiy sifatlarga ega bo'lish va uni amalga oshirish uchun kasbiy faoliyat tajribasi va uni pedagogik o'zini-o'zi takomillashtirish asosida tasarruf etish. Pedagogik madaniyatning shakllanganlik darajasi alohida ajratilgan tarkibiy qismlari bilan, ularning o'qituvchi tomonidan anglanganligi bilan, o'zini-o'zi takomillashtirishning barqaror ehtiyojlari bilan ajralib turadi.

Pedagogik madaniyatning quyidagi darajalari ajralib turadi:

yuqori daraja — unda pedagogik madaniyatning barcha tarkibiy qismlari birlikda, yagonalikda og'li va doimiy namoyon bo'lib turadi. O'qituvchi uchun o'zining pedagogik madaniyatini muntazam oshirish borish ehtiyoji, faol kasbiy faoliyatga va o'zini-o'zi takomillashtirishga doimiy intilish xosdir;

o'rta daraja — unda pedagogik madaniyatning tarkibiy qismlari to'liq shakllanmagan, ular etarlicha anglangan, shuningdek, etarlicha pedagogik faoliyat tajribasi shakllanmaganligi kuzatiladi, vaziyatga bog'liqlik, maxsus yo'natirilgan o'zini-o'zi tarbiyalashga ehtiyoj hali shakllanmagan;

past daraja — unda pedagogik madaniyatning tarkibiy qismlari shakllanmagan yoki umuman mavjud emas, tanlangan kasb bo'yicha ijtimoiy ahamiyati motivlar shakllanmagan, o'zining kasbiy mahoratini oshirishga ehtiyoj sezilmaydi.

Pedagogik mahorat — shaxsning sifatlari jamlanmasi bo'lib, o'qituvchining kasbiy o'zini-o'zi tasarruf etishining yuqori darajasi. Pedagogik mahoratni rivojlantirishning asosi chuqur bilimlar va kasbiy yo'nalganlik bo'lib, uning muvaffaqiyatligi pedagogik qobiliyatlariga bog'liq, unga yaxlitlik bag'ishlovchi vositalar, o'qituvchining kasbiy faoliyati natijadorligi pedagogik texnika sohasidagi malakalarni ta'kid etadi.

Pedagogik tafakkur — bu o'qituvchining talaba pozitsiyasidan turib tafakkur qilishidir, ya'ni talabalarning xulq-atvor motivlarini qiziqishlari yo'nalishlari, ehtiyojlari, ichki olamini bilishidir.

Pedagogik pozitsiya — pedagogik madaniyatning birlashtiruvchi tarkibi, integrativ komponenti bo'lib, bu talabaning madaniy muhitda o'z-o'zini takomillashtirishga olib keladi hamda o'qituvchi shaxsining talabalar bilan pedagogik faoliyati jarayonida muloqotni muvaffaqiyatli amalga oshirishi shartlaridan biridir.

Pedagogik qobiliyatlar — o'qituvchining individual-psixologik xususiyatlari bo'lib kasbiy pedagogik faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish shartlaridan biridir.

Pedagogik ijodiyot — o'quv-tarbiya ishlarining yanada takomillashirilgan shakllarini izlash, pedagogik muammolarni muvaffaqiyatli echish, talabalarni o'qitish va tarbiyalashning sifatini oshirishga yo'natirilgan faol jarayondir.

Pedagogik takt — o'qituvchining talabalarga maqbul pedagogik ta'sir chorasi, o'qituvchining talabalar bilan samarali muloqot o'rnatishi uslubidir. Pedagogik takt — o'qituvchining kasbiy sifati, uning mahoratidir.

Pedagogik etika — o'qituvchining xulq-atvori va dunyoni anglashining o'ziga xos nizomi bo'lib, o'qituvchi faoliyati jarayonida yaxshilik va yomonlikni tanlashga imkon yaratadigan, umuminsoniy qadriyatlar va pedagogik faoliyat qadriyatlariga asoslanadigan axloqiy talablar birligidir.

Psixologik to'siq - ma'lum faoliyat yoki harakatni amalga oshirishga, alohida inson yoki kishilar guruh bilan muloqot qilishga qarshilik qiluvchi motiv.

Respondent — anketa savollariga javob beruvchi kishi.

Rivojlanish — sub'ekt va ob'yektlarning sifat jihatidan o'zgarishi, mavjudlikning yangi shakllari, innovatsiyalar va yangiliklarning, ularidagi ichki va tashqi aloqalarning takomillashishi.

Refleksiya — o'z shaxsiy kechimalari, sezgilari va fikrlari yuzasidan mulohaza yuritish shaklidagi o'z-o'zini anglash.

Semantika — mazmunga qaratilgan, so'zning ahamiyatiga mansub.

Seminar - ta'lim beruvchini ta'lim oluvchilar bilan faol subbatga kiritishiga yo'natirilgan, nazariy bilimlarni amalga oshirish uchun sharoitni ta'minlovchi, mashg'ulotni o'qitish shaklidir.

Subbat — 1) talabalarni savol-javob asosida hatti-harakatlarni tahlil qilish va axloqiy baholar ishlab chiqishga, muhokamaga yo'natiruvchi metod; 2) verbal (og'zaki) kommunikatsiya asosida ma'lumot olishga moslangan metod; 3) o'qitish metodi ko'rinishlari: o'rganilgan

materialni mustahkamlash, o'rganilgan materialni takrorlash orqali tekshirishga qaratilgan, evristik, qidiruvchi, ya'ni talabalarning egallangan, mavjud bilimlariga tayaniadigan reproduktiv metod, o'qituvchi talabalarni yangi tushunchalarni o'zlashtirishga yo'naltiradi.

Sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar — darsdan tashqari paytlarda talaba shaxsining ijtimoiylashuvini ta'minlashga ko'maklashuvchi turli faoliyat ko'rinishlari, masalan, musiqaga to'g'araklari.

Sinf tarbiyachisi — bu o'qituvchining xizmat vazifasiga: talaba shaxsining shakllanishi va rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratishga ko'maklashuvchi; uning tarbiyasiga kerakli o'zgartirishlar kirituvchi talabaniq do'stlari, o'qituvchi, ota-onalar bilan mulqot o'rnatishda paydo bo'ladigan muammolarni echishga ko'maklashish; sinf jamoasini jipslashtirish va tarbiyalash kiradi.

Tarbiya - keng qamrovi tushuncha bo'lib, avlodlardan avlodga ijtimoiy tarixiy tajribalarni yetkazish borasidagi faoliyat, shaxs shakllanishiga uzluksiz, maqsadga muvofiq, izchil ta'sir etish orqali mustaqil harakatga, ishlab chiqarish, foydali, umumiy mehnatga tayyorlashdir. Tarbiya ta'limsiz amalga oshmaydi. Ta'lim berishdan maqsad, uning izidan tarbiya berishdir, ya'ni ta'lim orqali egallangan bilimlarni amaliyotda qo'llay olishga o'rnatiladi.

Tarbiyada yosh nuqtai nazaridan yondashuv — shaxs rivojlanishi qonuniyatlari va ulardan foydalanish, shuningdek, tarbiyalanuvchilarning yoshi bilan bog'liq o'ziga xos ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini hisobga olish.

Tarbiya (ijtimoiy hodisa sifatida) — barcha ijtimoiy institutlar, ommaviy axborot vositalari, madaniyat va ma'naviyat o'choqlari, oila, mahalla, uzluksiz ta'lim va tarbiya maskanlari tomonidan o'sib kelayotgan yosh avlodga ijtimoiy-tarixiy tajribani singdirishning murakkab jarayoni.

Tarbiya (pedagogik hodisa sifatida) —

1) ma'lum maqsadga yo'naltirilgan, talabaniq yuqori darajadagi rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan, uning zamonaviy ijtimoiy-madaniy muhitiga kirib borishga ko'maklashadigan, shaxs sifatida o'z hayotini, uning motiv va qadriyatlarini shakllantirishga qaratilgan o'qituvchining kasbiy yuqori darajadagi faoliyati;

2) maxsus tayyorlangan mutaxassislar ko'magida o'quv-tarbiya muassasalarida shaxsga ta'lim berish maqsadida yaxli, ongli tashkiliy etilgan pedagogik jarayon;

3) bolalar va kattalarga ma'lum maqsadga yo'naltirilgan tarbiyaviy ta'sir etishning ochiq tuzilmasi. Bunda bolalar ongiga ma'lum ijobiy o'zgarishlar kiritish mumkinligini nazarda tutganda, ularni optimal rivojlantirish (bolalar ham tarbiya sub'ekti, ham ob'ekti bo'lib qoladi);

4) tarbiyalanuvchiga turli vaziyatlarda tanlash va o'z yo'lini topish imkoniyati singari muqobil xulq-atvor va hatti-harakatlar usullarini taklif etish (goldirish);

5) shaxsni rivojlantirish, uning ijtimoiy muhitida xarakter sifatleri, munosabatlari, qarashlari, e'tiqodi, hatti-harakati usullari rivojlanishi va shakllanishiga qaratilgan maxsus yo'naltirilgan ta'sir jarayoni va uning natijasi;

6) talaba tomonidan madaniy ne'matlar va qadriyatlarini o'zlashtirish, tarbiya maskanlari, ijtimoiy muhit va institutlar tomonidan o'z-o'zini tarbiyalash va mustaqil ta'lim olishi maqsadida uning imkoniyatlarini rag'batlantirish orqali ushbu tajribalarni uning o'zlashtirishi va o'ziga singdirib olishi uchun sharoitlar yaratish jarayoni;

7) (tor, qisqa ma'noda) aqliy yo'naltirilgan va h.k. yaxli tarbiyaviy jarayondir.

Tarbiyalanganlik — bilim, e'tiqod, xulq-atvor ko'rinishlari muvozanatida, ijtimoiy ahamiyatli sifatlar bilan namoyon bo'ladigan shaxsning rivojlanish darajasi. Tarbiyalanganlik — shaxsning bugungi rivojlanish darajasi bo'lib, u tarbiyalanishdan, ya'ni shaxsning potensial darajasidan, uning yaqin rivojlanish zonasidan farq qiladi.

Tarbiyaviy ish — bolalar va kattalar hayotini muvaffaqiyatli tashkil etishga yo'naltirilgan faoliyat bo'lib, u o'z oldiga to'laqonli rivojlangan shaxsni yaratish maqsadini qo'yadi. Tarbiya jarayoni tarbiyaviy faoliyat orqali amalga oshiriladi.

Tarbiyaviy munosabatlar — insonlar orasidagi munosabatlar ko'rinishi bo'lib, ma'naviy va axloqiy o'zaro tarbiyaviy faoliyat orqali takomillashtirish va rivojlantirishda shakllanadi.

Tarbiyalash imkoniyati mavjudligi — insonda nisbatan jadal, qiyosiy tarzda - bilish, emosional yoki xulq-atvor ko'nikma va malakalarini shakllantirishga tayyorlik imkoniyati mavjudligi.

Tarbiyalovchi (ta'lim) - dunyoqarashni, axloqiy-estetik tasavvurlarni va e'tiqodni shakllantiruvchi ta'lim.

Tarbiyaning asosiy qonuni - o'sib borayotgan avlodni katta yoshdagilar ijtimoiy tajribasining egasi sifatida tarbiyalash, ularning ijtimoiy hayotga qo'shilishini ta'minlab berishda amalga oshiriladigan zaruriy va majburiy faoliyattir.

Tarbiyaning maqsadi - jamiyatning alohida shaxsga bo'lgan ehtiyojlarini aks ettirish, uning mohiyati, ideal talablari, o'ziga xosligi va fazilatlari, hayotga munosabatining aqliy, jismoniy, axloqiy, estetik rivojlanishini nazariy va amaliy umumlashtirishdir.

Tarbiyaning ob'yektiv qonuniyatlari - o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etish va ijtimoiy hayot, shaxsning o'ziga xosligi hamda sifatlarini shakllantirishdek talablaridagi turg'un an'analardir.

Tarbiyaviy muhit - inson shaxsini shakllantiruvchi tabiat, ijtimoiy munosabatlarning tizimi, ijtimoiy tafakkur, turmush va shaxslararo munosabatlarning doirasi kabi omillarning bir-birini boyitishi va muvofiq kelishidir.

Tarbiyalash usullari - jamiyatda qabul qilingan hatti-harakatlar, mulqot, munosabatlar tizimi va talablarini yoshlar ongiga singdirishga yo'naltirilgan pedagogik ta'sir.

Tarbiya konseptiyasi — bu g'oyalar majmuasi bo'lib, tarbiya jarayonining mohiyati va maqsadini, shuningdek, o'qituvchilar va talabalarning pedagogik jarayondagi o'zaro ta'sir usullari va holatlarini o'z ichiga oladi.

Tarbiyaviy jarayonni tashkil etish shakllari — 1) estetik, jismoniy tarbiya shakllari va h.k.; 2) guruh, ommaviy va individual ishtirokchilar soniga bog'liq bo'ladi.

Tarbiya metodlari klassifikatsiyasi — yagona asos bilan tartib berilgan tarbiya metodlari. Asosan shaxsga nisbatan faoliyatli yondashuvga asoslangan tarbiya metodlari keng qo'llaniladi.

Ta'lim — a) insonning ma'naviy qiyofasini aks ettirib, ma'naviy va axloqiy qadriyatlar ta'sirida shakllanadi. Ta'limda bola va katta yoshdagi kishining o'zaro bir-biriga ta'siri, shuningdek, madaniy qadriyatlarni mustaqil o'zlashtirish jarayonining rivojlanishi uchun ichki va tashqi shart-sharoitlar yaratiladi.

Ta'lim vositalari - o'quv materialini ko'rgazmali taqdim etish va shu bilan birga o'qitish samaradorligini oshiruvchi yordamchi materiallar.

Ta'lim berish usuli - belgilangan ta'lim berish maqsadiga erishish bo'yicha ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilar o'zaro faoliyatini tartib

tashkil etish yo'li.

Ta'limning tarbiyalovchi xarakteri - o'qitish jarayonida talabalar o'rtidagi bilim va ko'nikmalar bilan ularning dunyoqarashi, insoniy fazilatlarni rivojlantirish orasida bog'lanishlarga erishilishini ta'kidlovchi pedagogik qonuniyat.

Ta'limda faollik - ta'lim jarayonida talaba shaxsining faolligi, ta'lim jarayonining sub'ekti ekanligini aks ettiruvchi didaktik jarayon.

Ta'lim xodimlarining malaka kategoriyalari — o'qituvchiga kasbiy vazifalarni yechish uchun imkon yaratuvchi, me'riy mezonlarga mos keluvchi malaka darajasi.

Ta'limni insonparvarlashtirish — o'qitishning mazmuni, shakli va metodlariga insonparvarlik g'oyalarini keng singdirish; ta'lim berish jarayonida shaxsning har tomonlama va erkin rivojlanishi, uning jamiyat ijtimoiy hayotida faol ishtirok etishini ta'minlash.

Ta'lim falsafasi — ta'limni aksiologiya, ontologiya, gnosologiya va antropologiya nuqtai nazaridan ko'radi.

Talablar darajasi — ongli tarzda tanlanadigan, vazifaning murakkabligi darajasida namoyon bo'ladigan shaxsning o'zini-o'zi baholashi.

Tolerantlik — bu boshqa kishilarning harakatlari, e'tiqodi va madaniyatini amaliy tarzda tan olish va hurmat qilish qobiliyatidir.

Tuzilish — yaxlitlikni ta'minlovchi ob'yekting ko'pgina qismlari orasidagi bargaror aloqalar birligi.

Umumpedagogik tayyorgarlik - pedagogik kategoriyalar va metodologik asoslar haqidagi bilimlarni shakllantirishdir.

Umummadaniy kompetentlik — mustaqil ta'lim olishda paydo bo'ladigan muammolarni hal qilish va o'z pozitsiyasini aniqlashtirib olish.

Fan — tabiat, jamiyat va tafakkur borasidagi yangi bilimlarni ishlab chiqishga yo'naltirilgan tadqiqotchilik faoliyati.

Faoliyatli yondashuv — predmetli, qayta yaratuvchi faoliyatda shaxsni har tomonlama rivojlantirish tamoyili.

Faoliyat — olam va insonning o'zini anglash va qayta yaratishga yo'naltirilgan psixik faollik shaklidir. Faoliyat yana kichik birliklar — harakatlardan tashkil topadi va ularning har biri o'z vazifasiga ega. Faoliyat o'zida maqsad, motiv, usullar, sharoitlar va natijani aks ettiradi.

Xalq pedagogikasi - avlodlararo munosabatlarning mahsuli, ongillik o'tib kelayotgan, tarixiy, iqtisodiy, ijtimoiy muhit ta'sirida to'planib, to'planayotgan va hayot tajribasida sinalgan pedagogik qarashlar, bilim, ko'nikma, malakalar keltirib chiqargan tarbiyaning usul, uslub va uslubiyatlaridir.

Shaxs - ijtimoiy va shaxslararo munosabatlarning mahsuli, ongillik faoliyatining sub'ekti bo'lishi indvididir. Shaxsga taalluqli bo'lgan eng muhim tasnif - uning jamiyatdagi muvakkab ijtimoiy munosabatlarga bevosita aloqadorligi, ijtimoiy faoliyatga nisbatan ham ob'yekt, ham sub'ekt bo'lishidir.

Shaxsning rivojlanishi — sub'ektivlikni ta'minlaydigan, shaxsning ongining qadriyatini mazmuni rivojlanishi.

Shaxs kartasi — shaxsning asosiy sifatleri mazmuni tartibga solingan tavsifnomasi.

Shaxsning sifati — o'zining barqarorligi bilan ajralib turadigan, biroq, shakllantirish mumkin bo'lgan shaxsning umumlashtirilgan xususiyatlari.

Shaxsning faolligi — shaxsning olamga nisbatan faoliyatli munosabati, insoniyat tomonidan erishilgan madaniy tarixiy tajribani egallash natijasida moddiy va ma'naviy muhitda ijtimoiy ahamiyatli o'zgarishlar yasash qobiliyati.

Shaxsning ijodiy o'zini rivojlantirishi — sub'ekt-sub'ekt munosabatlari bilan namoyon bo'ladigan ijodiy faoliyatning o'ziga xos shakli. Unda o'zini-o'zi bilish, o'zini-o'zi boshqarish, ijodiy o'zini-o'zi anglash, ijodiy o'zini safarbar etish va shaxsning o'zini-o'zi takomillashtirishi muhim o'rin tutadi.

Shaxsning shakllanishi — shaxsning tarbiya, o'qitish va ijtimoiy muhit ta'sirida shakllanishi va rivojlanishi jarayoni.

Empatiya — boshqalarning tashqi kechinmalariga emosional hamdardlik, bevosita emosional aching hissi.

Estetik tarbiya — insonning hayot va san'atda go'zallik qonunlari asosida yaratuvchanlik bilan mashg'ul bo'lish qobiliyatini takomillashtirish.

Estetik did - shaxsda uning shaxsiy va ijtimoiy xususiyatlarining qo'shilishi natijasida hosil bo'ladigan murakkab hodisa.

Estetik ideal - shaxsning tabiat, jamiyat va san'atdagi maqsad tarzida idrok etadigan, takomillashgan go'zallik borasidagi bahosining aks etishi.

Estetik tuyg'u - shaxsning buyum yoki hodisaga estetik baho berish munosabatini boshdan kechirishi.

O'quv-tarbiya jarayoni rivojlantirishning asosiy ko'rsatkichlari - yangi, progressiv g'oyalar va tendentsiyalarni paydo bo'lishi, o'qitish metodlari, ta'limning shakli, vosita va mazmunini yangilashdir.

O'qitish — go'yilgan maqsadga erishish uchun yo'naltirilgan, o'qituvchi va talabning tartibga solingan birgalikdagi harakati.

O'qitish va tarbiyalashni insonparvarlashtrish — pedagogik diqqat markazida talabalarning muammo va qiziqishlari qo'yilishidir.

O'qituvchining kasbiy ahamiyatli sifatleri — u o'zida o'qituvchi shaxsining yo'nalganligini, pedagogik mehnatga munosabatini, o'zini boshqarishini aks ettiradi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'risidagi Qonuni" Barkamol avlod – O'zbekiston respublikasining poydevori T.: Sharq, 1997 b. 20-29
2. O'zbekiston Respublikasining "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.: Sharq, 1997 – b 31-63
3. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Tosh. DU 2003.
4. Beshpalko V.P. Slagamiye pedagogicheskoy texnologii. - M., 1989.
5. Gafurov X.M. Pedagogicheskaya texnologiya i pedagogicheskoye masterstvo. T., 2008.
6. Gorovaya V.I. i dr. Obrazovatelniye texnologii i texnologicheskaya kultura sovremennogo pedagoga // Sovremenniyе naukoemkiye texnologii. –2008. –№10. –S.35-3
7. «Yuksak bilimi va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash – mamlakatni barqaror taraqqiy ettirish va modernizatsiya qilishning eng muhim sharti» mavzusida xalqaro konferensiya materiallari, Toshkent —2012 yil, 16–17 fevral.
8. Ziyomuhammadov, M. Tojiyev. Pedagogik texnologiya zamonaviy o'zbek milliy modeli. Toshkent — 2009-yil.
9. Ishmuxannmedov R. Innovasion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. - T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005.
10. Ishmuxannmedov R.J. Innovatsion texnologiyalar. - T.: Iste'dod, 2008.
11. Karimova D.A. Musiqiy pedagogik mahorat acoclari. - T.: Iqtisod moliya. 2008.
12. Kadirov R.G. Muzikalnaya pedagogika: Uchebnoye posobiye. - T.: Musiga, 2008.
13. Qosimova Z.H. Ta'lim texnologiyalari. –T.: Tafakkur qanoli, 2014.
14. Muzikalnoye obrazovaniye v shcole: L.V.Shkol'yar, V.A.Shkol'yar, E.D.Kritskaya i dr. – M.: Izdatelskiy sentr "Akademniya", 2001.
15. Neudaxina N.A. Osnovi pedagogicheskogo masterstva: Ucheb, metodicheskoye posobiye. - Barnaul: AltGTU, 2002. - 152 s.
16. Omonov N.T. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. - T.: Iqtisod-moliya. 2009. – 240 b.
17. Saidahmedov N.S. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. - T.: O'ZMU qoshidagi OPI, 2000.
18. Sovremenniyе obrazovatelniye texnologii v uchebnom protsesse vuzna: Metodicheskoye posobiye / Avtor-sostavitel N.E.Kasatkina i dr. – Kemerovo: GOU «KRIRPO», 2011. – 237 s.
19. Xozzainov G.I. Pedagogicheskoye masterstvo prepodavatelya. - M.: Vis'sh. shk., 2000. – 201 s.
20. Yakusheva S.D. "Osnovi pedagogicheskogo masterstva" dlya prepodavateley i studentov vuzov i kolledjey. – Uchebnoye posobiye. - Orenburg: 2004.

DAVRONOVA GO'ZAL MARDONOVNA
**MUSIQA O'QITISH TEXNOLOGIYALARI
VA LOYIHALASH**

Oliy o'quv yurtlarining 51111100-Musiqqa ta'limi yo'naltishi talabalari uchun
o'quv qo'llanma

Muharrir	J. Bozorova
Musahhah	L. Xoshimov
Texnik muharrir	N. Isroilov

Qog'oz bichimi 60x84^{1/8}. "Times new roman" garniturasi.
Offset qog'oz. Shartli bosma tabog'i – 9.75
Adadi 70 nusxa. Buyurtma № 248.

ISBN – 978-9943-5377-6-7

SandU tahririy-nashriyot bo'limida chop etildi.
140104, Samarqand sh., Universitet xiyoboni, 15.

8:18-1005